

બીરબલની

ચિત્રમય

બાલયાત્રા

બુધ્ધિધન ખીરખત	૬-૧૨-૦
ગૃહિણી મીત્ર	૫-૦-૦
ભગવાન બુધ્ધ	૨-૮-૦
વિક્રમની વાતો	૪-૮-૦
બુધ્ધિવિલાસ	૫-૦-૦
જવાહર-કમલા	૦-૦-૦
ચાણક્ય	૨-૦-૦

गुजरात विद्यापीठ प्रकाशक

| गूजरानी १११-१५० ३१० ४१ |

निम्नानु. २५०५५५ निम्नानु. २-००

सद्यनाम ^{जाध} ८५२७१०००००

वर्गांक ५ - १

अधुन प्रवासे	४-०-६
प्रेमकन्या	२-०-०
हास्यमंजील	३-०-०
और अलनी चित्रमय आलवाते	३-०-०

જ્ઞાન, ગરમત અને ચાતુરી સાથે યુદ્ધિનો વિકાસ કરી
સંસ્કારી ને ચિત્રમય વાતો આપતું સુંદર પ્રકાશન

બીરબલની

ચિત્રમય

બાલ વાતો

158
લેખક

• પ્રકાશક રાવલ

પ્રકાશક

એન. એમ. ઠક્કરની કું.

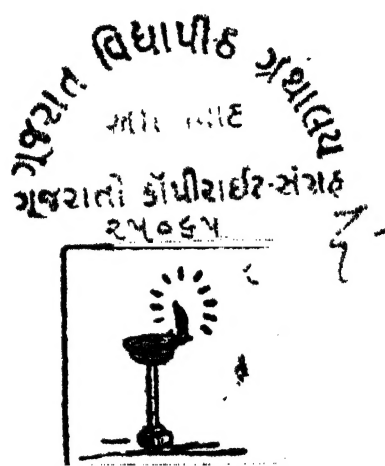
બુકસેલર્સ અને પબ્લિશર્સ

૧૪૦ પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ, ૨.

કુ.ન. ૧૬૪૪ :

મૂલ્ય રૂ. ૩

: પ્રથમ આવૃત્તિ.

પ્રકાશક : એન. એમ. હક્કરની કું. વતી નંદલાલ મોહનલાલ હક્કર
૧૪૦ પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૨.

મુદ્રક : બાદશાહ પીતાંબર હક્કર, ઉપા પ્રિન્ટરી, દેવકરજી મેનશન
પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨.

માતાપિતા તથા દાદાજીનો લાડીલો સ્વ. રમેશ

અર્પણ

જેના જતાં માતાને હવડું અઠાઈ
બન્યું તે સ્વ. રમેશને અને તેની માતા
સ્વ. પુષ્પા બહેનના પુણ્યાત્માને

બાળ દોસ્તોને

બાળ દોસ્તો,

આજે તમે શાળામાં ભણોગણો છો. આવતી કાલે તમારા-
માંથી કેઈ શિક્ષક, ડૉક્ટર, વકીલ, કે વેપારી બનશે. પરંતુ
દરેક જણમાં પોતપોતાના ધંધામાં સફળતા મેળવવા માટે બુદ્ધિ,
ચતુરાઈ અને હાજરજવાબ આપવાની કુશળતા તો હોવી જોઈએ.

આ વિદ્યા તમને તમારી શાળામાં શીખવવામાં આવે છે ?

રાજા ખીરબલ આ ગ્રંથોમાં કુશળ હતો. તમને એની
બુદ્ધિ, ચતુરાઈ અને હાજરજવાબોથી કંઈપણ નવું શીખવાનું
મળે તે માટે આ પુસ્તકમાં એ બધાએ પ્રસંગો વીણી લીધા છે.

દોસ્તો, તમારે જો આવતી કાલની દુનિયામાં સફળતા
મેળવવી હોય તો ખીરબલ જેવા બુદ્ધિ, ચતુરાઈ અને હાજર-
જવાબી બનો. એ માટે ખીરબલને તમારો ભાઈબંધ બનાવો.

‘નેસઝા’ }
મુંબઈ.

‘પ્રકાશમ્’ રાવલ.

અ નુ ક મ

વાર્તા	પાન નં.
૧ બાદશાહ અને ખીરબલની મુલાકાત	૧
૨ જા, જલ્દી બોલાવ	૫
૩ મોતીના ઝાડ	૬
૪ બુંદસે ગઈ વો-હોજસે નહિ આતી	૧૨
૫ બાદશાહ દોઢો છે કે ગધેડો	૧૭
૬ મોચી ખીરબલ	૨૨
૭ દીવા નીચે અંધારું	૨૫
૮ ખીરબલનો બાપ બળદ	૨૬
૯ કવી ને કંજુસ	૨૭
૧૦ એક કાંકરે બે પક્ષી	૩૨
૧૧ બાદશાહનો શુસ્સો	૩૪
૧૨ તપસ્વી પોપટ	૩૭
૧૩ નસાયક બાદશાહ	૪૧
૧૪ ડાહી માના દીકરા	૪૩
૧૫ ચતુરની ચતુરાઈ	૪૬
૧૬ હાથી ગવૈયો	૪૭
૧૭ અકબરી રામાયણ	૫૦
૧૮ પછી શું થયું ?	૫૨
૧૯ ચોકીદાર વાણિયા	૫૪
૨૦ શુભામ ડોણ	૫૬
૨૧ ખીરબલ બુદ્ધિ	૫૮

વાર્તા					પાન નં.
૨૨ બુદ્ધિનો વારસો	૬૦
૨૩ ખરો બહુરૂપી	૬૪
૨૪ સૌથી વહાલું કોણ ?	૭૧
૨૫ જમાઈઓ શુળી પર	૭૪
૨૬ ખીચડી પકાવું છું	૭૮
૨૭ અભણ પંડીત	૮૫
૨૮ ચાર ચોરોનો ન્યાય	૮૮
૨૯ થેલી કોની ?	૯૧
૩૦ ખીરબલનો ઠંડ	૯૪
૩૧ સવા શેર માંસ	૯૮
૩૨ જેનું કામ જે કરે	૧૦૭
૩૩ પુત્ર પ્રેમ	૧૧૩
૩૪ વખત એવાં વાળાં	૧૧૫
૩૫ બુદ્ધિસાગર	૧૧૬
૩૬ બેટા રોતા થા	૧૧૮
૩૭ અહલ ઇન્સાફ	૧૨૩
૩૮ ન્યાયી ખીરબલ	૧૨૬

ખીરબલની હાજરજવાબી

૩૯ કયું પાન સૌથી મોટું ?	૧૩૨
૪૦ જમના કેમ રહે છે ?	૧૩૨
૪૧ આકાશમાં તારા કેટલા ?	૧૩૩
૪૨ હરિયો ખારો કેમ ?	૧૩૩

વાર્તા	પાન નં.
૪૩ બાદશાહ જખ મારે છે ? ...	૧૩૫
૪૪ હાજર તે હથિયાર ...	૧૩૬
૪૫ સત્ય અને અસત્ય વચ્ચે અંતર ...	૧૩૮
૪૬ અર્ધો તમારો ...	૧૩૯
૪૭ જી, હાં ...	૧૩૯
૪૮ ચતુર અને મુર્ખ કોને કહેવો ? ...	૧૪૦
૪૯ દરેકનો વિચાર શું છે ? ...	૧૪૦
૫૦ બાળરાબની મસ્તી ...	૧૪૧
૫૧ ખીરબલની મશ્કરી ...	૧૪૨
૫૨ કોણ મોટું ? કિસ્મત કે મહેનત ? ...	૧૪૪
૫૩ મૂરખરાજ ...	૧૪૬
૫૪ ગધેડો ...	૧૪૭
૫૫ ટાઢ કેટલી ? ...	૧૪૮
૫૬ સત્તાવીશ ઓછા નવ બાકી રહ્યું મીંડું ...	૧૪૯
૫૭ મધ્યબિંદુ ...	૧૫૦
૫૮ હું નોકર કોનો ? ...	૧૫૧
૫૯ મહાસતી રજપૂતાણી ...	૧૫૨
૬૦ એક જવાબ ...	૧૬૧
૬૧ સમયસૂચકતા ...	૧૬૨
૬૨ હથેલીમાં વાળ ...	૧૬૪
૬૩ ચોર ક્યા ? ...	૧૬૫
૬૪ વચન ...	૧૬૭
૬૫ રામનામથી પથરા પથ તરે છે ...	૧૬૮

મોઠો એવો દરબાર ભરાયો હતો. બાદશાહ અને યેગમ સિંહાસન ઉપર બેઠાં હતાં. ચારે તરફ અમીર ઉમરાવો, રાજા મહારાજાઓ અને પ્રજાજનો સૌ પોત-પોતાના આસને બેઠાં હતાં. વચમાં બાદશાહની આગળ બહુરૂપી જતજતના ખેલો કરતો હતો. આ જોવાને લોકો એટલા બધા ભેગા થયા હતા કે ગરદીનું પૂછવું જ શું ?

બહુરૂપી વારાફરતી જુદાજુદા વેશો ભજવતો હતો. આ જોવામાં બધા તલ્લીન બન્યા હતા. ખેલ પુરો થતાં લોકો ખોલી ઉઠતા “વાહ ! વાહ ! કેવો આબાહ વેશ.”

ખેલ જોઈને બાદશાહ અને યેગમ પણ આનંદમાં આવી જતા અને બહુરૂપીને ધનામ આપતા. બીજા

(૨) .

લોકો પણ આનંદમાં આવી જઈ પોતાની પાસેથી ઈનામ આપતા.

આ વખતે તો પેલા બહુરૂપીએ આબેહૂબ બળદનો વેશ લીધો. જાણે ઘડીબર તમે પણ વિચારમાં પડી જવ, અને ઝાળખી પણ ન શકો. બળદ જેટલીજ ઉંચાઈ બળદ જેવાજ શીંગડા. બળદ જેવીજ ખુંદ અને બળદ જેવુંજ પૂછડું. અને ચાલે ત્યારે પણ બળદની જેમજ મોઢું હલાવતો ચાલે. ઉભો રહે તોપણ બળદની જેમજ. એસે તોયે બળદની જેમજ. આ પ્રમાણે બળદનાં વેશમાં કોઈપણ જાતની ભૂલજ નહોતી. બધા લોકો પણ આ વેશ જોઈએકદમ આનંદમાં આવી ગયા. અને “શાબાશ ! શાબાશ !” ના અવાજો કરવા માંડ્યા. બાદશાહ અને એગમે આ વખતે આનંદમાં આવી જઈ પોતાની પાસેથી ઝરીની શાલ અને સાડી ઈનામમાં આપી દીધાં. ત્યારપછી બહુરૂપી બળદનો વેશ બદલાવવા પાછો જતો હતો. આ વખતે ત્યાં ઉભેલા એક છોકરાએ બળદના શરીર પર કાંકરી ફેંકી. કાંકરી વાગતાંજ બહુરૂપીએ પોતાના શરીરને થથરાવ્યું. આ જોઈને પેલો છોકરો આનંદમાં આવી ગયો અને પોતાના માથા ઉપરની ફાટેલી એવી ટોપી બહુરૂપી તરફ ફેંકી. જાણે એ એક મોઢું ઈનામ ન આપતો હોય !

આ જોઈ બધા લોકોનું ધ્યાન પેલા છોકરા તરફ ગયું. બાદશાહ અને બેગમે પણ એની તરફ જોયું. લોકો એકબીજાને પૂછવા લાગ્યા. “આ છોકરો છે કોણ? શું કામ એણે આમ ટોપી ફેંકી?” પેલા છોકરો તો હાથમાં ચોપડીઓ પકડી, શાંતિથી એક બાજુ પર ઉભો હતો. જાણે કે પૂછાયેલા સવાલનો જવાબ એનો વારો આવતાં એ આપવાની તૈયારી કરતો ન હોય એમ એના ચહેરા પરથી લાગતું હતું.

તુરતજ બહુરૂપી પોતાનો વેશ બદલાવી બાદશાહ આગળ જઈ બોલ્યો. “જહાંપનાહ ! આ ટોપી ફેંકનારો છોકરો ધણેજ ચતુર જણાય છે. જેટલો આનંદ મને આપે અને સભાજનોએ આપેલા ઇનામોથી થયો છે, તેનાથી વધારે આનંદ તો મને આ છોકરાની ચતુરાઈથી અને એણે મને ઇનામમાં આપેલી એની આ ટોપીથી થયો છે.” આ પ્રમાણે સાંભળી બાદશાહે પેલા છોકરાને પોતાની નજીક બોલાવ્યો અને પૂછ્યું.

બોલ જોઈ ! શું કારણથી તેં તારી ટોપી ફેંકેલી ?”

“સરકાર ! એને મારા તરફથી ઇનામમાં આપવા માટે.”

“શેનું ઇનામ ?”

“એણે લીધેલો બળદનો વેશ એણે ખરાબર ભજવ્યો તેનું ધનામ ?”

“ તે કેવી રીતે ? ”

“એ મારી પરીક્ષામાં પસાર થયો એટલે મને લાગ્યું કે આ વેશ ભજવવામાં એની કાંઈપણ ભૂલ નથી.”

“તારી પરીક્ષા તે વળી કેવી જાતની ?”

“આ બહુરૂપીને બળદની કુદરતી ટેવોનું ખરાબર ધ્યાન છે તેની મેં ખાત્રી કરી લીધી.”

“કેવી રીતે ?”

“કાંકરી મારીને.”

“એટલે ?”

“ગાય કે બળદને કાંકરી વાગતાંજ પોતાની ચામડી એ ભાગ પર થથરાવે છે. આ મુજબ મેં આ બહુરૂપી પર કાંકરી ફેંકી અને એણે એ ભાગ ઉપર પોતાની ચામડી થથરાવી. એટલે એણે ભજવેલો વેશ ખરાબર છે. એમાં જરાયે ભૂલ નથી એની મને ખાત્રી થઈ.”

“તારી વાત ખરી છે.” બાદશાહે કહ્યું. “પણ ત્યારે તેં આવી ફાટેલી ટોપી કેમ ફેંકી ?”

“સરકાર ! ટોપીની કિંમત જો કે કાંઈ નથી. પણ એમાં બહુરૂપીની અને એની પરીક્ષા કરનારની બુદ્ધિની

(૫)

કિંમત છે. પછી ભલેને એક પાઈ પણ ધનામમાં આપી હોય તો લાખો રૂપીઆ બરાબર છે. અને સમજ્યા વગર ધનામમાં આપેલા લાખો રૂપીઆની કાંઈજ કિંમત નથી.”

આ સાંભળી બાદશાહે કહ્યું, “છોકરા ! તારૂં કહેવું સાચું છે. તું નાનો હોવા છતાં તારામાં વીરનું-બુદ્ધિનું-બળ ઘણું છે માટે હું તારું નામ “ખીરબલ” રાખું છું. હવે પછી તું દરરોજ મારા દરબારમાં આવજે.”

આજ તે ખીરબલ ! ચતુર અને હાજર જવાબી. અને આજ તે બાદશાહ ! ખીરબલની ચતુરાઈની પરીક્ષા કરનાર.

આજ પ્રસંગથી બાદશાહ અને ખીરબલ એક-બીજાના નીકટના પરિચયમાં આવ્યા. ઝવેરીને સાચો હીરો મળ્યો.

(૨)

જા, જલ્દી બોલાવ :

ઉંઘમાંથી જાગતાવેંતજ બાદશાહે બુમ મારી,
“છે કોઈ હાજર !”

તુરંતજ બાદશાહના શયનગૃહ આગળ પહેરો બરતો ચોકીદાર હાજર થયો “હા હજુર....” હજુ તો

ચોકીદાર બાદશાહને સલામ કરતો કરતો બોલતો જતો હતો ત્યાં તો બાદશાહે હુકમ કર્યો “જા, જલ્દી બોલાવ.”

ચોકીદાર તો હાથ જોડીને ઉભો રહ્યો. કોને બોલાવવાનું કહ્યું તે એને ક્યાંથી ખબર પડે ?

ચોકીદારને ત્યાંનો ત્યાંજ ઉભો રહેલો જોઈને બાદશાહે ગુસ્સામાં આવી કહ્યું “જાવ; ભાગો, જલ્દી બુલાકે લાવ !”

આ સાંભળી ચોકીદાર બહાર આવ્યો. બહાર આવી એણે જમાદારને કહ્યું, ‘બાદશાહ જા, જલ્દી બોલાવ’ એમ કહે છે. પણ કોને બોલાવવો તે તો કહેતા નથી.

જમાદારે પણ માથે હાથ મૂકી ઘણો વિચાર કર્યો. પણ કોને બોલાવવો તેની તેને પણ સમજણ પડી નહિ.

ચોકીદાર અને જમાદાર ગયા વજીર પાસે. વજીર સાહેબને આ વાત કરી. વજીર બાદશાહ પાસે ગયા કે તરતજ બાદશાહ ગુસ્સામાંને ગુસ્સામાં બોલ્યા “બોલાવ.”

કોઈને પણ બાદશાહ કોને બોલાવવાનું કહે છે તેની સમજણ પડી નહિ. હવે શું કરવું ? આખરે બધાએ વિચાર કર્યો, “હાં, ખીરબલનેજ બોલાવવાનું કહ્યું હશે !” આમ વિચાર કરી બધા ખીરબલ પાસે ગયા. અને કહ્યું,

“ચાલો, તમને હમણાંને હમણાંજ બાદશાહ બોલાવે છે.” આટલા બધાને એકી સાથે આવેલા બેઠ ખીરબલે કહ્યું “પણ તમે બધા એકી સાથે કેમ અહિંયા આવ્યા ?”

વજીરે ખીરબલને બધીયે વાત કરી.

“બાદશાહ કોને બોલાવે છે તેની જરીયે સમજણ પડતી નથી. ત્યારે હવે આપણે બધાયે વારાફરતી જઈને બાદશાહની સામે ઉભા રહીએ આ સિવાય બીજા કોઈ પણ રસ્તો નથી.”

ખીરબલે જરા વિચાર કરી કહ્યું, “એમ નહિ. બાદશાહ કોને બોલાવે છે તેનીજ સૌથી પહેલા તપાસ કરવી જોઈએ. નહિંતર બાદશાહ ગુસ્સે થશે અને બધાને શૂળીએ ચડાવશે.”

“હા એય વાત પણ ખરી.” એક જણ બોલ્યો.

“ત્યારે કરવું શું ?” બીજા જણ પણ બોલ્યો.

“ઠીક ત્યારે. બાદશાહ ઉંઘમાંથી ક્યારે જાગ્યા ?” ખીરબલે ચોકીદારને પૂછ્યું.

“હજી હમણાંજ. થોડા વખત પહેલાંજ ઉઠતા વેંતજ મને ખૂમ પાડી કહ્યું. “જ, જલ્દી બોલાવ.”

“ખરાખર. તને ‘જ, જલ્દી બોલાવ’ એ કહેતી વખતે બાદશાહ શું કરતા હતા ?”

“કાંઈજ નહિ. પલંગ પર બેઠા હતા.”

“એના હાથ ક્યાં હતા ?”

“હાથ એના મોઢા પર ફેરવતા હતા.” ખીરબલે જરા વિચાર કર્યો અને પછી કહ્યું, “જા જલદી જઈને હજમને બોલાવી લાવ અને એને કહેજે કે અસ્ત્રો કે સાબુ ભૂલી ન જાય.”

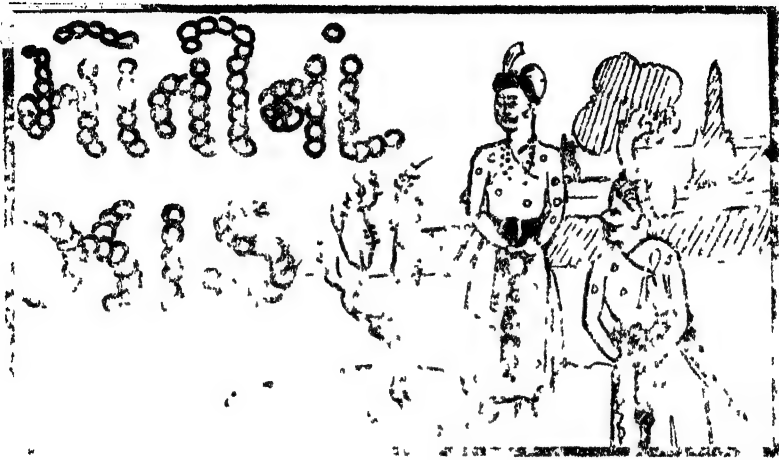
તરતજ ચોકીદાર હજમને બોલાવી લાવ્યો અને તુરતજ બાદશાહ આગળ લઈ ગયો. બાદશાહનો ગુસ્સો એકદમ વધી ગયો હતો પણ હજમને બેતાંજ સાવ ઠંડો પડી ગયો.

“તને અહિંયા કોણે મોકલાવ્યો ?”

“જી. ખીરબલ મહારાજે મને મોકલાવ્યો.”

બાદશાહ ધીમેથી હસ્યા. “ખરાખર છે. ખીરબલ સિવાય હજમને બોલાવવાનું કોને સૂઝે ?” બાદશાહ બોલ્યા.

એક દિવસ જનાનખાનામાં બાદશાહ અને બેગમ બેઠાંબેઠાં કેરીઓ ખાતા હતા. બાદશાહ કેરી ખાઈખાઈને એની છાલ બેગમની પાસે ઢગલો કરતા જતા હતાં. એટલામાં ત્યાં ખીરબલ આવી પહોંચ્યા. બાદશાહે બેગમની પાસે પડેલા કેરીની છાલોનો ઢગલો ખતાવતાં કહ્યું, “ખીરબલ જો તો ખરો કે મારી બેગમ કેટલી બધી ખાઉંધરી છે કે જ્યાં હજુ હું કેરી ખાવાની શરૂઆત કરું છું ત્યાંજ તે આટલી બધી કેરી ખાઈગઈ.”

બાદશાહનું આ પ્રમાણે બોલવું સાંભળી બેગમ તો સાવ ભડકીજ ગઈ. પરંતુ ખીરબલે તુરતજ બાદશાહને કહ્યું “બેગમે તો આટલીજ કેરી ખાધી. પરંતુ આપ

નામવરે તો છાલજ ક્યાં રહેવા દીધી છે. જુઓ, તમારી પાસે એકપણ છાલ પડેલી દેખાય છે?” આ સાંભળી બાદશાહને પોતાનું અપમાન થયું હોય એમ લાગ્યું. એટલામાં બેગમ સાહેબને વાયુ ધૂટ્યો. આથી એની ગંધ બધે ફેલાઈ. આથી બાદશાહને ઘણોજ ગુસ્સો ચડ્યો તેણે બેગમને ફાંસીએ ચડાવવાની સજા કરી.

બીરબલે હાથ જોડી બાદશાહ પાસેથી ત્રણ મહિનાનું જીવતદાન માગ્યું.

બેગમ તો સાવ નિરાશજ થઈ ગઈ. કારણ કે હવે ત્રણ મહિના પછી નક્કી મરવાનુંજ છે. પરંતુ બીરબલે કહ્યું. “તમે જરી પણ ચિંતા કરતા નહિ. હું તમને મારી બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરી બચાવી લઈશ.”

બીજે દિવસે બીરબલ એક મોતીનો દાણો લઈ કચેરીમાં આવ્યો. તે મોતીનો દાણો બાદશાહને બતાવતાં તેણે કહ્યું, “આ એક અમૂલ્ય મોતીનો દાણો મારી પાસે આવ્યો છે. અને આનો ચમત્કાર તો એ છે કે જે કોઈ સારી જમાનામાં, સારી રીતે કોઈ સારા માણસના હાથે વાવવામાં આવે તો આવીજ જાતના મોતીના ઝાડો ઉગે છે.” આ સાંભળી બાદશાહે તુરંતજ કહ્યું. “શું મોતીના ઝાડો?”

“હા ખાવિંદ, મોતીનાજ ઝાડો ઉગે.”

“ત્યારે જ ખીરબલ, એને માટે જેવી જોઈએ તેવી વાડી પસંદ કરી લે.” વાડી પસંદ કરી. એ મહિના તો પસાર થયા. બેગમના દિવસો પુરાં થતાં હતા. એટલામાં એક દિવસે ખીરબલે કહ્યું, “સરકાર, જમીન તૈયાર થઈ ગઈછે. માટે આપ નામવર ત્યા ખીજ ઉમરાવો આવતી કાલે આવો તો મોતીને વાવીએ.”

ખીજે દિવસે, બાદશાહ અને સરદારો આમંત્રણ મુજબ ખીરબલે પસંદ કરેલી વાડોમાં હાજર થયા. એટલે તુરતજ પેલું મોતી બાદશાહના હાથમાં આપતાં કહ્યું.

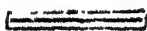
“ખાવિંદ, આ એક મોટું કામ છે. આ મોતી વાવનાર માણસ પવિત્ર હોવો જોઈએ. અને ખાસ કરીને તો જે માણસ કદિ પણ જીંદગીમાં પાદ્યો ન હોય, તેના હાથેજ આ મોતી વાવવું જોઈએ માટે આપ નામવરની સાથે આવેલા આટલા બધામાંથી જે કોઈ દિવસ ન પાદ્યો હોય એનેજ આ કામ સોંપો. જે એ કદાચ પાદ્યો હશે તો આ મોતીનું ઝાડ નહિ ઉગે અને આથી આ મોતી વાવનારનો શિરચ્છેદ કરવામાં આવશે.” આં સાંભળી બાદશાહે એક પછી એક બધાને પૂછતાં સૌએ કહ્યું. “હું તો પાદું છું.” આ સાંભળી ખીરબલે કહ્યું.

(૧૨)

“સાહેબ, ત્યારે તમે આ મોતી વાવોને. આ મોતીના ઝાડો કેટલા બધા ઉગશે !”

આ સાંભળી બાદશાહ બધુંયે મનમાં સમજી ગયા. અને બોલ્યા, “મારા ખજાનામાં ઘણાં મોતી પડ્યા છે. મારે એ નથી ભેઠતા.”

ખીરબલે યોગમને બચાવવા માટે આ યુક્તિ કરી છે એ તે સમજી ગયા. બાદશાહે મહેલમાં જઈને યોગમને કરેલી ફાંસીની સજા રદ કરી.

(૪)

એક દિવસ બાદશાહનો જન્મ દિવસ હોવાથી દરબારમાં આનંદ લૂટાઈ રહેલો હતો. જતજતના ગાલીચાઓ

પથરાયા હતા અને કવિઓ કવિતો લલકારી રહ્યા હતા. આ વખતે બાદશાહની નજીક પડેલી અત્તરદાનીમાંથી અત્તરનું એકાદ ટીપું જમીન પર પડેલા ગાલીયા પર પડ્યું. તે ટીપું નકામું ન જાય તે માટે બાદશાહે તુરતજ પાતાનો હાથ કોઈ પણ ન જાણી શકે તેમ ગાલીયા પર લંબાવ્યો. પરંતુ ગાલીયા પરનું અત્તર ચુસાઈ જવાથી શાહના હાથમાં ન આવ્યું. આથી શાહ નિરાશ થયા અને આબુબાબુ જોયું કે કોઈ એના તરફ જોઈ તો નથી રહ્યુંને ?

આ વખતે ખીરબલની બારીક નજર બાદશાહના હાથમાંથી ઢોળાઈ ગયેલી અત્તરદાનીપરજ હતી. આથી શાહના મનમાં વિચાર આવ્યો કે નક્કી ખીરબલને થશે કે મારાં જેવો પણ એક અત્તરના ટીપા માટે કેટલો બધો લોભ રાખે છે. અને આ માટે એ કોઈ પણ વખતે મારી રમુજ કર્યા વગર નહિ રહે !

આથી બીજે દિવસે પાતાનું મોટું મન છે એમ ખતાવવા માટે એક પાણીનો ઢોળ ખાલી કરાવી તે અત્તરથી ભરાવી દીધો. શહેરમાં ઢઢેરો પીટાવી કહેવડાવી દીધું કે જેને જોઈએ તેટલું ઢોળમાંથી અત્તર લઈ જાઓ. આ પ્રમાણે સાંભળી લોકોની તો અત્તર લેવા માટે એટલી બધી પડાપડી જમી કે વાત પૂછો નહિ !

આ બધું બાદશાહે અને ખીરબલ અટારી પરથી જોતાં ઉભાં હતા. આબુબાબુ ઉમરાવો વીંટાયા હતા. આ બધાની સાંભળતાં બાદશાહે ખીરબલને કહ્યું. “કયો ખીરબલ ! કેસી મઝા હૈ ? તુમલી અત્તર લેનેકે લીયે જાયો !” આ સાંભળી ખીરબલ બોલ્યો “ખુદાવિંદ, માફ કરના. લેકિન ‘જે ખુદસે ગઢ સો-હોજસે નહિ આતી’ એટલે કે નામવર માફ કરજે. ખોટું ન લગાડતાં. પરંતુ જે એક ટીપાં માટે ગયા ત્યારે હવે હોજનું શું કામ હતું ? આખર તો ગઢજ છે. ટીપાથી ગઢ તે કાંઈ હોજથી આવવાની નથી.” આ પ્રમાણે ખીરબલને કટાક્ષ સાંભળી પોતે જેને માટે કરેલો આટલો બધો ખર્ચ માથે પડ્યો એ જોઈ બાદશાહે એકદમ ગુસ્સો ચડી ગયો અને તુરતજ હુકમ કર્યો, “આજને આજ તું મારી રાજધાની છોડી ચાલ્યો જ. અને જે મોટું દેખાડયું છે તો ફાંસીને માંચડે ચડાવવામાં આવશે.”

ખીરબલ તુરતજ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો અને એક ખીજે ગામ જઈ કોઈ નવુંજ નામ ધારણ કરી રહ્યો.

થોડા દિવસ તો બાદશાહે ખીરબલ વગર પસાર કર્યા. પરંતુ હવે તો બાદશાહેનો ગુસ્સો સાવજ ઉતરી ગયો હતો એટલે એને આ પ્યારા બિરાદરનો વિયોગ સતાવવા માંડ્યો. એટલે હવે બાદશાહે ખીરબલને શોધવા

માટે પ્રયત્નો કરવા માંડ્યા. પરંતુ એમ કાંઈ ખીરબલનો પત્તો મળે ખરો ?

બાદશાહ અવારનવાર સવારના પહોરમાં કે અંધારી રાતમાં વેશ પલટાવ્યો કરી આબુબાબુના ગામો ફરી વળતાં પરંતુ ખીરબલ ક્યાં છે એની કોઈ પણ ખબર આપતું નહિ. સિપાઈઓએ પણ નિરાશ થઈ આ કામ છોડી દીધું.

આખરે બાદશાહને એક યુક્તિ સૂઝી. અને આ યુક્તિની કરામતમાંજ ખીરબલ જેવા બુદ્ધિશાળી પકડાઈ જાય એવી ચતુરાઈ એમાં ભરી હતી.

બાદશાહે તાબાના દરેક ગામના મુખી-પટેલો ઉપર એક એક બકરી મોકલાવી. અને કહેવડાવ્યું કે આ બકરીનું વજન આજથી છ મહિના પછી આજે જેટલું છે તેટલુંજ હોવું જોઈએ. જરી વધવુંયે ન જોઈએ કે જરી ઘટવુંયે પણ ન જોઈએ. આ હુકમ મુજબ દરેકે બકરીને સાચવવાની હતી.

બાદશાહની બકરી એટલે કોઈ તો તેને ખૂબજ ખવડાવવા માંડ્યા. કોઈ ઓછું ખવડાવવા માંડ્યા કે જેથી વજન વધી ન જાય. પરંતુ આમ કરવા જતાં કેટલી બકરીઓ તો મરવા પડી.

છ મહિના પૂરા થવા આવ્યા. ગામે ગામથી બકરીઓના વજન કરી પાછી લાવવામાં આવી. બાદશાહે જુએ છે તો કોઈ બકરી વજનમાં વધી ગઈ છે કોઈ ઘટી ગઈ છે. મેળજ મળતો નથી. જ્યાં એ છેલ્લી બાકી રહેલી એક બકરીનું વજન કરાવે છે તો જણાયું કે એ બકરી વજનમાં વધુએ નથી અને ઓછીએ નથી. બાદશાહે તુરતજ તે ગામના મુખીને બોલાવ્યો. ને તેને બાદશાહે પૂછ્યું,

“આ બકરીને તું કેવી રીતે ચારો આપતો?” મુખીએ કહ્યું, “નામવર, એ જ્યારે ચારો ખાતી ત્યારે એની સામે હું વાઘને બાંધી રાખતો. આથી એ ચારો ખાતી હોવા છતાં બીકમાં ને બીકમાં સુકાઈ જતી. એટલે એ વજનમાં વધીએ નહિ અને ઘટીએ નહિ.”

આ સાંભળી બાદશાહે પૂછ્યું.

“આ યુક્તિ તને કોણે બતાવી?”

“નામવર, મારા ગામમાં એક મુસાફર આવેલો છે તેણે મને આ પ્રમાણે કરવા કહ્યું. અને તે મુજબ મેં આ યુક્તિ વાપરી.”

હવે બાદશાહેને ખાત્રી થઈ કે આ કામ ખીરબલ સિવાય બીજા કોઈનું પણ ન હોય. આથી તુરતજ બાદ-

(૧૭)

શાહ ઘોડેસ્વાર થઈ એ ગામમાં જઈને ખીરબલને મોટા માનપાનથી ફરી પાછા દિલ્હી તેડી લાવ્યા. આ મુજબ ખીરબલની ચતુરાઈ બાદશાહે ઓળખી કાઢી અને ખીરબલને શોધી કાઢ્યો.

(૫)

એક દિવસ બાદશાહ જનાનખાનામાં પોતાની રાણી તથા બેગમો સાથે આનંદમાં રૂખી ગયાં હતાં. એક તરફ એક રાણી ગીત ગાતી હતી બીજી તરફ નૃત્ય થતાં હતાં ત્રીજી તરફ વાજતો વાગી રહ્યાં હતાં. આ વખતે એક રાણીએ બીજીને કહ્યું.

‘બેન, બાદશાહ તો હંમેશા રાજ કામમાં ડૂબીને આપણને ભૂલી જાય છે. માટે હવે આજે આપણે અહિંથી બાદશાહને જવાજ ન દઈએ.’ ત્યારે બીજાએ કહ્યું. ‘બેન તારી વાત ખરી છે. આપણે હવે અહિંથી બાદશાહને જવા દેશું તોજ જશેને ? માટે ચાલો આપણે બાદશાહને કહીએ. એ હા પાડે છે કે ના પાડે છે.’

બધી રાણીઓએ ભેગી મળી બાદશાહને વિનંતી કરતાં કહ્યું. ‘આલમખનાહ, અમારી બધાની એવી ઇચ્છા છે કે તમે થોડા દિવસ અહિંથી બહાર ન જાઓ. અમારી સાથેજ રહો.’ સ્ત્રીઓની હઠ કેવી હોય છે તે બાદશાહ સારી રીતે સમજતાં હતાં એટલે એ બોલ્યા.

‘ઠીક. જો તમારી બધાની એવી ઇચ્છા છે તો તે મુજબ હું રહીશ.’

એકાદ મહિનો તો બાદશાહની ગેરહાજરીમાં એના પ્રધાનોએ રાજકામ સંભાળ્યું. ખીરબલને થયું કે હવે દરબારીઓ મુંઝાવા લાગ્યા છે માટે હવે ગમે તેમ કરી બાદશાહની શોધ તો કરવીજ પડશે. એણે એટલી માહિતી તો મેળવી કે બાદશાહ દિલ્હી છોડીને તો નથીજ ગયા. અને છે તે પણ બેગમોના મહેલમાં. પરંતુ કયા મહેલમાં એ છે તેની તપાસ કરવી જોઈએ.

બેગમોના મહેલમાં—બાદશાહને કેટલા દિવસ વીત્યા કે દિવસ છે કે રાત તેની જરાયે બખર ન પડવા દે તેવી ચતુર બેગમો તથા રાણીઓ વચ્ચે બાદશાહ મોહિત બન્યા હતા. એ કદાચ પોતાના રાજકામને પણ ભૂલી ગયા હશે એમ ખીરબલે ધાર્યું. એણે કવિ ગંગને બોલાવીને કહ્યું.

‘કવિરાજ, આપણે ગમે તેમ કરી બાદશાહને શોધી કાઢવા ભેઠએ. એ આપણો ધર્મ છે.’ આ સાંભળી કવિગંગે કહ્યું.

‘દિવાનજી, મને એટલી તો બખર પડી છે કે બાદશાહ કમળારાણીના મહેલમાં આરામ ભોગવે છે. પરંતુ બાદશાહ આપણને હવે કેવી રીતે મળી શકે તેજ ભેવું રહ્યું.’

આ સાંભળી ખીરબલે કવિરાજને પાણી ચડાવતાં કહ્યું, ‘કવિરાજ, જ્યારે તમે આટલી મોટી શોધ કરી ત્યારે તો એ કામ હવે તમારા સિવાય ખીજ કોઈથીજ બની શકશે નહિ.’

‘દિવાનજી, શું આવી રીતે પાણી ચઢાવી મારો જીવ ખોવરાવવાનો તમે શું વિચાર કર્યો છે ?’ આ સાંભળી ખીરબલ બોલ્યો.

‘કવિરાજ, એમાં જીવ ખોવાનું વળી શું હતું ? અને એ પણ તમારા જેવા માટે ? આ કામ જો કે હું કરી શકું છું. પરંતુ બધી રાણીઓ મારી ચતુરાઈમાં ન ફસાઈ પડે તેમ સાવચેત બની ગઈ છે. એટલે હવે મારાથી કાંઈપણ યુક્તિ થઈ શકે તેમ નથી. માટે જો તમે મારાવતી આ કામ કરી ગમે તેમ કરી મોહિનીમાં મસ્ત બની ગયેલા બાદશાહને એક વખત જગાડો તો ખરા.’

બીજેજ દિવસે ખીરબલને આપેલા વચન મુજબ કવિરાજ વહેલાં પેરોદિયે કમળા રાણીના બાગમાં વાડ ટપીને દાખલ થયા. આ વખતે કવિરાજે અંધારા જેવોજ કાળોભર ડગલો પહેર્યો હતો. એટલે ખાસ કરીને અંધારામાંજ એ ભળી જતા હતાં.

ધીમે પગલે એ બાદશાહના દિવાનખાના સુધી તો આવ્યા. બહાર ઉંખરામાં ઉભા રહી ડોકિયું કર્યું તો બાદશાહ હિંડોળાખાટ પર ઝૂલી રહ્યા હતા. રાણી એ વખતે નાહવા માટે ગયા હતા. આ જોઈને કવિરાજે મોટેથી સાદ પાડી કહ્યું, ‘ચેત બાદશાહ ચેત ! તું ઘોડો છે કે ગધેડો. આનો તેં કાંઈ વિચાર કર્યો છે ?’ આટલું કહીને કવિરાજ તો ઝડપથી જે માર્ગે દાખલ થયા હતા તેજ માર્ગે દોડતાં દોડતાં પાછા ફર્યા. બાદશાહે તરતજ

શૂંભો પાડી સિપાઈઓને બોલાવ્યા અને કહ્યું 'જે આ બાગમાં વગર રત્નએ દાખલ થયો હોય તેને પકડીને અહિંયા લઈ આવો.' તુરતજ સિપાઈઓએ ચારેકોર ફરી વળી કવિરાજને પકડી બાદશાહ આગળ લાવ્યા. બાદશાહ સમજી ગયા કે આ પ્રમાણે કવિરાજને મોકલનાર ખિરબલ સિવાય બીજું કોઈપણ હોયજ નહિ.

બાદશાહે કહ્યું, 'કવિ, તને જનનાખાના સુધી આવવાની કોણે પરવાનગી આપી? આ માટે તને મોતની સજા કરવી પડશે.'

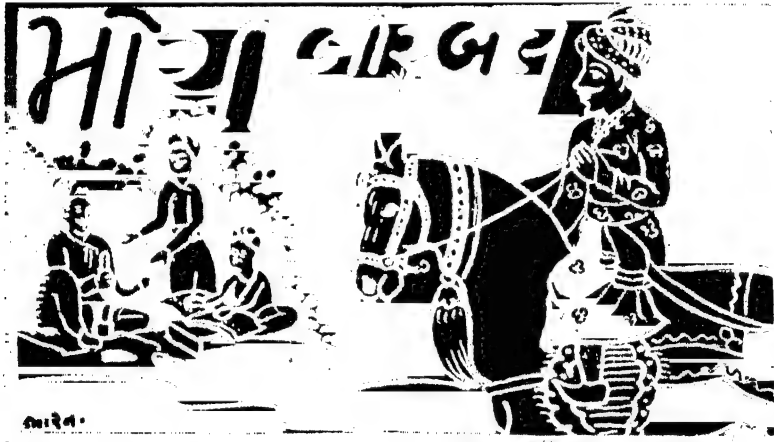
આ સાંભળી કવિરાજ બોલ્યો, 'નામવર, હું કદિ પણ રત્ન વગર આવું કામ કરતો નથી. માત્ર ખીરબલને મેં આપેલા વચનને લઈ મેં મારા જનની પણ પરવા કરી નથી. માટે જેવી આપ નામવરની મરજી.'

બીજે દિવસે દરબારમાં ખીરબલે કહ્યું, 'ખુદાવિંદ, એક વખત હું સંતાઈ ગયો હતો ત્યારે તમે મને શોધી કાઢ્યો હતો. આ વખતે તમે સંતાઈ ગયા હતા એટલે મારે શોધવાના હતા. હવે મારો દાવ પુરો થયો. કવિગંગે મને આપેલા વચન મુજબ પોતાના જનની પણ પરવા કરી નથી. એ બધું કોને માટે? માત્ર આપ નામવરને માટે.'

(૨૨)

આ સાંભળી બાદશાહને ઘણો પસ્તાવો થયો અને
જોયું કે પોતે લગભગ ત્રણેક મહિનાથી રાજ કાજમાં
ધ્યાન આપ્યું નથી માટે સૌથી ગુન્હેગાર તો એ
પોતેજ છે.

(૬)

એક દિવસ બાદશાહે ખીરબલને પૂછ્યું, “ખીરબલ,
દુનિયામાં આંધળા વધારે હશે કે દેખતાં !”

ખીરબલે જવાબ આપ્યો. ‘નામવર, પોતે આંખ-
વાળા હોવા છતાં હાથે કરી આંધળા બનનારા વધારે છે.’

બાદશાહે પૂછ્યું, “કેવી રીતે ?”

ખીરબલે કહ્યું, “કોઈક વખત આપને દેખાડીશ.”

ખીજે દિવસે ખીરબલ એક લહિયાને લઈ બજારમાં બેઠા અને જોડા શીવવા માંડ્યાં. ખીરબલને જોડા શીવતો જોઈ લોકો તો પૂછવા લાગ્યા “ખીરબલ, આ શું કરો છો ?” એટલામાં ત્યાં થઈને બાદશાહની સ્વારી નીકળી. ખીરબલને જોડા શીવતાં જોઈ બાદશાહે પૂછ્યું “ખીરબલ, આ શું કરો છો ?”

- આ સાંભળી ખીરબલે પેલા લહિયાને કહ્યું. “આંધળાઓની નામાવલિમાં બાદશાહનું નામ સૌથી પહેલાં લખો.”

લહિયાએ ખીરબલના હુકમ મુજબ આંધળા માણસોના નામની હારમાળામાં બાદશાહનું નામ લખ્યું. થોડીવારમાં તો કેટલાયે અમીર ઉમરાવો આવી લાગ્યા. આ બધામાંથી જેણે જેણે પૂછ્યું કે “ખીરબલ, આ શું કરો છો ?” એ બધાના નામ આંધળાઓની હારમાં લખાયા. અને જેઓએ કહ્યું કે “ખીરબલ, કેમ આજે જોડા સીવી રહ્યા છો ?” આ બધાના નામ દેખતાની હારમાં લખાયા.

આ પ્રમાણે ચાર પાંચ કલાકમાં તો કેટલાયે માણસો આવીને પૂછી ગયા. જ્યારે બન્ને હારનો સરવાળો લીધો ત્યારે બંને પડી કે દેખતાં કરતાં આંધળાઓ વધારે છે. ખીરબલે આ નામાવાલ બાદશાહને બતાવી. બાદશાહે

પોતાનું નામ આંધળાઓની હારમાં સૌથી પહેલું
 જોઈ ખીરબલને પૂછ્યું, “ખીરબલ, શું હું આંધળો છું?”
 આ સાંભળી ખીરબલે ધીમે રહી જવાબ આપ્યો,
 “જ્યારે આપની સવારી મારી પાસેથી નીકળી ત્યારે
 આપે મને જોડાં સીવતો જોયો છતાં પૂછ્યું કે ખીરબલ
 શું કરો છો? એટલેજ આપનું નામ આંધળાની હારમાં
 લખાયું છે.” આ પ્રમાણે જેમણે તમારી માફકજ સવાલ
 પૂછ્યા તે બધાનું નામ આંધળાની હારમાં છે અને જેણે
 જેણે મને પૂછ્યું ખીરબલ, ‘કેમ આજે જોડાં સીવી રહ્યા
 છો’ એ બધાના નામ આંખવાળા-દેખતાંની હારમાં
 લખાયા છે.

બાદશાહ ખીરબલની આ ચતુરાઈ પર ઘણાજ
 ખુશી થયા.

એક વખત બાદશાહ અને ખીરબલ ગઢના ખુરજ ઉપર બેઠા હતા. એટલામાં બાદશાહની નજર એક મુસાફર ઉપર પડી. આ મુસાફરને ચાર ચોરો લૂટી રહ્યા હતા. ચોરો ભાગી ગયા પછી પેલો લૂટાયેલો મુસાફર બાદશાહ પાસે આવ્યો અને નિવેદન કર્યું કે “આલમ-પનાહ, હું ગરીબ આદમી આપની સામેજ લૂંટાઈ ગયો છું. માટે આપ ચોરોને શોધીને યોગ્ય સજા કરો.”

આ સાંભળી બાદશાહે ખીરબલને કહ્યું. “ખીરબલ, તું શું બદ્દોખસ્ત રાખે છે? જ્યારે આ બિચારો આપણી સામેજ લૂંટાઈ ગયો ત્યાર આ લોકોની મારી ગેરહાજરીમાં શું દશા થતી હશે ?”

(૨૬)

ખીરબલે ધીમે રહીને જવાબ આપ્યો, “હુજૂર, દીવા નીચે હંમેશા અંધાડજ હોય છે. એ કારણે આપની હાજરીમાંજ આમ બને છે.”

આ જવાબ સાંભળી બાદશાહ હસ્યા અને એના ગુસ્સો જતો રહ્યો.

(૮)

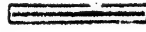

એક વખત એક બજાર સડેલી વસ્તુ ખાતો હતો. બાદશાહની નજર એના પર પડતાં ખીરબલને કહ્યું :—

“જે ખીરબલ, ગાયને તમે લોકો માતા ગણો છો. એટલે આ બજાર તમારો બાપ થાય. જે એ સડેલું ખાય છે. તે જે.”

બીરબલે કહ્યું. “નામવર, આપની વાત ખરી છે. પરંતુ હું ધારું છું કે એણે અમારો હિંદુ ધર્મ છોડી ઇસ્લામી ધર્મ સ્વીકાર્યો લાગે છે. એટલે હવે તો એ મુસલમાન બન્યો છે.”

આ સાંભળી બાદશાહ ચૂપ થઈ ગયા.

(૬)

કોઈ એક ધનવાન પણ કંબુસ માણસ પાસે એક કવિ કવિતા બનાવીને ગયો અને એને કવિતા વાંચી સંભળાવી. પેલો કંબુસ તો તરત સમજી ગયો કે આ કાંઈ લેવાની આશાથી મારી પાસે આવ્યો લાગે છે. માટે હવે મારે જેવી રીતે એણે મને કવિતા સંભળાવી ખુશી

કર્યો તેવી રીતે હું એને વાતો કરી ખુશી કરું તો ખરો. આ વિચાર કરી એણે કહ્યું. “વાહ ! કવિરાજ. વાહ ! તમે તો ઘણીજ સુંદર કવિતા રચી. શું કહેવું ? આપ કાલે મારી પાસે આવજો. હું મારી શક્તિ મુજબ આપને ખુશ કરીશ.”

આમ કહીને કંબુસે તો કવિને વિદાય કર્યો. કવિ તો આશામાં ને આશામાં ખુશ થતો ઘરે ગયો.

ખીજે દિવસે કવિ પેલા કંબુસ પાસે ગયો એટલે કંબુસે એને જોતાંવેંતજ જાણે એ એને ઓળખતોજ ન હોય એવી રીતે પૂછ્યું.

“તમે કોણ છો ? ક્યાંથી આવો છો ? શું કામ છે ?” એકસામટા આટલા બધા સવાલો સાંભળી કવિ તો મુંઝાયો. પેલો કંબુસ તો જાણે એ એને ખીલકુલ ઓળખતોજ ન હોય એવી રીતે ઉભો રહ્યો.

કવિએ ગભરાતા કહ્યું, “ગઈ કાલે હું તમારી આગળ કવિતા બનાવીને સંભળાવી ગયો હતો. આપે મને કહ્યું હતું કે કાલે આવજો હું તમને યથાશક્તિ ખુશ કરીશ. મારે હું આવ્યો છું.”

કંબુસે કહ્યું, “કાલની વાત કાલે ગઈ. હવે આજે એનું શું ? જેવી રીતે તેં મને તારી કવિતા સંભળાવી

ખુશી કર્યો તેવી રીતે મેં તને વાતો કરી ખુશી કર્યો. ન તેં મને કાંઈ આપ્યું, ન મેં તને કાંઈ દીધું. બસ પતી ગયું.”

આ પ્રમાણે સાંભળી કવિ ત્યાંથી નિરાશ થઈ ચાલ્યો ગયો. એક દિવસ રસ્તામાં કવિ પોતાના એક મિત્રને કંજુસની ચાલાકીની વાત કરતો હતો. એટલામાં ત્યાંથી ખીરબલ નીકળ્યો. ખીરબલે કવિની બધીએ વાત પૂરેપૂરી સાંભળી લીધી.

થોડીવાર પછી ખીરબલ પેલા કવિ પાસે ગયો અને કહ્યું, “કવિરાજ, જો તમારી વાત કહેવા લાયક હોય તો મને કહો. હું જરૂર આપને આપનું ધનામ અપાવીશ.”

કવિએ પૂછ્યું “આપનું મુખારક નામ” ખીરબલે કહ્યું, “ખિરાદર ખીરબલ.” આ નામ સાંભળી કવિએ પેલા કંજુસની બધીએ વાત ખીરબલને કરી.

ખીરબલે કહ્યું. “આજે સાંજના તમે અને આ તમારા દોસ્ત મારે ત્યાં આવજો. હું તમને કેમ કરવું તે સમજાવીશ.”

કવિ અને એનો મિત્ર નક્કી કરેલા સમયે ખીરબલને ત્યાં ગયા. ખીરબલે બન્નેનો સત્કાર કરી કહ્યું. “કવિરાજ ! ચારપાંચ દિવસ પછી તમે આ તમારા મિત્રને

કંબુસને ત્યાં મોકલજે. એ કંબુસ સાથે કોઈપણ હિસાબે ગાઢ મિત્રતા કરી લે. અને પછી એક વખત એને જમવા આવવાનું નોતરું આપે. જે દિવસે તમે એને જમવાનું નોતરું આપો તેજ દિવસે મને પણ ખોલાવજે. પરંતુ એટલું ધ્યાન રાખજે કે તમે માત્ર જમવાનું નોતરુંજ આપજે પણ જમાડતા નહિ. આ સિવાય બીજું જે કાંઈ કરવાનું છે તે હું મારી મેળેજ પતાવી લઈશ.”

આમ કહી ખીરબલે બન્નેને બરાબર સમજાવીને વિદાય કર્યા.

થોડા વખત પછી કવિના મિત્રે પેલા કંબુસ સાથે કાંઈ કામ પાડી ગાઢ મિત્રતા કરી. અને પછી એક વખત કવિના મિત્રે કંબુસ શેઠને પોતાને ત્યાં જમવા આવવાનું આમંત્રણ આપ્યું. જે કંબુસે ઘણાજ હર્ષથી સ્વીકાર્યું. એટલે પછી કવિના મિત્રે ખીરબલને અને કવિને પણ જમવા આવવાનું આમંત્રણ કહેવડાવ્યું.

ખીજે દિવસે એ બન્ને જણા વેશ બદલીને આવ્યા. થોડીવારમાં કંબુસ પણ આવ્યો. એ આ બન્ને જણાને ઓળખી શક્યો નહિ. બધા વાતચીતમાં વખત પસાર કરવા લાગ્યા. જમવાની તો કોઈજ જાતની તૈયારી કરી નહોતી. આ લોકો તો પોતાના ઘરેથીજ જમીને આવ્યા હતા. બિચારો કંબુસ એકજ ભૂખ્યો હતો.

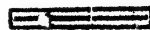
ઘણીવાર સુધી એ ચુપચાપ જમવાની રાહ જોઈ બેસી રહ્યો. પરંતુ કોઈએ એને જમવા માટે પૂછ્યું નહિ. આખરે એણે બહુજ ભૂખ લાગવાથી કહ્યું, “જમવાને હજુ કેટલી વાર છે ? જવ જુઓ ને જલ્દી તૈયાર કરાવો.”

કવિના મિત્રે કહ્યું. “શેની તૈયારી ? અને શેની વાર ?”

કંબુસે કહ્યું. “કેમ તેં મને જમવાનું નોતડું નથી આપ્યું ?”

ખીરબલે કહ્યું. “બેશક. એણે તમને જમવાનું નોતડું આપ્યું છે એ વાત ખરી. પરંતુ એતો માત્ર તમને ખુશી કરવાજ કહ્યું હતું.” આ સાંભળી કંબુસે તો લાલચોળ થઈ ગયો ને ગુસ્સાથી લડવા લાગ્યો. ખીરબલે કહ્યું “ભલા આદમી ! તેં આ કવિને શું કહ્યું હતું તે ખબર છે ? શું એક દિવસ એને બક્ષીસ આપવાનું કહી બીજે દિવસે વાત ઉડાવી નાખવી એ શું કુરતા નથી ?”

આ સાંભળી પેલો કંબુસ ખીરબલને ઓળખી ગયો ને એની તથા કવિની માફી માગી. ખીરબલના કહેવા મુજબ કંબુસે પેલા કવિને ઇનામ આપી ખુશ કર્યો. આ પ્રમાણે ખીરબલે કવિને એનું ઇનામ અપાવ્યું.

એક વખત બાદશાહે ખીરબલને કહ્યું, “ખીરબલ, જો તું મુસલમાન બને તો હું તને કરોડો રૂપિયા આપું.”

આ સાંભળી ખીરબલે કહ્યું, “નામવર, હું તમને કાલે આનો જવાબ આપીશ.”

ખીરબલ દરબારમાંથી નીકળી સીધો ભંગીઓના ઘર ભણી ગયો. બધા ભંગીઓને બોલાવી કહ્યું, “તમે બધા મક્કમ રહેજો. કારણ બાદશાહ તમને બધાને મુસલમાન બનાવવા માંગે છે. માટે તમે બધા વિચાર કરી જો નીવેડો લાવવો હોય તે લાવજો.”

ખીરબલની આ વાત સાંભળી બીજે દિવસે

બધાએ ભંગીઆઓ ભેગા મળી બાદશાહના દરબારમાં ધા નાખતા આવ્યા ને બોલ્યા. “અન્નદાતા, તમે ભલે અમને જીવતાં મારી નાખો પરંતુ અમે હરગીજ અમારો ધર્મ છોડવાના નથી. ભલે અમારા હિંદુ ધર્મ કરતાં બીજા ગમે તે ધર્મ સારો હોય પરંતુ અમને તો અમારો જ ધર્મ પ્યારો છે. પછી ભલેને અમારો જન જાય તો પણ અમે એને છોડવાના નથી.”

આ વખતે ખીરબલ દરબારમાં હાજર હતો. એણે બાદશાહને કહ્યું, “નામવર, જ્યારે ભંગી લોકો પણ પોતાનો ધર્મ છોડવા તૈયાર નથી તો પછી મારા જેવો તો કેમજ છોડી શકે ?”

આ સાંભળી બાદશાહ હસી પડ્યા. ખીરબલે બધા ભંગીઓને સમજાવીને પાછા કાઢ્યા ને કહ્યું, “જવ કોઈ તમને હવે મુસલમાન બનાવશે નહિ, અને મને પણ નહિ.”

આ રીતે ખીરબલે ભંગીને જીદને પોતાનો બચાવ કરી એક કાંકરે બે પક્ષી ઉડાડ્યા.

એક દિવસે બાદશાહના પાનમાં કોઈ નોકરે વધારે પડતો ચુનો લગાડી દીધો. બાદશાહ પાન ચાવી ગયા કે તરતજ મોઢામાં ચીરા પડી ગયા. આથી બાદશાહને પેલા પાન બનાવનાર નોકર ઉપર ઘણો જ ગુસ્સો ચડ્યો.

બાદશાહે પેલા નોકરને બોલાવી કહ્યું,

“જા, બજારમાં જઈને હમણાં ને હમણાં જ ચુનો લઈ આવ.”

પેલો નોકર તો બાદશાહના હુકમ મુજબ બજારમાંથી ચુનો લેવા ગયો. ખીરબલના ધ્યાનમાં બાદશાહનો શું વિચાર છે તે આવ્યો. આથી ખીરબલ તો પેલા નોકરની પછવાડે પછવાડે ગયો અને કહ્યું. “અરે ભાઈ,

બાદશાહ તારા ઉપર પુરેપુરા ગુસ્સે થયા છે. માટે હમાણાં તો તું પાશેર ધી પીને પછી બાદશાહ પાસે જાજે.”

પેલો નોકર તો ખીરબલના કહેવા મુજબ ધી પીને પછી બાદશાહ પાસે ગયો. બાદશાહે તુરતજ પેલા નોકરને હુકમ કર્યો, “બદમાશ, મારા પાનમાં તેં વધારે ચુનો લગાડ્યો જેથી માફ મોઢું આવી ગયું. આને માટે તને આ શિક્ષા પુરતી છે કે આ ચુનો તું પાણીમાં ઘોળી પી જા.”

બિચારો નોકર તો ગભરાઈ ગયો. પરંતુ બાદશાહના હુકમ આગળ કોનું ચાલે? એટલે એણે તો પેલા ચુનો પાણીમાં ઘોળ્યો ને પી ગયો.

ખીરબલે ઇશારાથી પેલા નોકરને કહ્યું. “ફરી પાછો તું પાશેર ધી પી જા.” એટલે નોકરે તો ખીનું પાશેર ધી પણ પી લીધું.

આ પ્રમાણે ચુનો ખાધા પહેલાં એક ભાગ ધી પીવાથી અને ચુનો ખાધા પછી ફરી પાછું એક ભાગ ધી પીવાથી પેલા નોકરને તો ચાર છ વખત ઝાડા થઈ પેટ સાફ થઈ ગયું. મોઢામાં કોઈપણ જાતનું દુઃખ થયું જ નહિ. આથી બાદશાહે નવાઈ પામી પેલા નોકરને પૂછ્યું.

“કેમ, તને કોઈએ કાંઈપણ સલાહ આપી હતી ખરી ?”

“હા, નામવર.” નોકરે કહ્યું.

“કોણે ?”

“ખીરબલ સાહેબે.”

“શું ?”

“કે જેટલો ચુનો તું ઘોળીને પી એનાથી બમણું તું ધી પી જાશે. એટલે મેં પહેલાં પાશેર ધી પીધું અને ચુનો પીધાં પછી ફરી પાછું પાશેર ધી પીધું.”

આ સાંભળી બાદશાહે ખીરબલને પૂછ્યું. “કેમ ખીરબલ, તેં કેવી રીતે જાણ્યું કે હું એને આ સજા કરીશ ?”

ખીરબલે કહ્યું. “નામવર, આપે આ નોકરને જ બજારમાંથી ચુનો ખરીદવાનું કહ્યું એટલે મેં અનુમાન કર્યું કે કદાચ આજે આ નોકરે પાનમાં ચુનો વધારે લગાડ્યો હશે. એટલે આપ એને મંગાવેલો ચુનો નક્કી પાશે એમ મને થયું. એ બિચારો ચુનો પી મરી ન જાય એટલાં માટે મેં એને અગાઉથી ચેતવ્યો અને ધી પીને અહિં આવવા કહ્યું. ચુનો પીધા પછી ફરી પાછું ધી પીવા કહ્યું અને તે મુજબ કરવાથી આ બિચારા નોકરનો

જીવ બચ્યો,”

આ પ્રમાણે ખીરબલની ચતુરાઈ જોઈ બાદશાહ
ઘણાજ ખુશ થયા,

વાહ ! કેવી ખીરબલની ચતુરાઈ !

“એક ભાગ ચુનો બે ભાગ ધી.” કોઈ વખત
તમારું પણ મોઢું આવી જાય તો આ યાદ રાખજો. અને
ખિરાદર ખીરબલને પણ યાદ કરજો.

(૧૨)

કોઈ એક ફકીર એક વખત બાદશાહને એક પોપટ
ભેટ આપી ગયો. આ પોપટને સારું બોલતાં આવડતું
હોવાથી બાદશાહને તે ઘણો જ ગમી ગયો હતો. આથી

એક ચાકરને બોલાવી તે પોપટની સંભાળ રાખવાનું કામ તેને સોંપ્યું, અને હુકમ કર્યો કે “આ પોપટની તારે ખરાબર સંભાળ રાખવાની છે અને જે એની તબીયત ખગડી અને ‘એ મરી ગયો’ એમ મને કોઈ કહેશે તો હું એ કહેનારનું માથું ધડથી જ ઉડાવી દઈશ.”

ખીચારા ચાકરે તો પોતાના જીવ કરતા પણ વધારે કાળજીથી પોપટની સંભાળ રાખવા માંડી.

એક દિવસ અચાનક પોપટ મરી ગયો. પેલો નોકર તો મુંઝાયો કારણ કે જે એ બાદશાહને જઈને એમ કહે કે પોપટ મરી ગયો કે તુરતજ બાદશાહ તેનું માથું ઉડાવી દેવાનોજ હુકમ કરે. આથી એ તો ગભરાવા માંડ્યો. એવામાં એને યાદ આવ્યું કે જે ચતુર અને બુદ્ધિશાળી ખીરબલની સલાહ લીધી હોય તો નક્કી મારો જીવ બચી જાય એવી યુક્તિ એ શોધી કાઢે ખરા. આથી એ ખીરબલને ધરે ગયો અને બધીએ વાત કરી.

ખીરબલે કહ્યું, “ખિરાદર, તું જરીયે ગભરાતો નહિ. હું પોતે જ બાદશાહને પોપટ મરી ગયો તેના સમાચાર આપું છું.”

“પણ તમારું માથું ઉડાવી દેશે.” નોકરે કહ્યું. પરંતુ ખીરબલે તો બાદશાહ પાસે જઈ કહ્યું, “ખુદાવિંદ ! આપણો.....”

બાદશાહે પૂછ્યું, “શું ? શું ? આપણો ? બાલતો ખરો !”

ખીરબલે કહ્યું, “આપણો.....આપણો..... પોપ.....ટ.....”

બાદશાહે ગભરાઈને પૂછ્યું, “શું મરી ગયો ?”

ખીરબલે કહ્યું, “ના, જહાંપનાહ ! એમ તે બને ? એ તો તપસ્વી પોપટ છે. એણે તો અત્યારે સમાધિ ચઢાવી છે. આકાશ તરફ મોઢું રાખ્યું છે અને પગ કે પાંખો ફફડાવ્યા વિના ચાંચ અને આંખો બંધ કરી ધ્યાન ધરતો બેઠો છે.”

બાદશાહ બોલ્યા, “ત્યારે એમ જ કહેને કે મરી ગયો.”

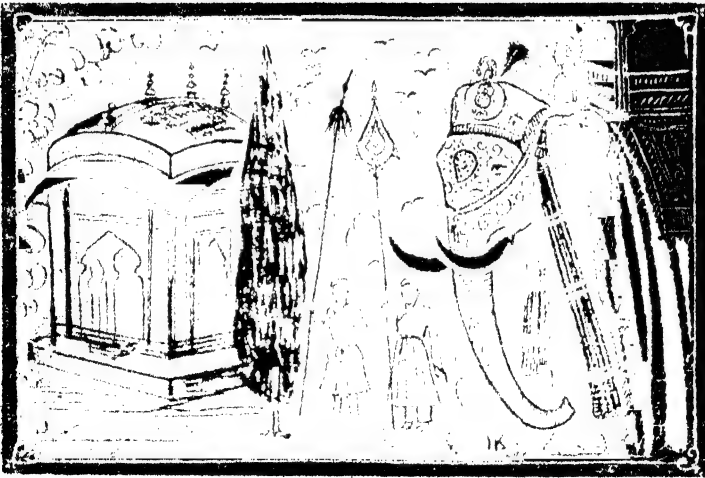
ખીરબલે કહ્યું, “આપ ભલે ગમે તેમ માનો પણ મને તો લાગે છે કે તે ધ્યાન ધરે છે. માટે આપ એક વખત ત્યાં આવીને જુઓ તો ખરા ?”

આ સાંભળી બાદશાહ ખીરબલની સાથે પોપટની પાસે ગયા અને જોયું તો પોપટ તો મરી ગયો છે. આ જોઈ બાદશાહે કહ્યું, “અરે, ખીરબલ ! તારા જેવો બુદ્ધિનો ખબનો પણ ન સમજી શકે કે પોપટ મરી ગયો છે. અને તુ કહે છે કે પોપટ ધ્યાન ધરે છે. તેં મને ત્યાં જ કહ્યું

હોત કે 'પોપટ મરી ગયો છે' તો મારે અહિં સુધી આવવું તો ન પડતને ?

ખીરબલે હાથ જોડી કહ્યું. “હુઝૂર ! શું કરું ? તે વખતે જો મેં તમને એ પ્રમાણે જ કહ્યું હોત તો અત્યારે મારું માથું ઘડ ઉપર હોત કે ઉડી ગયું હોત એ કોણ જાણે ?”

ખીરબલનો આ જવાબ સાંભળી બાદશાહને પોતાનો હુકમ યાદ આવ્યો અને પોતાની ખુદ્દિ વાપરી ચાકરનો જન બચાવ્યો એ જોઈ બાદશાહ ઘણા જ ખુશ થયા.

એક દિવસે બાદશાહે પૂછ્યું “બીરબલ, જો કોઈ વખત કોઈ નાલાયક માણસ સાથે કામ પડે તો શું કરવું?” બીરબલે કહ્યું. “નામવર, આપના સવાલનો જવાબ હું કાલે આપીશ.” આમ કહી બીરબલે પોતાના ઘરે જઈને એક માણસને બોલાવ્યો અને કહ્યું કે “કાલે તું મારી સાથે બાદશાહના દરબારમાં આવજો અને હું બાદશાહ પૂછશે તો કહીશ કે આ મારો ભાઈ છે. એ ઘણો જ બાહોશ છે અને આપના દરેક સવાલનો સંતોષકારક જવાબ આપશે. બસ. પછી તો તારે બાદશાહ તને કાંઈપણ સવાલ પૂછે એટલે તારે ચૂપજ રહેવું. ત્યાર પછી હું તને સારું એવું ધનામ અપાવીશ.”

ખીજે દિવસે ખીરબલ અને પેલો માણસ દરબારમાં સાથેજ ગયા. ખીરબલને જોઈને બાદશાહે પૂછ્યું. “કેમ, ખીરબલ ! ગઈ કાલના મારા સવાલનો જવાબ લાવ્યો કે ?” ખીરબલે કહ્યું, “નામવર, આપના એ સવાલનો જવાબ આ મારો ભાઈ આપશે.” એટલે બાદશાહે પેલા માણસને પૂછ્યું, “નાલાયકથી કામ પડે તો શું કરવું જોઈએ ?”

આ સાંભળી પેલો માણસ તો મુંગો જ રહ્યો. બાદશાહે આ સવાલ ઘણીએ વખત પૂછ્યો પરંતુ પેલો તો બસ મુંગો જ રહ્યો. એ શાનો જવાબ આપે ? કારણ એ પોતેજ જણતો નહોતો કે શું કરવું અને વળી ખીરબલે પણ એને મુંગા જ રહેવાનું કહ્યું હતું. આખરે બાદશાહે કંટાળીને ખીરબલને કહ્યું.

“ખીરબલ, આ તારો ભાઈ કેમ કાંઈ બોલતો નથી ?”

ખીરબલે કહ્યું, “નામવર, એ તો આપના સવાલનો જવાબજ આપી રહ્યા છે કે જ્યારે નાલાયકથી કામ પડે ત્યારે મુંગા રહેવું.”

આ સાંભળી બાદશાહે વિચાર કર્યો કે ખીરબલે મને બરાબર નાલાયક ઠરાવ્યો. સાથેસાથ ખીરબલની બુદ્ધિ પર બાદશાહ ખૂશ પણ થયા.

એક વખત અકબર બાદશાહે ખીરબલને પૂછ્યું
“ખીરબલ! બધી જાતમાંથી કઈ જાત ડાહી ગણાય છે?”

ખીરબલે કહ્યું, ‘નામવર, વાણીઆને ‘ડાહી માના દીકરા’ કહેવામાં આવે છે. એના જેવા ડાહી માના દીકરા ખીજ કોઈ ભાગ્યેજ હશે !”

બાદશાહે કહ્યું. “વારિત્યારે તું આની શી સાખીતી આપી શકીશ ?”

ખીરબલ બોલ્યો, “નામવર, આપ કહો તો હમણાંજ ખાત્રી કરાવી આપું.” આમ કહી તેણે થોડાક મગ મંગાવીને બાદશાહ આગળ મૂક્યા અને શહેરમાંથી ચાર વાણીઆઓને બોલાવી મંગાવ્યા. થોડી વારમાં

વાણીઆઓ આવી લાગતાં ખીરબલે તેમને પૂછ્યું
“શેઠીઆઓ, જુઓ તો આ કયો દાણો છે?”

ડાહી માના દીકરાઓ વિચારમાં પડ્યા કે ‘આજે
આ મગનુ નામ બાદશાહ આપણને પૂછે છે, માટે એમાં
કાંઈ ભેદ હોવો જોઈએ. માટે વિચાર કરી જવાબ આપવો
સારો.’ તેમને વિચારમાં પડેલા જોઈ બાદશાહે પૂછ્યું.

“કેમ, શેઠીઆઓ, વિચારમાં કેમ પડી ગયા?
આ દાણાનું નામ કહી આપોને?” એટલે એક વાણી-
આને મગના થોડાક દાણા હાથમાં લઈ કહ્યું, “હજૂર !
આ તો અડદ જેવા જણાય છે.”

ખીજે જણ બોલ્યો, “અરે, અરે આ તો કાંઈ મરી
જેવા લાગે છે.”

ત્રીજે જણ બોલ્યો, “અરે, હીરાચંદ પેલો મેલો
જેતા નથી કે આ દાણા તો વટાણા જેવાજ લાગે છે.
પણ એનું નામ યાદ નથી આવતું !”

આ પ્રમાણે તેમની વાતો સાંભળી બાદશાહ બોલ્યા,
“અરે, વાણીઆઓ ! તમે શું ભાંગ પીધી છે કે ? આ
તો મગ છે મગ.” એટલે બધા વાણીઆ એકી સાથે
બોલ્યા,

“હાજી, હાજી. એજ, એજ !”

બાદશાહે પૂછ્યું. “એજ એટલે શું ? નામ આપોને ?”

ચારે વાણીઆ બોલ્યા. “ખુદાવિંદ, આપે હમણા જે નામ આપ્યું એજ.”

બાદશાહે ગુસ્સે થઈ કહ્યું. “પણ એનું કાંઈ નામ ?”

વાણીઆએ કહ્યું. “નામવર, આપે હમણાં જે નામ દીધું. તે પણ અમે ભૂલી ગયા.”

બાદશાહ બોલ્યો. “શું મગ ?”

“હા. નામવર. એજ.” આમ કહી વાણીઆ અદખવાળી ઉભા રહ્યા. આટલું થતાં પણ વાણીઆઓએ ‘મગ’નું નામ ન આપ્યું, એટલે બાદશાહ તેમની ચતુરાઈ જોઈ ઘણાજ નવાઈ પામ્યા.

ખીરબલે કહ્યું. “જેયું ? નામવર, ડાહી માના દીકરાનું હડાપણ ?”

એક વખત ખીરબલ માંદો પડી જવાથી બેચાર દિવસ સુધી બાદશાહના દરબારમાં આવી શક્યો નહિ. એટલે બાદશાહ એક દિવસ ખીરબલના ઘરે ગયા. ખીરબલના પલંગ પાસેજ એક ખુરશી ઉપર બાદશાહ બેઠા હતા એવામાં ખીરબલને એકીએ જવાની હાજત થઈ એટલે તે ત્યાંથી ઉઠી ચાલ્યો ગયો.

બાદશાહે વિચાર કર્યો કે માંદગીને લીધે ખીરબલની ચતુરાધ ઓછી થઈ છે કે કેમ એની તપાસ કરવી જોઈએ. આમ વિચાર કરી તેણે ખીરબલના પલંગના ચારે પાયા નીચે એક એક કાગળની ચીઠી મૂકાવી દીધી. એટલામાં ખીરબલ પાછો આવીને પલંગપર સુતો. થોડીવાર સુધી

(૪૭)

ખીરબલ ઉપર નીચે જોવા લાગ્યો અને પછી બોલ્યો,
“નામવર, હું જરા બહાર જઈને આવ્યો એટલામાં તો
કોણ જાણે મારો પલંગ એક કાગળ જેટલો ઉંચો થયો
કે છત એક કાગળ જેટલી નીચે આવી ?”

બાદશાહ તેમજ બીજા દરબારીઓ ખીરબલના
આ બોલવાથી નવાઈ પામ્યા. બાદશાહ બોલ્યા, “ખીર-
બલ, ખરેખર, તારામાં તો ચતુરાઈની હદ જ નથી.”

આ સાંભળી બધાએ દરબારીઓ ખુશ થયા.

(૧૬)

એક વખતે બાદશાહ લાડ અને કપુર નામના
જાણીતા ગવૈયાઓના ગાયનથી બહુ જ આનંદમાં આવી

ગયા. આથી બાદશાહે તરતજ હુકમ કર્યો કે “જાઓ, આ લોકોને હાથી ધનામમાં આપી દો.” બિચારા ગવૈયા આ સાંભળી બાદશાહને ના તો પાડી શક્યા નહિ, પરંતુ હવે આ હાથીને કેવી રીતે ખવરાવવો પીવરાવવો એના વિચારમાં પડ્યા, કારણ માંડ પોતાને પેટ પુરતું અનાજ હોય ત્યાં હાથીને ક્યાંથી ખવરાવે ? હાથીનું હવે કરવું શું ? બાદશાહે ધનામમાં આપેલો એટલે વેચી પણ ન શકાય. આખરે લાડે જઈને ખીરબલને બધીએ વાત કરી. ખીરબલે કહ્યું. “ભાઈ, હાથીની ડોકમાં ઢોલ અને તંબુરો લટકાવી એને ઘૂટો મૂકી દો. બસ. એટલે તમારો એ બલામાંથી ઘૂટકારો થશે.” લાડને અને કપુરને આ યુક્તિ પસંદ પડતાં હાથીના ગળામાં ઢોલ, તંબુરો લટકાવી તેને છોડી મૂક્યો.

હાથી તો શહેરમાં ચારે તરફ ધૂમવા અને તોફાન કરવા લાગ્યો. હાથીના તોફાનથી ત્રાસ પામી લોકોએ શાહ પાસે અરજ કરી “નામવર, આપનો હાથી શહેરમાં ઘૂટો ફેરે છે અને લોકોને ઘણોજ ત્રાસ પમાડે છે.” આ સાંભળી બાદશાહે ખીરબલને તપાસ કરવાનો હુકમ કર્યો.

ખીરબલે તપાસ કરી શાહને કહ્યું, “નામવર, એ હાથી તો આપે લાડ અને કપુરને ધનામમાં આપ્યો હતો એજ છે.”

બાદશાહે તરતજ લાડ અને કપુરને બોલાવી પૂછ્યું, “કેમ તમે મેં આપેલા હાથીને છૂટો મૂક્યો છે?”

બન્નેએ હાથ જોડી ખીરબલના શીખવ્યા મુજબ અરજ કરતાં કહ્યું, “જહાંપનાહ, અમારાથી હાથીનું પાલન પોષણ બની શકે તેમ નથી એટલે અમે તેને એની ડોકમાં ઢોલ અને તંબુરો બાંધી છૂટો મૂકી દીધો છે. અમે એના ગળામાં તંબુરો મૂકતાં કહ્યું કે ભાઈ, અમે જેમ કમાઈ કરીને પેટ ભરીએ છીએ તેમ તું પણ તારું પેટ ભરજે.”

આ સાંભળી બાદશાહને બહુજ હસવું આવ્યું. તે એમની મતલબ સમજી ગયા હોવાથી હાથીને પકડી મંગાવી હાથીશાળામાં બંધાવ્યો અને લાડ અને કપુરને સારી પેદાશવાળું એક એક ગામ ધનામમાં આપ્યું.

એક દિવસે બાદશાહ અને ખીરબલ બુદ્ધા બુદ્ધા ધર્મના પુસ્તકોની વાતો કરતાં હતાં; એવામાં બાદશાહે ‘અકબરી રામાયણ’ રચાવવાની ઇચ્છા ખીરબલને કહી. બાદશાહની ઇચ્છા સાંભળી ખીરબલ ખોલ્યો ‘નામવર, એ પુસ્તક રચવામાં આછામાં આછો બે મહિના જેટલો વખત લાગશે તેમજ તેની પાછળ યોગ્ય સાધનો ભેગા કરવા માટે લગભગ દશેક હજાર રૂપીઆ જશે. જો આપ એ રકમ અપાવો તો આજથી રામાયણ લખવી શરૂ કરી દઉં.’

બાદશાહે દશ હજાર રૂપીઆ આપ્યા. ખીરબલે એ રૂપીઆ જ્યાં જ્યાં ફુવા, તળાવ ખોદાવવાની જરૂરીયાત હતી ત્યાં ખર્ચ્યા.

જ્યારે બે મહિના પુરા થવા આવ્યા ત્યારે પોતાના એક નોકરને માથે કોરા પાનાનો મોઠો ચોપડો ઉપડાવી ખીરબલ બાદશાહ પાસે હાજર થયો અને કહ્યું, “નામવર, અકબરી રામાયણ પુરૂં થવાની તૈયારીમાંજ છે, પણ એમાં માત્ર એકજ વસ્તુ બાકી છે.” બાદશાહે પૂછ્યું. “કંઈ વસ્તુ ?”

ખીરબલે કહ્યું, “નામવર, આપને ઘણી બેગમો છે, તેમાં કોની સીતાજીના સ્થાને ગણના કરવી ?”

બાદશાહે કહ્યું, “જાઓ મોટી બેગમને સીતાજી બનાવો. જે કાંઈ પૂછવું હોય તે એને પૂછો.”

આ સાંભળી ખીરબલ ચોપડો ઉપડાવી બેગમ પાસે ગયો. થોડી ઘણી વાતચીત કર્યા પછી પૂછ્યું, “મને બાદશાહે અકબરી રામાયણ રચવાનું કહ્યું છે અને તેમાં સીતાજી તરીકે આપનું નામ લખવા કહ્યું છે. માટે જેવી રીતે સીતાજી રાવણના ઘરમાં રહ્યા હતા તેવી રીતે આપ કોને ત્યાં રહ્યા હતા ? આ સવાલનો જવાબ જો આપ આપી શકો તો મારું ‘અકબરી રામાયણ’ પુરૂં થાય.”

આ સાંભળી બેગમ ઘણી જ ગુસ્સે થઈ. તેણે દાસીને પેલો ચોપડો બાળી નાખવાનો હુકમ કર્યો. દાસીએ બેગમના દેખતાં જ તે બાળી નાંખ્યો.

(૫૨)

આ જોઈ ખીરખલ નિરાશ થતો ત્યાંથી બાદશાહ,
પાસે ગયો અને બધી હકીકત કહી સંભળાવી, અને કહ્યું,
“જહાંપનાહ, જે આપની આજ્ઞા હોય તો ફરીથી એ
પુસ્તક લખવા માટે મહેનત કરીએ.”

બાદશાહ બોલ્યા, “ખેર, જે બનવાનું હતું તે
બની ગયું. હવે ફરી લખવાની કાંઈ જરૂર નથી. મેં તો
કેવળ તારી ચતુરાઈ જોવા જ એ કામ સોંપ્યું હતું.”

આ પ્રમાણે “અકબરી રામાયણ”નું કામ
ખંધ જ રહ્યું.

(૧૮)

એક દિવસે બાદશાહે ખીરખલને કહ્યું, “ખીરખલ,
તું ખેતરમાં ગયો હતો, ત્યાં તેં જે જોયું હોય તેનું

વર્ણન કર.”

ખીરબલ બોલ્યો, “જહાંપનાહ, પેલા ખેતરમાં એક કુવો હતો. જેમાં કેટલાંક કખુતરો આવી ભરાયા હતા. એટલે ખેડુતે તેના ઉપર ચાદર ઢાંકી દીધી.”

બાદશાહ બોલ્યો, “પછી શું થયું?”

ખીરબલ બોલ્યો, “ત્યારપછી ખેડુતે ચાદર ઉઠાવી લીધી એટલે એક કખુતર ઉડી ગયું. એટલે ખેડુતે ફરી પાછી ચાદર ઢાંકી દીધી અને ફરી જોવા માટે ઉઠાવી એટલે બીજું એક કખુતર ઉડી ગયું.”

બાદશાહ બોલ્યો, “વાર, એ પછી શું થયું?”

ખીરબલ બોલ્યો, “પાછો ખેડુતે ચાદરનો એક છેડો ઉપાડ્યો એટલે એક કખુતર ઉડી ગયું.”

બાદશાહ વારંવાર પૂછતો કે ‘એ પછી શું થયું?’ અને ખીરબલ ઉપલો જ જવાબ આપતો. આખરે કંટાળી જઈ બાદશાહે કહ્યું “અરે ખીરબલ, બીજું એક કખુતર ઉડી ગયું એ તારો એકનો એક જવાબ ક્યારે પુરો થશે!”

ખીરબલે તરતજ જવાબ આપ્યો, “નામવર, જ્યારે આપ ‘પછી શું થયું’ એ નહિ બોલો એટલે મારો સવારો પણ ખૂંધ થઈ જશે.”

આ જવાબ સાંભળી બાદશાહ ઘણા જ ખુશ થયા.

એક વખત બાદશાહે ડાહી માના દીકરા વાણી-
આઓને વિનોદ ખાતર રાતના ચોકીદારનું કામ
સોંપવાનું કહ્યું ખીયારા ખડીકણ વાણીઆઓના
મનમાં આ હૂકમ સાંભળી ફાળ પડી. આથી તેમણે
એવો વિચાર કર્યો કે જો ખીરબલની સલાહ લઈએ તો
જરૂર એ આપણને રસ્તો બતાવશે.

આથી બધા વાણીઆઓ ભેગા મળી ખીરબલ
પાસે ગયા અને બધી હકીકત કહી સંભળાવી. ખીરબલે
થોડી વાર વિચાર કરી કહ્યું. “તમે જ્યારે રાતના ચોકી
કરવા નીકળો, ત્યારે પાઘડી પગમાં અને પાયજામા માથે
બાંધીને નીકળજો. તેમજ “જગતા રહેજો”ને બદલે

“આન પડી હું ! આન પડી હું !” એમ પૂકાર કરજો.

એજ રાતના બાદશાહ વેષ બદલી નગર ચર્ચા
જેવા નીકળ્યા. તેણે વાણીઆઓને કાંઈક વિચિત્ર પ્રકા-
રનો પહેરવેશ ધારણ કરેલો જોઈ પૂછ્યું “ભાઈ, આ તમે
શું કર્યું છે ?”

એક વાણીઓ કહેવા લાગ્યો, “ભાઈ, બાદશાહની
હઠ એવી જ છે કે અમે ચોકીદારી કરીએ પણ અમારા
બાપદાદાએ વળી ક્યાં વાઘ માર્યો હતો કે અમે બહાદૂરીનું
કામ કરીએ ? જો આ કામ બજાવવાની અમારામાં
તાકાત હોત તો પછી અમે વાણીઆ કેમ કહેવાત ?”

બાદશાહ સમજી ગયા કે આમાં પણ ખીરબલનો
હાથ હોયો જોઈએ. ખીજે દિવસે તેણે આ હુકમ રદ
કર્યો અને તપાસ કરતાં જણાવ્યું કે આમાં પણ ખીર-
બલની ચતુરાઈનું કામ પડ્યું હતું.

એક વખત દિલ્હી શહેરમાં એવો અજબ જેવો ખનાવ ખન્યો કે કોઈ બે માણસો અંદરઅંદર બોલાચાલી કરતા હતા. આમાંનો એક ગુલામ હતો કે જે પોતાના ધણી પાસેથી નાસી ગયો હતો. આથી તેનો શેઠ તેની શોધમાં ફરતો ફરતો દિલ્હીમાં આવી પહોંચ્યો હતો, ત્યાં તેની નજરે તેનો ગુલામ પડ્યો. આથી શેઠ પેલા ગુલામને પકડ્યો અને પૂછ્યું, “તું કેમ નાસી ગયો હતો?”

ગુલામે કહ્યું, “તું મારો ગુલામ થઈ તારા શેઠના ગળે પડવાનો દાવો કરે છે? તું મારો માલ ચોરી ભાગી ગયો હતો તેથી હું તને જ શોધતો હતો. હવે તું મારા હાથમાંથી છૂટી શકવાનો નથી.”

આ પ્રમાણે બન્ને વચ્ચે ભારે ધમાધમી જાગી અને છેવટે બાદશાહના દરબારમાં ગયા.

જ્યારે દરબારમાં ફરીઆદ દાખલ થઈ એટલે બાદશાહે આ બન્નેમાં કોણુ શેઠ છે અને કોણુ ગુલામ છે તેની સચ્ચાઈ કરવા ખીરબલને સોંપ્યું. એટલે ખીરબલે એવો હુકમ કર્યો કે “આ બન્નેને જુદી જુદી ખારીઓમાં ખારીની બહાર ડોકું રખાવી ઉભા રાખો.”

એ પ્રમાણે બન્નેને ઉભા રાખવામાં આવ્યા. એટલે ખીરબલે હુકમ કર્યો કે “ગુલામનું માથું તલવારથી ઉડાવી દો.”

આ હુકમ સાંભળતાં જે સાચો ગુલામ હતો તેણે પોતાનું માથું ખારીની અંદર લઈ લીધું. પણ પેલા ખીજે જણુ જે શેઠ હતો તે તો ભય વગર પોતાનું માથું ખારીની બહાર રાખીને ઉભો જ રહ્યો.

આ જોઈ ખીરબલે નક્કી કર્યું કે ખારીની અંદર માથું લેનાર ગુલામ છે અને અડગ રહેનાર શેઠ છે. ત્યાર પછી પેલા ગુલામને એના શેઠને સોંપવામાં આવ્યો. આ પ્રમાણે ખીરબલની ચતુરાઈથી ખરો ગુલામ પકડાયો.

બીરબલનો રંગ કાળો હતો. એક દિવસે બાદશાહે પોતાના દરબારમાંના માણસોના રંગની વાત છેડી. બધાએ કહ્યું કે બીરબલનો રંગ સૌથી કાળો છે. આ વખતે બીરબલ ત્યાં ન હતો. એ જ્યારે આવ્યો ત્યારે બધાને પોતાના ભણી હસતા બેઠ એ લોકો શા માટે હસે છે એ પૂછવાની ઇચ્છા થઈ. એટલે એણે કહ્યું, “નામવર, આજે આપ ઘણા જ ખુશ દેખાઓ છો?”

બાદશાહે કહ્યું, “બીરબલ! અમે બધા ગોરા રંગના છીએ જ્યારે તારો રંગ કાળો કેમ છે?”

બીરબલે કહ્યું, “નામવર, એનું કારણ તમને અખર નહિ હોય!”

બાદશાહે કહ્યું, “ના. મને ખબર નથી. પણ તું કહે તો ખબર પડે.”

ખીરબલ બોલ્યો, “જહાંપનાહ! ભગવાને દુનીઆ બનાવતી વખતે સૌથી પહેલાં ગધેડો બનાવ્યો. પરંતુ એનાથી એને સંતોષ ન થતાં એને ચાર પગ અને એક પૂછડું લગાડ્યું. આથી થોડા દિવસ સુધી તો એ ખુશ થયા પરંતુ આખરે એણે આનાથી પણ વધારે ઉમદા પ્રાણી સર્જવાનો વિચાર કર્યો. આથી એણે ચાર માણસો બનાવ્યા. આ ચાર માણસોને માટે પહેલાં રૂપ, ખીજ દૌલત ત્રીજી અક્કલ અને ચોથી તાકાદ એમ પેદા કરી. એણે પેલા ચાર માણસોને દૂર ઉભા રાખી હૂકમ કર્યો કે જે જેને જે ગમે તે એક વસ્તુ જલદી જલદી જઈ લઈ લે. આથી નામવર, મેં ખીજ વસ્તુઓ ન લેતાં માત્ર અક્કલ જ લીધી. જ્યારે આપ નામવર અને ખીજ બધા દરબારા પોએ ખૂબસુરતી, રૂપ, દૌલત વિગેરે લીધાં પણ બધાએ અધુરી અક્કલના રહ્યા. બસ. આજ મારો રંગ કાળો હોવાનું કારણ છે.”

આ પ્રમાણે ચતુરાઈથી ખીરબલે બધાને બનાવ્યા.

એક વખત બાદશાહે પ્રશ્ન કર્યો, “ખીરબલ, તારી જાતના બ્રાહ્મણો ધણુયે કમાવા છતાં ગરીબ કેમ રહે છે?”

ખીરબલે કહ્યું, “નામવર, અમને દેવીનો શ્રાપ છે.”

બાદશાહે પૂછ્યું, “કેવા પ્રકારનો શ્રાપ છે?”

ખીરબલે કહ્યું, “કોઈ એક વખત એક ગરીબ બ્રાહ્મણ તપ કરતો હતો. એના તપથી એક વખત ભગવાન શંકર પ્રસન્ન થયા અને કહ્યું, ‘ભક્ત, માગ, માગ હું તારા પર ધણો ખુશ થયો છું’ માટે તારી જે ઈચ્છા હોય તે એક વરદાન માગ.’ પેલા બ્રાહ્મણે વિચાર કર્યો કે મારે પુત્ર નથી તો પુત્ર માંગુ જેથી મારી સ્ત્રી પણ રાજ થાય. પણ મારા ઘરમાં પૈસા પણ નથી માટે જે

પૈસા માંગુ તો મારી માતા પણ રાજ થાય. બેમાંથી મારે હવે શું માંગવું? આમ વિચાર કરી એણે કહ્યું, “ભગવાન, મારે એક મા છે અને મારી પત્નિ પણ છે. મારે જે આપ કહો તો હું એ બન્નેને પૂછીને પછી એક વરદાન માગું.”

ભગવાન શંકરે કહ્યું, “ભલે જ અને પૂછીને આવ.” પછી તે બ્રાહ્મણ પોતાને ઘેર ગયો અને ધરના માણસોને મહાદેવ શંકર પ્રસન્ન થયાની વાત કરી.

આ સાંભળી એની અપુત્રવતી સ્ત્રી બોલી. “સ્વામીનાથ, તમે એક પુત્ર થવાનું વરદાન માંગો.” એ સાંભળી બ્રાહ્મણની આંધળી મા બોલી, “ના બેટા. મને આંખે જરી દેખાતું નથી મારે મને આંખોનું તેજ ફરી મળે એવું વરદાન માગ.”

આમ આ બન્ને જણાની જુદીજુદી માંગણી સાંભળી પેલો બિચારો બ્રાહ્મણ બોલ્યો.

‘મારે ફક્ત એક જ વરદાન મળવાનું છે. અને તમે બન્ને જણા જુદાજુદા વરદાન માંગવાનું કહો છો અને મારે તો ધનની માંગણી કરવી છે. હવે હું કયું વરદાન માંગુ? જે હું તમારા બન્નેના કહેવા પ્રમાણે વરદાન માંગુ તો આ જનમમાં આપણને લક્ષ્મી મળવાની નથી જ. જે લક્ષ્મી ન હોય તો પછી જીવન શા કામનું?’

આ પ્રમાણે પેલો બ્રાહ્મણ એની મા અને એની સ્ત્રીને લક્ષ્મીની મહત્તા સમજાવતો હતો. પરંતુ આ ત્રણે જણાનો-દરેકનો વિચાર એક થયો નહિ. આખરે પેલા બ્રાહ્મણે કંટાળીને વરદાનજ નથી માંગવું એમ વિચાર કરી પાછો મહાદેવના મંદિર ભણી જતો હતો. એટલામાં એની પાડોશમાં રહેતા મારા બાપદાદાના બાપદાદાએ આ બ્રાહ્મણની બધીએ વાત સાંભળી.” બીરબલે જ્યારે આ પ્રમાણે કહ્યું ત્યારે બાદશાહ બીરબલનું કુળ ગૌરવ જોઈ એની સામું જોઈ રહ્યા. બાદશાહે કહ્યું, “પછી શું થયું ?”

બીરબલ આગળ બોલ્યો. “પછી તો જેવો પેલો બ્રાહ્મણ ઘરમાંથી નીકળ્યો કે તરત જ મારા વડીલે એને ઉભો રાખી પૂછ્યું. “કેમ મહારાજ, આજે આટલા બધા દુઃખી કેમ છો ?”

પેલા બ્રાહ્મણે એને બધીએ વાત કરી. પછી એ વાત પુરી સાંભળી લીધા પછી મારા વડીલે કહ્યું,

“એમાં તે શું મોટી વાત છે કે તું એમાં આટલો બધો મુંઝાઈ ગયો. જ જઈને આ પ્રમાણે માગજે કે ‘હું ભગવાન શંકર ! જે તમે મારા પર પ્રસન્ન થયા હો તો મારી આંધળી મા મારા દીકરાના દીકરાને સોનાના પારણામાં હીંચકતો જુએ.’” બસ આ પ્રમાણે માગજે.”

આ પ્રમાણે મારા વડીલે એક વરદાનમાં બધુંએ માગી લેવાની યુક્તિ બતાવી. આથી પેલો બ્રાહ્મણ તો ખુશ થતો થતો મહાદેવના મંદિરે દોડતો દોડતો ગયો અને બોલ્યો, “હું શંભો ! હું કાશી વિશ્વનાથ મહાદેવ ! જો આપ મારા પર પુરેપુરા પ્રસન્ન થયા હો તો મારી આંધળી માતા મારા દીકરાના દીકરાને સોનાના પારણામાં હીંચકતો જુએ.”

ભગવાન શંકરે તો વચન આપ્યા મુજબ વરદાન આપ્યું પરંતુ બ્રાહ્મણને પૂછ્યું કે “આ પ્રમાણે વરદાન માગવાની યુક્તિ તને કેને બતાવી ?”

પેલા બ્રાહ્મણે તો ભોળા ભાવથી મારા વડીલનું નામ કહી દીધું. બસ થઈ રહ્યું. ભગવાન શંકરે એકદમ ક્રોધે ભરાઈ મારા વડીલને શ્રાપ આપતાં કહ્યું. “આજ પછી ચોખ્ખા કુળના બ્રાહ્મણો પાસે લક્ષ્મી રહેશે નહિ. કારણ એની યુક્તિથી જ મારે ઘણી આપદા વ્હોરવી પડી છે.”

આ પ્રમાણે નામવર તે દિવસ પછીથી અમારા કુળના બ્રાહ્મણો બુદ્ધિવાન અને ચતુર હોવા છતાં મહાદેવ શંકરના શ્રાપને લઈને નિર્ધન જ રહે છે.”

આ પ્રમાણે બાદશાહ ખીરબલની વાક્ય ચાતુરી, કુળનું સ્વાભિમાન અને બુદ્ધિબળ જોઈ ઘણા જ ખુશ થયા.

થોડા દિવસ પછી એક બહુરૂપી બાદશાહ અને બેગમની આગળ ખેલ કરી રહ્યા હતા. બેગમને વાધનો વેશ બેવાની મરજી થઈ. એમણે બાદશાહને કહ્યું “બહુરૂપીને વાધનો વેશ લાવવાનું કહો તો મારે એ બેવાની ઘણી ધર્રછા છે.” બાદશાહે બેગમના કહેવા મુજબ બહુરૂપીને કહ્યું, “બહુરૂપી ! તું વાધનો વેશ ભજવી શકે ખરો ?”

બહુરૂપીએ કહ્યું, “નામવર ! હું તમે કહો તે વેશ ભજવું ખરો. પરંતુ વાધ એટલે વાધ. એ એના જાતિ સ્વભાવ ઉપર ગયા વગર ન રહે. અને જો એ મુજબ ન કરે તો મારો વાધનો લીધેલો વેશ નકામો જાય અને આપ નામવરની મારા પર ખફા નજર થાય. આથી આપ મારા ઉપર ખુશ થવાને બદલે ઉલટા ગુસ્સે થાવ.”

“એટલે ?” બેગમે પૂછ્યું.

“કદાચ વાધ એના જાતિ સ્વભાવ ઉપર જાય એટલે ખેલ ખતમ.”

આ સાંભળી બેગમે કહ્યું “અરે એમાં તે શું ? વાધ એના જાતિ સ્વભાવ ઉપર જશે તો કોઈને પણ સાધારણ ઈજા થશે. પણ જેવાની કેટલી બધી મજા પડશે ? માટે જ, અને વાધનો વેશ લાવ.”

“જેવી આપ સાહેબની મરજી” આમ કહી બહુ-રૂપી વાધનો વેશ પહેરવા ગયો.

આ જેવાને માટે તો દરરોજ જેટલી જ ગરદી થઈ હતી. અને તેમાંયે આજે વાધનો વેશ ! સૌનું ધ્યાન એકીઠશે વાધ ક્યારે આવે છે એ જેવામાં હતું. એટલામાં તો વાધ આવ્યો. જાણે વાધની જેવો જ વાધ. ચટાપટા-વાળી ચામડી, લાંબા નહોરવાળા પંજ, જમીનને ભટકાતી લાંબી એવી પૂંછડી, વાધની જેવી જ લાંબી જીભ. અને વાધની જેવી જ ચાલ.

વાધને જોઈને નાના બાળકો તો પોતાની માના સાડલાના છેડા નીચે સંતાઈ ગયા. મોટાઓની છાતી પણ ધમધમ ધબકારા કરવા માંડી.

વાધ તો પોતાની લાંબી એવી પૂંછડી હલાવતા હલાવતા એક બાનુથી બીજી બાનુ, અને બીજી બાનુથી ત્રીજી બાનુ એમ બધાની આસપાસ ફરવા માંડ્યું. અને મોટેથી ધુરકવા માંડ્યું. “ધુર્ર્ર્ર ધુર્ર્ર્ર.” આ સાંભળીને ઘણા ખરા તો ધ્રુજવા માંડ્યા. એટલામાં તો વાધે છલંગ મારી અને એક માણસને ખરાખર બાચીમાંથી પકડી વચમાં ખેંચી લાવ્યો. પેલો માણસ તો વાધનો જોરદાર પંખે વાગવાથી તુરત જ મરણને શરણ થયો. ચારે બાનુ લોહી લોહી થઈ ગયું, લોકો તો ગભરાઈને ભાગવા માંડ્યા. બેગમ સાહેબ પણ બેભાન થઈ ગયા. કારણ કે જે માણસને વાધે મારી નાખ્યો હતો તે બેગમનો ભાઈ હતો. બધે ગભરાટ ફેલાય ગયો. આથી તે દિવસનું કામકાજ બંધ કરવાનો બાદશાહે હુકમ આપ્યો.

બીજે દિવસે ફરી પાછો દરબાર ભરાયો. બેગમ સાહેબનો શોક બાદશાહે એમને ઘણું સમજાવ્યા છતાં જરીયે પણ ઓછો થયો નહિ. આથી એમણે કહ્યું “ખ્યારા ખિરાદરો ! તથા સભાજનો ! બેગમ સાહેબનો ભાઈ ગઈ કાલે ગુજરી જવાથી એમનો શોક મટતો નથી. માટે હવે શું કરવાથી એ મટે એનો રસ્તો આપ કોઈમાંથી શોધી કાઢો.” બાદશાહનો આ હુકમ સાંભળી

બધા વિચારમાં પડી ગયા. પરંતુ કોઈને જરીપણ સુઝ પડી નહિ. ઘણો સમય પસાર થવાથી બાદશાહ બોલ્યા “ખરેખર આ જોઈ મને અફસોસ થાય છે કે અકબર-શાહના રાજ્યમાં એકપણ એવો બુદ્ધિશાળી માણસ નથી કે જે બેગમ સાહેબાનાં શોકને ઓછો કરવાનો રસ્તો બતાવે.”

આ પ્રમાણે સાંભળતાં જ એક ખુણામાં બેઠેલો પેલો છોકરો ખીરબલ એકદમ ઉભો થઈ ગયો. હાથ જોડી એ બાદશાહની આગળ આવીને ઉભો રહ્યો અને બોલ્યો “નામવર! આપનો હુકમ હોય તો મને એક યુક્તિ સુઝી છે તે પ્રમાણે કરવાથી બેગમ સાહેબાનો શોક મટશે ખરો.”

આ સાંભળી બાદશાહને જરા આશા લાગી કે કદાચને આ છોકરો કહે તેમ કરવાથી બેગમ સાહેબાનો શોક મટે. આથી એમણે કહ્યું, “ભલે તું કહે તે પ્રમાણે કરીએ.”

ખીરબલે કહ્યું, “ત્યારે હજુ પણ એક વખત બહુડ્ડીને વેશ ભજવવાનું કહો.”

આ સાંભળી બાદશાહ હસવા માંડ્યા. અને સાથોસાથ બીજા પણ ખીરબલનું આ કહેવું સાંભળી

હસવા માંડયા. બાદશાહે કહ્યું, “છોકરા ! આટલું આટલું થયું છતાં હજી તને વેશ જોવાની મરજી થાય છે ખરું ?” આ સાંભળી ત્યાં બેઠેલા બધા હસવા માંડયા. તે જોઈ ખીરબલ બોલ્યો. “નામવર ! હું જે કહું છું તે વેશમાં તો બહુરૂપીને મરી જવાનું આવશે. અને આથી બેગમ સાહેબા જરૂર ખુશ થાશે.”

બાદશાહ બોલ્યા “કહે ત્યારે ! કયો વેશ ?”

“સતીનો.”

“શું સતીનો” બધા જણા એકી સાથે બોલી ઊઠ્યા.

“હા નામવર ! સતીનો વેશ એ ભજવશે તો જરૂર અને બળીને મરી જવું પડશે જો એ એમ ન કરે તો એ બહુરૂપી નહિ”

“અને એ એમ ન કરે તો ?” કોઈક જણથી બોલ્યા વગર ન રહેવાયું.

“એ એમ ન કરે તો એના નાક કાન કાપી અવળે ગધેડે બેસાડી કાઢી મૂકવો” ખીરબલે જવાબ આપ્યો આ સાંભળી આખી સભા વિચારમાં પડી અને સૌ એકબીજા સામું જોવા લાગ્યા. બાદશાહની પાસે બેઠેલા બેગમ આ બધું જોઈ સાંભળતા હતા. ખીરબલની આ વાત

એમને ગમી. બાદશાહે તુરતજ બહુરૂપીને બોલાવી પૂછ્યું.

“બહુરૂપી ! તેં વાઘનો વેશ આબાદ ભજવ્યો. પરંતુ આજે ઐગમ સાહેબાને સતીનો વેશ ભેવાની મરજી થઈ છે તો તું એ વેશ ભજવી શકે ખરો ?”

આ સાંભળીને પહેલાં તો બહુરૂપી ગભરાયો. પણ એ તો ખરો બહુરૂપી હતો. જેમ વાઘના વેશ વખતે એણે એક જણાને માર્યો હતો તેમ આ વખતે સતીના વેશમાં પોતાને મરવાનું હતું.

એણે કહ્યું “હા નામવર ! એમાં શું થયું ? ખરો વેશ ભજવનારો તો એ વખતની પોતે લીધેલી ભુમી-કાનો જ ખ્યાલ કરી તેમાં જ ડુબી જાય છે. એનું જ નામ ખરો અભિનેતા-ખરો બહુરૂપી.

થોડીવાર પછી સતીનો વેશ આવ્યો. આ ભેવાને લોકોનું ટાળું એટલું બધું ભેગું મળ્યું હતું કે ઉભા રહેવાની પણ જગ્યા નહોતી. ઢોલ, નગારા, શરણાઈ વાગવા માંડ્યા. “જય અંબે” “જય અંબે” કરતાં, કંકુના છાંટા નાખતા, કપાળપર કંકુની આડ કરેલી, ડોકમાં માળા પહેરેલી એવા સતીમાતા ચોકમાં આવ્યા. આ વખતે તો એ બહુરૂપી ખરેખર સતીમાતા જેવો જ લાગતો હતો. જાણે કે સતીમાતાનો પતિ રણમાં યુદ્ધ

કરતાં ધવાઈ મરી ગયો હોય અને આ સાંભળતાં વેંત જ સતી થતા હોય એવું વાતાવરણ જમી ગયું હતું. સતીમાતાની આંખમાંથી તેજના કુવારા ઉડતા હતા. આ જોઈ ઘણા લોકો તો એમને પગે પડવા લાગ્યા. કેટલીક માતાઓ પોતાના બાળકોને લઈ સતીમાતા પાસે આશિષો માગવા આવી. જેમને છોકરા ન હતા તેવી સ્ત્રીઓ પણ આશિર્વાદો માગવા આવી. આ પ્રમાણે દરેકને સતીમાતાએ આશિર્વાદો આપ્યા અને કંકુના થાપા પણ માર્યા.

ચોકની વચમાં જ ચિતા ખડકાણી. સતીમાતા ચિતાની આસપાસ સાત ફેરા ફરી ચિતા પર ચડી. “જય અંબે” “જય અંબે” બોલતાં પતિના ધ્યાનમાં મગ્ન બની ગયા. ચિતા પેટી. હોલ, નગારા, તાસ અને સતિ માતાનો દેહ બળીને ભસ્મ થઈ ગયો.

“જય અંબે” “જય અંબે” નો અવાજ ધીમેધીમે બંધ થતો ગયો. અને લોકો ધીમેધીમે વીખરાવા માંડ્યા.

રાજમહેલમાં સતી બની બળી મરી ગયેલા બહુ-રૂપીની ખબર સાંભળી બેગમ સાહેબાશી પણ બોલ્યા વગર ન રહેવાયું “આવો બહુરૂપી થવો મુશ્કેલ છે. એને જાન લેતા પણ આવડ્યો અને દેતા પણ આવડ્યો. એ ખરેખરો બહુરૂપી હતો.”

(૭૧)

આ પ્રમાણે બેગમ સાહેબાનો શોક ઝાંછો થવાથી બાદશાહે ખીરબલને બોલાવી કહ્યું, “ખીરબલ! જો તું રસ્તો ન બતાવત તો બેગમ સાહેબાનો શોક ઝાંછો કરવાની કોઈની પાસે પણ યુક્તિ નહોતી. મારા રાજમાં તું પણ એક જ છો. આજથી તારી બુદ્ધિ અને ચાતુરી પર મને પુરેપુરો વિશ્વાસ બેઠો છે. ભલે તું છોકરો છો છતાં પણ ખીરબલ! તું મારા રાજ્યમાં એક રત્ન જેવો છે.”

(૨૪)

બાદશાહ અને ખીરબલ બેઠાં હતાં.

બાદશાહે પૂછ્યું. “અરે ખીરબલ, માણસને સૌથી વહાલું કોણ?”

ખીરખલે તુરત જવાબ આપ્યો “સૌથી વહાલો તો પોતાનો જીવ.”

બાદશાહ: “અરે આ તું શું કહે છે ? માણસને એના બાલબચ્ચા, સ્ત્રી, માતા પિતા પર શું એણે પ્રેમ હોય છે ? એનું ઘર, વાડી કે દેશ પર શું એણે પ્રેમ હોય છે કે એને સૌથી એનો જીવ વહાલો લાગે.”

ખીરખલ: “નામવર, તમે મને માણસને સૌથી વહાલું કોણ ? એજ પૂછ્યુંને ? બાલબચ્ચા, માતા પિતા એની સ્ત્રી એ બધાયે એને પ્રિય હોય છે એ વાત ખરી. પણ એ કરતાં તો સૌથી વહાલો એનો જીવ હોય છે.”

બાદશાહ: “હું એમ કાંઈ એ કબુલ ન કરું. મને ખાત્રી કરી બતાવ તોજ હું માનું.”

“જી, સાહેબ !”

ખીરખલે એક પાણીનો હોજ તૈયાર કરાવ્યો. અને સાવ ખાલી પાણી ભર્યા વગરનો રાખ્યો. તેમાં એક વાંદરીને અને એના નાના બચ્ચાને રાખવામાં આવ્યા. વાંદરીને એનું બચ્ચું એને જીવથી પણ વધારે વહાલું હતું. આખો દિવસ ને રાત એ એને પોતાની છાતી સાથે વળગાડીને જ રાખતી. ખાવાનું આપે કે પહેલાં એ પોતાના બચ્ચાને ખવડાવીને પછી એ ખાતી.

બાદશાહ દરરોજ ત્યાં આવી આ જોતાં અને કહેતાં “વાહ ! પોતાના બચ્ચા પર એને કેટલો બધો પ્રેમ છે. ખરેખર ! માણસ કરતાં પણ એનો વાત્સલ્ય પ્રેમ વધારે છે.”

એક દિવસે ખીરબલે બાદશાહની દેખતાં જ પેલાં હોજમાં નળ ખુલો કરી પાણી ભરવા માંડ્યું. વાંદરીએ તરત જ પોતાના બચ્ચાને છાતીપર વળગાડી દીધું. હોજમાં પાણી વધતું જતું હતું.

વાંદરી બચ્ચાને લઈને બે પગ પર ઉભી થઈ. હવે તો હોજ પાણીથી એટલો બધો ચિકાર થઈ ગયો કે પાણી છલકાવા માંડ્યું.

વાંદરી ગભરાઈ. એણે બચ્ચાને માથા પર બેસાડ્યું. આ જોઈ બાદશાહે અજબબ ખની ખીરબલને કહ્યું “કેમ કેમ ખીરબલ ! મારી વાત ખરી છેને ?”

હવે તો વાંદરીના નાક મોંમા પાણી જવા માંડ્યું. વાંદરી મુંઝાણી અને ‘ચીંચી’ કરતી કિકીયારીઓ કરી મૂકી.

પાણી તો હજુ પણ ભરાતું જ જતું હતું. વાંદરી ડૂબવા લાગી.

તે તરતજ પોતાના બચ્ચાને પગ નીચે મૂકી

(૭૪)

તેના પર ઉભી રહી. હવે પોતાનું મોઢું પાણીની બહાર આવવાથી તેના જીવને જરા શાંતિ થઈ. આ ભેધ બાદશાહ છક થઈ ગયા.

“ખીરબલ, તારું કહેવું ખરું છે. સૈાને સૈાથી વહાલો પોતાનો જીવ એ વાત ખરી છે.”

(૨૫)

એક દિવસે બાદશાહને પોતાના જમાઈઓ પર ઘણો ગુસ્સો ચડ્યો. આથી એમણે ગુસ્સામાં ને ગુસ્સામાં કહ્યું, “જમાઈઓની જાત જ ખરાબ. માટે બધાને શૂળીપર ચડાવવા ભેધએ. જેથી આ લોકો દુઃખ દેતાં તો દૂર થાય. ખીરબલ, ચાલ હુકમ કાઢ કે બધાના જમાઈઓને શૂળીપર ચઢાવવાના છે.”

ખીરબલે કહ્યું “જી, સરકાર.”

બાદશાહે એકદમ ગુસ્સે ભરાઈ કહ્યું,

“જી બી હવે કાંઈ નહિ. ચાલ, અપ્પીકે અપ્પી હુકમ કર દે.”

ખીરબલ “પણ સરકાર, આટલા બધાના જમાઈ-એને શૂળીપર ચડાવવાને માટે શૂળીઓ તૈયાર કરાવવી પડશેને? આપણા રાજમાં તો માત્ર એક જ શૂળી છે.”

“ત્યારે શૂળીઓ તૈયાર કરાવતાં કેટલા દિવસ થાશે?”

“એકાદ મહિનો તો થાયને સરકાર?”

“ઠીક ત્યારે. એક મહિના પછી બધાને શૂળી પર ચડાવવાનો હુકમ કાઢ. અને બધી શૂળીઓ જલ્દી તૈયાર કરાવી નંખાવ.”

થોડા દિવસ પસાર થયા પછી બાદશાહને પાછું યાદ આવ્યું કે તુરતજ ખીરબલને બોલાવ્યો.

“કેમ ખીરબલ. શૂળીઓ તૈયાર થઈ ગઈ?”

“જી, સરકાર. થોડી ઘણી તૈયાર થઈ ગઈ છે. થોડી ઘણી તૈયાર થવાને બાકી છે.”

“શું હજી પણ બાકી છે? કેટલી બાકી છે ચાલ મને બતાવ?”

“ચાલો સરકાર” આમ કહી ખીરખલ તુરતજ બાદશાહને લઈને લુહારને ત્યાં લઈ ગયો.

ત્યાં શૂળીઓનો મોટો ઢગલો પડેલો જોઈ બાદશાહે પૂછ્યું

“કેમ ખીરખલ, આટલી બધી શૂળીઓ તો તૈયાર થઈ ગઈ છે. અને આટલી બધી શૂળીઓનું કામજ શું છે ? શું ગામમાં આટલા બધા જમાઈઓ છે ?”

“જી, સાહેબ. દરેક માણસ કોઈનો પણ જમાઈ તો થાયને ?”

“અને આ ચાંદીની અને સોનાની શૂળીઓ કોને માટે તૈયાર કરાવી ?”

“સરકાર” ખીરખલ બે હાથ જોડી બોલ્યો, “મોટા મોટા વજીરો અને ઉમરાવોને પણ શું સાવ સાદી જ શૂળીએ ચડાવવા છે ? માટે સૌ સૌના અધિકાર મુજબ ચાંદીની અને સોનાની શૂળીઓ તૈયાર કરાવી છે.”

“અને આ હીરાની શૂળી કોને માટે છે ?”

“સરકાર, આપ નામવરને માટે. શું આપ નામવરને સાદી શૂળીથી ચાલશે ?”

“બીરબલ, તું બોલે છે કે બકે છે ? શું મને પણ શૂળીએ ચડાવવો છે ?”

“સરકાર, આપની માફી માગું છું. પણ હું આપ સાહેબને એક સવાલ પૂછું છું કે આપ નામવર બેગમ સાહેબાના પિતાના જમાઈ તો ખરાજને ?”

આ સાંભળી બાદશાહ તો સાવ ચુપ જ થઈ ગયા. પરંતુ બીરબલ તો હજી બોલતો જ હતો. “આ હીરાની શૂળી તૈયાર થવાને હજી થોડીઘણી બાકી છે અને એ માટે જ આ બધી ખોટી થઈ રહી છે.”

બાદશાહને વિચાર થયો કે મેં ગુસ્સામાંને ગુસ્સામાં જે હુકમ કાઢ્યો તે હવે પાછો ખેંચી લેવા સિવાય બીજો કોઈપણ રસ્તો નથી. આથી બીરબલને કહ્યું,

“બીરબલ, મેં આપેલા હુકમને પાછો ખેંચી લે.”

“હ. સરકાર.” અને તુરત જ શૂળીઓ ખનાવવાનું કામકાજ બંધ કરવાનો બીરબલે પેલા લુહારને રને હુકમ આપ્યો.

શિયાળાની ટાઢના દિવસો હતા. અચાનક બાદ-
શાહને થયું કે આવી ટાઢમાં કોની તાકાત છે કે-બગી-
ચામાંના મારા ઠંડા પાણીના હોજમાં આખી રાત ઉભો
રહી શકે ?

ત્યાં બેઠેલા સરદારોને તેણે પૂછ્યું.

“શું એવો કોઈ હશે કે જે મારા હોજમાં આખી
રાત ઉભો રહી શકે ?”

આ સાંભળી બધા બોલ્યા “કોઈ પણ નહિ.
કારણ આવી ટાઢના દિવસો છે એટલે ઉભો રહેનારોજ
ત્યાંને ત્યાંજ રામશરણ થઈ જાય.”

એક સરદાર બોલ્યો “નામવર, જે કદાચ મોટું ધનામ આપો તો એકાદગરીબ માણસ ઉભો રહેવા હિંમત કરી શકે ખરો.”

આ સાંભળી બાદશાહે તરતજ કહ્યું.

“જાઓ, મોટું ધનામ બહાર પાડો. જોઈએ તો ખરા કે કોણ ધનામને માટે ઠંડા પાણીમાં આખી રાત ઉભો રહે છે?”

બાદશાહના હુકમ મુજબ આખા શહેરમાં દાંડી પીટાઈ.

“સાંભળો. સાંભળો. બાદશાહના મહેલની બાજુના બગીચામાં આવેલા ઠંડા પાણીના હોજમાં જે કોઈ આખી રાત ઉભો રહેશે તેને બાદશાહ તરફથી સો સોનામહોરો ધનામમાં મળશે.”

આ સાંભળી સો સોનામહોરો મેળવવાનું મન તો દરેકને થયું. પરંતુ આખી રાત ઠંડા પાણીમાં કેવી રીતે રહેવું? આ સાંભળી કેટલાયે હિંમતવાનો અને લોભીયાઓ પણ તૈયાર થઈ ગયા. ઘણા જણાએ પાણીમાં ઉભા રહેવાનો પ્રયત્ન પણ કર્યો. પરંતુ અર્ધો કલાક કે કલાક થાય ત્યાં તો આખા શરીરે ટાઢ ચડી જાય અને ધ્રુજવા માંડે. એટલે ચોકીદાર તુરત જ એ લોકોને ઘેરે મુકી આવે. આ પ્રમાણે દરેક જણનું થતું.

આખરે દિલ્હીની નજીકમાં આવેલા ગામમાંથી એક ખેડૂત મુસલમાન યુવાને પાણીમાં ઉભા રહેવાનું ખીડું ઝડપ્યું.

એણે આવીને કહ્યું,

“હું આખી રાત પાણીમાં ઉભો રહીશ.” ચોક્કીદારે એને કહ્યું, “ભાઈ, હજી તું બાળક છો. શા માટે નકામો જીદ કરી જન ખોવાનો પ્રયત્ન કરો છો?”

આ સાંભળી તેણે જાણે પોતાનું અપમાન થયું હોય તેમ ગુસ્સો કરી ચોક્કીદારને કહ્યું,

“નહિ. હું તો ઉભો રહીશ. જોઈ જુઓ.”

બસ થઈ રહ્યું. આ યુવાનને એ કામમાં ક્તેહ મળી. સૂર્યોદય થતાં જ બધાંને નવાઈ લાગી. જેણે જેણે આ વાત સાંભળી તે દરેક જણ પેલા યુવાનની ‘વાહ, વાહ’ કરવા લાગ્યા.

બાદશાહની કચેરીમાં પહોરાગીરે તેને હાજર કરી કહ્યું.

“આ માણસ આખી રાત હોજમાં ઉભો રહ્યો હતો.”

આ વાત ખરી છે કે મોટા લોકોને કાન હોય છે પણ સાન હોતી નથી. ત્યાં બેઠેલા એકાદ બે સરદારોને શંકા થઈ. એકાદ જણે કહ્યું

“આ છોકરો આખી રાત ઉભો રહે એ વાતમાં જ દમ નથી. શું આબુબાબુ ખરાબર પહેરો હતો કે ?”

“જી. સરકાર. અમે ત્યાં ખડા પગે ઉભા હતા.”

“ત્યારે આબુબાબુમાં-શું તાપણી બાપણી સળગતી હતી કે શું ?”

“ના સરકાર.”

“ત્યારે છોકરા, બોલ તું આખી રાત કોની સામે નજર રાખીને ઉભો રહ્યો હતો ?”

સરદારોના કાવાદાવાથી સાવ અણબાણ પેલા યુવાને કહ્યું, “મહેરબાનો, બાદશાહે આલમના મહેલ-માંથી એક દિવાના પ્રકાશના કિરણનું અજવાળું બહાર વેરાતું હતું. આ કિરણની સામે નજર રાખી હું આખી રાત હોજમાં ઉભો રહ્યો હતો.”

“બસ થઈ રહ્યું ત્યારે. મેં કહ્યું નહિ કે આબુબાબુથી એને કાંઈપણ ગરમી મળી હોવી જોઈએ.”

“હા. હા. ખરી વાત છે. આ દિવાની ગરમી એને મળી એટલે એ ઉભો રહ્યો. માટે ઈનામનો એને જરીયે પણ હક રહ્યો નથી.”

આ પ્રમાણે સાંભળી બધા સરદારોએ માથા

ધુણાવ્યા. અને બોલ્યા, “ખરી વાત છે ખરી વાત છે. ઇનામનો એને જરીપણ હક્ક નથી.” આથી નિરાશ થઈ પેલો યુવાન ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

આ વખતે ખીરબલ દિલ્હીમાં નહોતો. એ પાછો આવ્યો ત્યારે પેલો યુવાન તેને મળ્યો અને એને બધીયે વાત કરી. આ બધીયે વાત ખીરબલે સાંભળી અને કહ્યું,

“ખીરાદર, તું જરીયે ગભરાઈશ નહિ. હું તને તારૂં ઇનામ નક્કી અપાવીશ. ભાઈ, જો તારા તકદીરમાં લખ્યું હશે તો એ કોઈ પણ પચાવી નહિ શકે. ગમે તેમ કરી હું આ સરદારોની બાદશાહ આગળ ફજેતી કરાવીશ.”

આ સાંભળી નિરાશ થયેલો પેલો યુવાન ફરી આશા રાખી પોતાને ગામ ગયો.

ખીરબલ બહારગામથી પાછો ફર્યો છે એ સમાચાર સાંભળી બાદશાહે તુરત જ ખીરબલને બોલાવવા માટે સિપાઈને મોકલ્યો.

સિપાઈએ આવીને કહ્યું,

“બાદશાહ હમણાંને હમણાં તમને બોલાવે છે.”

ખીરબલે કહ્યું, ‘જા, એને કહેજે કે હું હમણા ખિચડી બનાવું છું. એ તૈયાર થાશે એટલે હું બાઈને આવીશ.”

અર્ધો કલાક થયો-કલાક થયો છતાં ખીરબલ હજી પણ આવ્યો નહિ. એટલે બાદશાહે ફરી વખત સિપાઈને મોકલ્યો.

ખીરબલે અગાઉ મુજબ જ જવાબ કહેવડાવ્યો.

આ પ્રમાણે ત્રણેક સિપાઈઓને વારાફરતી બાદશાહે ખીરબલને બોલાવવા મોકલ્યા. છતાંપણ ખીરબલ ન આવવાથી એ પોતે એને ત્યાં જવા બહાર નીકળ્યા. એને મનમાં તો થયું કે આ વળી કંઈ જાતની ખિચડી હશે કે જેને તૈયાર કરતાં ત્રણ કલાક થયા છતાંપણ હજી તૈયાર થઈ નથી ? ચાલને જઈને જાઉં તો ખરો.

ખીરબલને તો ખાત્રી જ હતી કે બાદશાહ પોતે જ અહિંયા પધારશે એટલે એણે તો ત્રણ વાંસ ઉભા કરી, તેને જમીનમાં બરાબર ખોડી ઉભા કર્યા. એના પર પાણીથી ભરેલી તપેલી મૂકી રાખી. અને પોતે નીચે પાટલા પર પલાંઠી મારી બેસીને એક પછી એક નાનો એવો લાકડાનો ટુકડો નીચે સળગાવેલા ચુલામાં નાખતો બેઠો. આ જોઈને બાદશાહે ગુસ્સામાં આવી કહ્યું, “કેમ ખીરબલ, મારા ટુકડાને તું જરીયે માનતો જ નથી ? આમ તે કાંઈ તારી ખીચડી ચડે ? જ્યાં એને તાપજ લાગતો નથી ત્યાં તારી ખીચડી કેવી રીતે ચડે ?”

બાદશાહને આ પ્રમાણે સાંભળી તુરત જ ખીરબલ બે હાથ જોડી બોલ્યો.

“ખુદાવિંદ, જેમ મહેલમાંના દિવાના પ્રકાશથી માણસને ગરમી મળે છે તેવી જ રીતે આ તો આટલી નજીકમાં જ સુલો પેટે છે તો પછી મારી ખીચડી કેમ ન ચડે.” આ પ્રમાણે સાંભળી બાદશાહને પોતે પેલા ગરીબ ખેડૂત યુવાનને કાંઈપણ કારણ વગર નિરાશ કર્યો તે યાદ આવ્યું. એટલે તરત જ તેમણે પેલા યુવાનને બોલાવી મંગાવી જાહેર થયેલું ઇનામ આપ્યું. અને ખોટી સલાહ આપનાર સરદારોને દંડ કરી એ દંડ ઇનામ તરીકે પેલા જ યુવાનને આપવા ખીરબલે જાહેર કર્યું.

પેલો યુવાન તો ખીરબલનો આભાર માનતો અને આનંદ પામતો ધરે ગયો.

બાદશાહે કહ્યું, “જો ખીરબલ તું આ પ્રમાણે ખીચડી ન પકાવત તો કેટલાયે ગરીબ માણસોની દાદ આ પ્રમાણે મને કોણ પહોંચાડત ?”

દિલ્હી શહેરમાં એક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. આ બ્રાહ્મણ બે કે શાસ્ત્રમાંનું કાંઈ પણ તત્વ જાણતો નહોતો છતાંયે એ પોતાને પંડીત માનતો. પરંતુ લોકો તો એને સારી રીતે સમજી ગયા હતા કે એ કેટલું જાણે છે. આખરે આ બ્રાહ્મણે ખીરખલને કહ્યું.

‘મહારાજ, મને લોકો ‘પંડીત’ કહીને બોલાવે એવો કોઈ ઉંપાય બતાવો’ આથી ખીરખલે કહ્યું ‘જે ભાઈ તને લોકો પંડીત કહે ખરા પરંતુ તારે હું કહું તેમ કરવું પડશે.’

‘તમે જે પ્રમાણે કહો તે પ્રમાણે હું કરું. પરંતુ મારી એક જ ઇચ્છા છે કે લોકો મને પંડીત કહે.’

‘ત્યારે જુઓ, તમે પેલા નાકા પર જઈ ઉભા રહો. તમને જ્યારે કોઈ ‘પંડીત’ કહે એટલે તમે એને મારવા માટે દોડજો. પરંતુ જો, એને મારી બેસતા નહિ.’

ખીરબલનું આ પ્રમાણે સાંભળી તે ઘણો રાજ થયો. અને રસ્તાના એક નાકાપર જઈને ઉભો.

હવે ખીરબલે શું કર્યું ?

એણે તો રસ્તામાં રમત રમતાં બે ચાર છોકરા-ઓને કહ્યું, ‘ખિરાદરો, ચાલો હું તમને એક નવી રમત બતાવું.’

આ સાંભળી પેલા છોકરાઓએ કહ્યું.

‘ચાલો બતાવો ક્યાં છે એ ગમત ?’

ખીરબલે કહ્યું, ‘જુઓ પેલો પાઘડી પહેરેલો માણસ ઉભો છે તે જોયો ?’

બધાએ કહ્યું, ‘હા’

‘ત્યારે જુઓ, તમે એની આગળ જઈ ‘પંડીત’ ‘પંડીત’ એમ બૂમો પાડી કહો એટલે જો, એ તમારી પાછળ દોડશે. અને આ જોવાની કેવી ગમત આવશે ?’

આ સાંભળી વેંત જ પેલા છોકરાઓ તો જઈને

પહોંચ્યા પેલા લેભાણુ પંડીત આગળ. અને ખૂમે પાડવા માંડ્યા ‘પંડીત’ ‘એય પંડીત.’

આ સાંભળી પેલો બ્રાહ્મણુ તો ખીરબલની સુચના મુજબ આ છોકરાઓની પછવાડે દોડ્યો. આથી બીજાઓએ પણ આ બ્રાહ્મણુને ગાંડો ધારી ‘પંડીત’ ‘પંડીત’ કહીને ખૂમે પાડવા માંડ્યા. આ પ્રમાણે થોડા દિવસોમાં તો બધાએ માની લીધું કે આ માણસ ગાંડો છે. એને ‘પંડીત’ કહેવાથી એ બીજાય છે અને મારવા દોડે છે. માટે બધાએ જણા હવે તો એને ‘પંડીત’ કહીને જ બોલાવતા.

થોડા દિવસ પછી પેલા બ્રાહ્મણુને ખીરબલે કહ્યું, ‘જુઓ ‘પંડીત !’ હવે જ્યારે આ લોકો તમને ‘પંડીત’ કહીને બોલાવે ત્યારે હવે તમે એ લોકોની પછવાડે દોડતા નહિ.’ હવે પેલા બ્રાહ્મણે તે મુજબ કરવા માંડ્યું. આથી લોકોએ તો એને ખરેખર જ ‘પંડીત’ માની માન આપવા માંડ્યા. આ પ્રમાણે ખીરબલની બુદ્ધિએ કાંઈપણ ન જાણનારને પણ પંડીત બનાવી દીધો. વાહ બિરાદર ! અજબ તારી બુદ્ધિ !

કોઈ બે ઠગોએ દિલ્હી નગરના એક ધનવાન વેપારીને ઠગવાનો વિચાર કર્યો. આથી કેટલાયે મુલ્યવાન ઘરેણાં લઈને એ બન્ને પેલા વેપારી પાસે ગયા અને કહ્યું. “શેઠજી, જો આપ મહેરબાની કરી આ વેચી આપશો તો આપનો આભાર ભૂલીશું નહિ.” વેપારીએ કહ્યું. “ભલે. હમણાં તમે અહિંયા રાખી જાવ. બપોર પછી આવીને એના પૈસા ચુકતે લઈ જાજો. એટલામાં હું બેચાર વેપારીઓને બતાવીને વેચી નાખીશ.”

એક ઠગ બોલ્યો, “ભલે, આપ અમારા ઘરેણા તમારી પાસે રાખો. પરંતુ એટલું યાદ રાખજો કે બપોરના જો અમે બન્ને સાથે આવીએ તો જ હિસાબ કે ઘરેણાં પાછા આપજો.”

પેલા વેપારીએ તો ધરેણાં રાખ્યા. પેલા બન્ને ઠગો થોડેક દૂર જઈ ઉભા રહ્યા. થોડી વાર પછી એક ઠગ પેલા વેપારી પાસે ગયો અને કહ્યું. “શેઠજી, ધરેણાં મને પાછા આપો. બપોરના આવશું ત્યારે અમે સાથે જ લેતાં આવશું.”

વેપારીએ પૂછ્યું, “તારો જોડીદાર ક્યાં છે ?”

ઠગે કહ્યું. “જીઓ, પણે ઉભો છે.” એમ કહી થોડે દૂર ઉભેલો કોઈની સાથે વાતો કરતો પોતાનો જોડીદાર બતાવ્યો. પેલા વેપારીએ તો એના પર વિશ્વાસ રાખી બધાએ ધરેણાં પેલા ઠગને સોંપી દીધા.

બપોરે બીજે ઠગ પેલા વેપારી પાસે આવ્યો અને ધરેણાંની માંગણી કરી. વેપારીએ કહ્યું. “ભાઈ, તારો જોડીદાર એ વખતે જ પાછો આવી બધાએ ધરેણાં લઈ ગયો છે. હવે તું શું માંગે છે ?”

બીજે ઠગ બોલ્યો, “શેઠજી, મારો જોડીદાર એવો નથી કે એ એકલો આવી લઈ જાય. અને વળી મેં તમને એ વખતે જ કહ્યું હતું કે અમે બન્ને જણા સાથે આવીએ ત્યારે જ હિસાબ કે ધરેણા આપશો. તો પછી તમે શા માટે એને એકલાને આપી દીધા. માટે મહેરબાની કરી મને મારા ધરેણાં પાછા આપી દો.”

વેપારીએ કહ્યું, “એ વખતે તું નાકા ઉપર ઉભો રહીને કોઈની સાથે વાત કરતો હતો એ વખતે જ તારો જોડીદાર આવીને લઈ ગયો છે.”

ઠગ બોલ્યો, “શું મેં એને ધરેણું પાછા લઈ આવવા થોડું જ કહ્યું હતું ? મને મારા ધરેણું પાછા આપી દો. નહિંતર તમારી ઈજ્જત પર પાણી ફેરવીશ. ધણીએ વાતચીત કર્યા પછી વેપારીએ કહ્યું, “હું કાંઈ તારો દેવાદાર નથી. માટે જા. તારે જે કરવું હોય તે કર.” આથી ઠગ તો ખીરબલની પાસે ફરિયાદ લઈને ગયો. ખીરબલે એ ઠગની બધીએ વાત સાંભળી અને પછી પેલા ધનવાન વેપારીને બોલાવી એની બધીએ વાત સાંભળી લીધી. ખીરબલે વિચાર કર્યો કે આ વેપારી સાચો છે અને ફરિયાદી કરનાર ઠગ સાવ ખોટો છે. પરંતુ ગુન્હો સાબીત થયા વગર એને સજા કેમ કરી શકાય ! એટલે ખીરબલે ઠગને કહ્યું, “તેં ધરેણું આપતી વખતે શું કહ્યું હતું ?”

ઠગ બોલ્યો, “જો અમે બન્ને સાથે આવીએ તોજ અમને અમારું ધરેણું કે હિસાબ આપજો.”

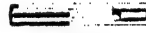
આ સાંભળી ખીરબલ બોલ્યો, “ઠીક છે. તો પછી જા અને તારા જોડીદારને લઈને આવ. એટલે

(૯૧)

પછી તું તારું ઘરેણું લઈ જા. તારું ઘરેણું લેવા તું એકલો
કુમ આવ્યો છે ? માટે જ ચાલ્યો જા.” આ ન્યાય સાંભળી
ઠગ તો ચાલ્યો ગયો. એના ગયા પછી ખીરખલે કહ્યું.

“શેઠ, જો એ ફરી પાછો ઘરેણું માંગવા આવે તો
એને પકડી મારી પાસે હાજર કરજો અથવા જો એ
ખન્ને જણા સાથે આવે તો ઘણું જ સારું.”

આમ કહી ખીરખલે શેઠને વિદાય કર્યા. ત્યાર
પછી કોઈ વખત પણ પેલા ઠગોએ પાછું વેપારીને
મોઢું જ ખતાવ્યું નહિ.

(૨૯)

એક વખત બાદશાહ દરબારમાં બેઠા હતા.
એટલામાં એક ધાંચી અને એક કસાઈ ત્યાં લડતા

લડતા આવ્યા. ખીરખલે પૂછ્યું, “શું છે? શા માટે તમે બન્ને લડો છો?”

ધાંચીએ કહ્યું, “મહારાજ, હું મારી દુકાને બેઠો-બેઠો હિસાબ લખતો હતો. એટલામાં આ કસાઈ આવ્યો ને તેલ માંગ્યું. મેં એને તેલ આપી ફરી પાછો હું મારા કામમાં પડ્યો. થોડીવારમાં હું મારી પૈસાની થેલી બેઠું છું તો ગૂમ. મને આ કસાઈ પર શંકા ગઈ અને દોડતો દોડતો હું એને ઘેરે ગયો. જઈને બેઠું છું તો એના હાથમાં આ મારી થેલી હતી. મેં એની પાસે માંગી તો એ કહે છે કે મારી છે. હવે કહો મહારાજ, મારે શું કરવું? માટે આપ ન્યાય કરી મને મારી થેલી પાછી અપાવો.”

ત્યારબાદ ખીરખલે કસાઈને પૂછ્યું.

“હવે તારે શું કહેવું છે?”

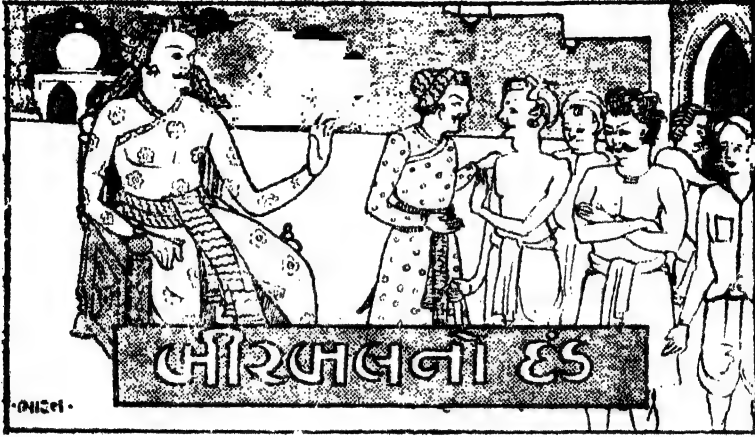
કસાઈ બોલ્યો, “હજૂર હું મારી દુકાન પર બેઠો બેઠો વકરાના પૈસા ગણતો હતો એટલામાં આ ધાંચી રોજની જેમ તેલ વેચવા આવ્યો. આ ધાંચીની દુકાન મારા ઘરની નજીકમાં જ છે. ત્યારે એ મારી પાસે આવ્યો ત્યારે પૈસાની થેલી મારી પાસે જ પડેલી હતી. એના ગયા પછી મેં જોયું તો મારી થેલી ગેબ! પછી

તો હું દોડતો દોડતો બજારમાં ગયો મેં રસ્તામાં જ આ ધાંચીને પકડી લીધો અને એની પાસેથી મારી આ થેલી છીનવી લીધી. આ પ્રમાણે જે બન્યું તે મેં આપની સમક્ષ રજુ કર્યું છે. માટે આપ મહેરબાની કરી મારો ન્યાય કરો.

બીરબલે બન્નેની હકીકત સાંભળી બીજે દિવસે આવવાનો હુકમ કર્યો. એ લોકોના ગયા પછી બીરબલે થેલીમાંથી પૈસા કાઢી ધોવડાવ્યા. તો— પાણીમાં તેલનો જરીપણ અંશ દેખાયો નહિ. પરંતુ એક જાતની દુર્ગંધ આવવા લાગી. આથી બીરબલે નક્કી કર્યું કે આ થેલી કસાઈની જ હોવી જોઈએ. આથી બીજે દિવસે હુકમ મુજબ જ્યારે ધાંચી અને કસાઈ દરબારમાં હાજર થયા ત્યારે બીરબલે કસાઈને પેલી થેલી આપી, અને ધાંચીને સજા ફરમાવી. આ સાંભળી પેલો ધાંચી મુંઝાયો અને એણે સાચેસાચું કહી દીધું “મહારાજ! માફ કરો. મારી ભૂલ થઈ. આ થેલી મારી નથી. માફ કરો.” પણ હવે શું વળે ?

ધાંચીનું આ પ્રમાણે બોલવું સાંભળી આખોયે દરબાર બીરબલની બુદ્ધિપર આફરીન થયો.

એક દિવસે ખીરખલે બાદશાહને કહ્યું. “નામવર, જ્યારે હું મારાથી કાંઈ પણ ભૂલ થાય ત્યારે આપ મારો ન્યાય હું જેને કહું તેની પાસે કરાવજો.” બાદશાહે કહ્યું “ભલે. જેવી તારી મરજી.” ખીરખલને તો બાદશાહ પર પુરતો વિશ્વાસ હતો કારણ કે બાદશાહ ખીરખલ જે કહેતો તે માનતા.

એક દિવસ એવું બન્યું કે ખીરખલ કાંઈ વાંકમાં આવ્યો. બાદશાહનો વિચાર તો ખીરખલનો દશ બાર હજાર રૂપિયા દંડ કરવાનો હતો. આ વાત ખીરખલના નાણુવામાં આવી. આથી એણે બાદશાહ પાસે જઈ કહ્યું “નામવર, મેં અપરાધ કર્યો છે. એ વાત સાચી.

પરંતુ આપે મને વચન આપ્યા મુજબ મારો ન્યાય હું જેને કહું એની પાસે કરાવો.” આ સાંભળી બાદશાહે કહ્યું. “ભલે તું જેને કહેશે એ પાંચ માણસોને બોલાવી તારો ન્યાય કરાવીશ.”

ખીરબલે કહ્યું “એ લોકો જે ન્યાય કરે તે આપ નામવરને કબુલ કરવો પડશે.”

બાદશાહ બોલ્યા “અરે પંચ કહે તે મારે પણ કબુલ છે.”

આ પ્રમાણે બાદશાહ પાસેથી વચન લઈ કહ્યું, “નામવર, પાંચ અછૂતોને બોલાવો એની પાસે મારો ન્યાય કરાવો. એ જે કરશે તે દંડ હું ભરી આપીશ.”

આ સાંભળી બાદશાહ હસ્યા “અરે ખીરબલ, પાગલ તો નથી બની ગયોને? એ અછૂતો-હલકી જતના લોકો તારો શું ન્યાય કરશે? એ કરતાં તું મોટા મોટા શેઠ શાહુકારોને બોલાવ ને તારો ન્યાય કરાવ. એ લોકો તારો યોગ્ય ન્યાય કરશે.”

પરંતુ ખીરબલે કહ્યું, “નહીં નામવર. મારો ન્યાય કરવા માટે તો મેં જેને કહ્યું એ લોકોને જ બોલાવો. એ સિવાય બીજા કોઈને જ નહિ.”

ખીરબલના કહેવા મુજબ બાદશાહે ઢેઢવાડેથી

પાંચ અધૂતોને બોલાવ્યા. અને એ લોકોને બધીએ ઉક્તિ કહી સંભળાવી.

પાંચે જણા પોતાને બાદશાહે આપેલું માન જોઈ ધણા જ ખૂશ થયા અને અંદરોઅંદર વિચાર કરવા લાગ્યા “મારું સાળું, ખીરબલે આપણને દુઃખ દેવામાં કાંઈ બાકી રાખી નથી. માટે આજે તો એ બરાબર આપણા હાથમાં આવ્યો છે. માટે આપણે બધાએ એનો એવો દંડ કરવો જોઈએ કે એને જનમભર યાદ રહી જાય.”

એક કહ્યું “મારો તો વિચાર એ છે કે ખીરબલનો આપણે સાતવીંશી અને દશ રૂપીઆ દંડ કરવો બરાબર છે.”

બીજાએ કહ્યું, “ના. એમ નહિ. આટલો બધો ભારે દંડ ભરી એ ખિચારો મરી જશે, માટે એના બાળ-બચ્ચાનો જરી વિચાર કરી એનો પાંચવીંશી અને દશ રૂપીઆ દંડ કરવો ઠીક છે.”

ત્રીજે જણ બોલ્યો, “અરેરે ! આટલો બધો દંડ હોય ? આટલો બધો દંડ એ ક્યાંથી ભરી શકશે ? માટે એને તો ત્રણ વીંશી અને દશ રૂપીઆ દંડ કરો. આટલો દંડ ભરતાં ભરતાં તો ખિચારો જીંદગી સુધી નહિ ભૂલે !”

આખરે એ લોકોએ અંદરો અંદર વિચાર કરી નક્કી કર્યું કે ખીરખલનો એ વીશી અને દશ રૂપીઆ દંડ કરવો. અને તે પણ જાણે ખીરખલને ભારે પડી જશે એમ એ લોકોએ ધાર્યું. પછી તેમનો આગેવાન હાથ જોડીને બાદશાહને કહેવા લાગ્યો, “અન્નદાતા ! અમે ઘણો જ વિચાર કર્યા પછી દંડની રકમ નક્કી કરી છે, માટે આપ જો ફરમાવો તો બોલીએ”.

બાદશાહ બોલ્યા, “બોલો જોઈએ, કેટલો દંડ કર્યો છે ?”

આગેવાન બોલ્યો, “અન્નદાતા, જો કે ખીરખલનો વાંક મોટો છે એટલે દંડ પણ મોટો હોય એ સ્વભાવિક છે. એટલે અમે એવો ભારે દંડ નક્કી કર્યો છે કે એને જન્મભર યાદ રહેશે. માટે એને એ વીશું ને દશ રૂપીઆનો દંડ થવો જોઈએ.”

આ સાંભળી બાદશાહ ખીરખલની ભણી જોઈ હસ્યા. ખીરખલે કહ્યું, “જોઈયું ? નામવર, ગરીબ માણસ ખીચારો પોતાની ગુંજસ જોઈને કામ કરે એનો આ દાખલો. ઢેડાએને મનથી તો પચાસ રૂપીઆ એટલે ઘણા બધા રૂપીઆ.”

બાદશાહ ખીરખલની ચતુરાઈ સમજી ગયા અને ખીરખલની ચતુરતા ખાતર તેનો દંડ માફ કર્યો.

દિલ્હીમાં કૃષ્ણચંદ નામનો એક વેપારી રહેતો હતો. એની પેઢી ધણાથે વરસોથી એકસરખી રીતે ચાલતી હતી. એ પેઢીની આડતો દેશે દેશમાં હતી. એક વખત એવું બન્યું કે એકી સાથે શેઠને ત્યાં પાંચ લાખ રૂપીઆની તરત મુદતની હુંડીઓ આવી પડી. તરત મુદતની હુંડી એટલે એ હુંડીનો દેખાડ થતાં તુરત જ એના નાણા રોકડા ગણી આપવા ભેઠએ.

વેપારીઓ ભે કે લાખો અને કરોડોનો વેપાર ખેડતા હોય પરંતુ એ કોઈ દિવસ ઘરમાં કે પેઢીમાં રોકડ નાણા રાખતા નથી. ધણાખરા નાણા તો વેપારમાં જ રોકાયેલા હોય છે. કારણ અવારનવાર આ નાણા એક

ખીજને ત્યાંથી આવતા જાય એટલે વેપાર તો ચાલ્યા જ કરે.

હવે એવું બન્યું કે જે દિવસે કૃષ્ણચંદ શેઠને ત્યાં પાંચ લાખની હુંડી આવી પડી તે દિવસે પુરાંતમાં માત્ર પાંચ જ હજાર રૂપીઆ હતા. આથી શેઠ ઓળખીતા વેપારી-ઓને ત્યાં પોતાના મુનીમને મોકલી સગવડ કરાવવા માંડી. પણ સમયની બલીહારીને લીધે કોઈએ એક પાઈ પણ આપી નહિ. આથી મુનીમ રખડી રખડીને પાછો આવ્યો ને શેઠને બધી વાત કરી. શેઠ તો ચિંતામાં પડ્યા કે હવે કરવું શું? પોતાના ઘરે લાખોનું ઝવેરાત હતું પણ જે એ બજારમાં મૂકે તો તો આખર જ જાયને? આ પ્રમાણે શેઠ હવે શું કરવું એના વિચારમાં પડ્યા. છેવટે શેઠ એક વિચાર પર આવ્યો કે માત્ર હવે એક પ્રેમચંદ શેઠને ત્યાં જવાનું બાકી રહ્યું છે, માટે જે હું ત્યાં જઈ તો રૂપીઆ મળે ખરા.

હવે આ પ્રેમચંદ શેઠ મહા બદમાશ હતો. કોઈની પાસે લખાવે કાંઈ અને આપે પણ કાંઈ. પણ કહેવત છેને કે ગરજે ગધેડાને પણ બાપ કહેવો પડે એટલે કૃષ્ણચંદ શેઠને અત્યારે ખાસ ગરજ હોવાથી પ્રેમચંદ શેઠને ઘેરે ગયા.

એકખીજએ વેપારધંધાની વાતો કર્યા પછી કૃષ્ણ-

ચંદ શેઠે પોતાની વાત ધીમે રહીને મૂકી. કૃષ્ણચંદ શેઠે એક માસની મુદત માટે ગમે તે વ્યાજે પાંચ લાખ રૂપીઆની માંગણી કરી. પણ પ્રેમચંદ શેઠે કહ્યું “મારે વ્યાજની જરા પણ પડી નથી. આપ કોઈ દિવસ નહિ અને આજે જ મારે ત્યાં જતો પધાર્યા છો તો પછી આપથી મારે મન રૂપીઆ વધારે નથી. જોઈએ એટલા લઈ જાઓ. પણ એક શરત છે. જો એ આપને કબૂલ હોય તો ખુશીથી લઈ જાઓ.”

કૃષ્ણચંદ શેઠે બોલ્યા “શી શરત છે?” પ્રેમચંદ શેઠે કહ્યું, “જુઓ, જો મુદત મુજબ એક મહિનામાં રૂપીઆ પાછા નહિ ફેરે તો તે રૂપીઆના બદલામાં આપના શરીરમાંથી સવાશેર માંસ મારા હાથે કાપી લઈશ. જો આ શરત આપને મંજૂર હોય તો ખુશીથી અત્યારેને અત્યારે પાંચ લાખ રૂપીઆ ગણી લો.”

આ પ્રમાણે પ્રેમચંદ શેઠની શરત સાંભળી કૃષ્ણચંદ શેઠે વિચાર કર્યો કે “મારા બેટે માફ કરાડવા કાઢવા બરાબર લાગ સાધ્યો છે. પણ એની એ ધારણા પાર પડશે તો નહિ. કારણ મુદત પહેલાં તો હું પાંચ શું પણ પચીસ લાખ રૂપીઆ જોઈશો તો લાવી ખડા કરી દઈશ. માટે તેની શરત કબૂલ કરવામાં જરા પણ વાંધો નથી. વ્યાજે બચશે અને આખરે પણ જીતવાશે.”

આમ વિચાર કરી કૃષ્ણચંદ શેઠે કહ્યું. “ભલે શેઠ. જો હું મુદત પૂરી થતી નાણા ન ભરી શકું તો આપ આપની શરત મુજબ મારા દેહમાંથી સવાશેર માંસ કાઢી લેજો.” પ્રેમચંદ શેઠે કહ્યું, “ઠીક ત્યારે શેઠ એ સંબંધના એટલા અક્ષરો લખી આપો અને નીચે સહી કરી આપો એટલે પત્યું.” કૃષ્ણચંદ શેઠે એ મુજબ લખી આપ્યું અને રૂપીઆ લઈ, પોતાની આખરૂં હવે જળવાશે એમ વિચાર કરી, આનંદથી હસતાં હસતાં પોતાની પેઢીએ ગયા અને હુંડીઓ ભરપાઈ કરી. અહા! જોયું કે વેપારધંધામાં કેટલી કેટલી આવી મુશ્કેલીઓ આવતી હશે ?

હવે એવું બન્યું કે કૃષ્ણચંદ શેઠની જે ધારણા હતી કે એક મહિનામાં તો હું પાંચ શું પણ પચીસ લાખ રૂપીઆ લાવી ખડા કરી શકીશ એ પાર પડી નહિ. કોણ જાણે માણસ શું આશા રાખે છે અને એની આશા ભાગ્યે જ પાર પડે છે. અને આશા પાર પડે તો પણ પરીણામ ખીલું જ આવે છે. આ મુજબ કૃષ્ણચંદ શેઠે પ્રેમચંદ શેઠના નાણા એક મહિનામાં જ પાછા આપવાની શરત કરી હતી. અને એ મુજબ મહિનો પણ પૂરો થવા આવ્યો હતો. અરે ! મુદત પણ વીતી ગઈ અને બદમાશ પ્રેમચંદ શેઠનો નાણા વસુલ કરવાનો તગાદો

શરૂ થયો. એટલે કૃષ્ણચંદ શેઠે તો પોતાના સગાવહાલા-
ઓને કહી પાંચ લાખ રૂપીઆ ભેગા કરી વ્યાજ સહીત
પ્રેમચંદ શેઠને ત્યાં પહોંચતા કરાવ્યા. પણ એણે તો એ
રૂપીઆ પાછા લેવાની ના પાડી. અને પાછા મોકલાવ્યા.

પ્રેમચંદશેઠે કહેવડાવ્યું કે “મારે પાંચ લાખ રૂપી-
આની જરૂર નથી પણ મારે તો આપના વચન મુજબ
સુવાશેર માંસ આપના શરીરમાંથી મારે હાથે કાપી લેવું
છે.” આ પ્રમાણે સાંભળી કૃષ્ણચંદશેઠનો માણસ
એ રૂપીઆ લઈને પાછો ફર્યો અને કૃષ્ણચંદ શેઠને
બધી વાત કરી. આ સાંભળી શેઠ તો એકદમ ગભ-
રાયા અને માંદા પડી ગયા. કૃષ્ણચંદ શેઠ શરતથી બંધાઈ
ગયા હતા એટલે લાચાર હતા. વેપારીઓ માત્ર પોતાની
જાન પર જ કરોડોનો વેપાર ખેડે છે અને એ મુજબ
પાળે છે એટલે શરત મુજબ વચન પાળવું એ તેઓની
મુખ્ય ફરજ છે.

ત્યારપછી ઘણીએ વખત પ્રેમચંદ શેઠે પોતાની
શરત પૂરી કરવા માટે કૃષ્ણચંદ શેઠને કહેવડાવ્યું. કૃષ્ણ-
ચંદ શેઠ તો સાવ માંદા પડી ગયા હતા અને એમાં
બારંવાર પ્રેમચંદ શેઠના તેડાથી એમની તખીયત સાવ
ખાટલાવશ બની ગઈ.

આખરે બદમાશ પ્રેમચંદ શેઠે પોતાની શરત ગમે

તે હિસાબે પૂરી કરવા માટે કૃષ્ણચંદ શેઠ પર ફરીયાદ માંડી. કૃષ્ણચંદ શેઠ સાવ અશક્ત હોવા છતાં પણ કાજના તેડાથી કચેરીમાં ગયા. કાજએ કૃષ્ણચંદ શેઠને પૂછ્યું. “શું તમે શેઠ પ્રેમચંદ પાસેથી પાંચ લાખ રૂપીઆ લીધા હતા કે ?”

કૃષ્ણચંદ શેઠે જવાબ આપ્યો “જી. હા.”

“એ રૂપીઆ લેતી વખતે કોઈ શરત કરી હતી કે?”

“જી. હા.”

“તમે આવી શરતે પાંચ લાખ રૂપીઆ લીધા હતા કે ને એક મહિનામાં હું એ રૂપીઆ ન આપી શકું તો મારા શરીરમાંથી સવાશેર માંસ તમારા હાથે કાપી લેવું.”

“જી. હા. પણ મેં વ્યાજ સાથે રૂપીઆ મોકલાવ્યા છતાં એમણે એ લીધાં નહિ. ફક્ત એ તો સવાશેર માંસ મારા શરીરમાંથી લેવા માંગે છે માટે આપને જે યોગ્ય લાગે તે ન્યાય આપો.”

કૃષ્ણચંદ શેઠનો જવાબ સાંભળી કાજએ કહ્યું, “તમારી શરત મુજબ તમે બંધાઈ ચૂક્યા છો એટલે હું હવે તમને બીજી તો શી મદદ કરી શકું? માટે ફરીયાદી જે જગાએથી સવાશેર માંસ કાપી લેવા માંગે તે જગા-

એથી કાપી લેવા દો.”

આ પ્રમાણે કાળનો ફેંસલો સાંભળી કૃષ્ણચંદ શેઠના તો હોશ જ ઉડી ગયા. પરંતુ એમણે ધીરજ રાખી વિચાર કરી કહ્યું. “કાઝી સાહેબ, આ ફરીયાદી સામે ચોખ્ખા ન્યાય મેળવવા માટે મારે બાદશાહ સલામતના દરબારમાં ફરીયાદ હાજર કરાવવી છે. માટે હમણાં આપ આપનો હુકમ અમલમાં ન લાવશો એવી મારી અરજ છે.”

કૃષ્ણચંદ શેઠની આ અરજને કાયદા પ્રમાણે માન આપી કાળ સાહેબે પોતાનો હુકમ બંધ રાખ્યો. એટલે કૃષ્ણચંદ શેઠે તુરત જ બાદશાહના દરબારમાં અરજ કરી. બાદશાહ દિલ્હીના આ બંને આબરૂદાર વેપારીઓને ઓળખતા હતા અને એમાંયે આવી નવાઈ પમાડે તેવી શરત ભેદ વિચારમાં જ પડી ગયા. બાબુમાં જ બેઠેલા ખીરખલને બાદશાહે કહ્યું. “ખીરખલ, ન્યાય અને ધર્મ કાયમ રહેતાં કોઈ પણ ઉપાયે આ બંનેનો જન બચે તેવો કોઈ રસ્તો તું શોધી કાઢ અને તે મુજબ તું ન્યાય આપ.”

ખીરખલે બંને જણાઓને કહ્યું, “જાઓ. શેઠ તમારા બંનેના સંબંધમાં ઘટતો ઇન્સાફ મળશે. માટે કાલે તમે બંને જણા પધારજો.”

આથી આ બન્ને જણા વિનયપૂર્વક સલામ કરી ધરભણી વડ્યા.

બીજે દિવસે વાદી અને પ્રતિવાદી બન્ને જણા એકબીજાની સામે ઉભા રહ્યા. ખીરબલે પ્રેમચંદ શેઠને પૂછ્યું: “કેમ શેઠ તમારે રૂપીઆ તો પાછા બેઠતા નથીને ?”

પ્રેમચંદ શેઠે કહ્યું. “જી. ના. મારે તો કરાર મુજબ એના શરીરનું સવાશેર માંસ બેઠએ છીએ.”

ખીરબલે કહ્યું. “ભલે ત્યારે એમ જ કરો. પરંતુ તમારી શરત મુજબ સવાશેર કરતાં ઓછું કે વધતું માંસ કાપશો તો તેટલા જ પ્રમાણમાં તમારા શરીરમાંથી પાછું એટલું જ માંસ કાપી લેવામાં આવશે.” આ પ્રમાણે ખીરબલનો ન્યાય સાંભળતાં પ્રેમચંદ શેઠ તો ગભરાયા અને વિચારમાં પડ્યા કે હવે શું કરવું ?

ખીરબલે ફરી હુકમ કર્યો, “જલદી કરો. કોની વાટ બેવો છો ? તમારી શરત મુજબ માંસ કાપી લો.”

પ્રેમચંદ શેઠે થોથરાતી જીભે કહ્યું. “નામવર, મારે માંસ બેઠતું નથી. મારે તો મારા પાંચ લાખ રૂપીઆ બેઠએ છીએ.”

આ સાંભળી ખીરબલે કહ્યું. “શું કહ્યું ? પાંચ

લાખ રૂપીઆ ? હવે એક પાઈ પણ નહિ મળે. બસ માંસ જ લેવું પડશે. અને બબરદાર માંસ કાઢતાં લોહીનું એક પણ ટીપું ન પડવું જોઈએ કારણ કે શરતમાં લોહી લેવાનું નથી. માંસ જ છે અને એમ જ નહિ કરો તો ઇન્સાફનું અપમાન કર્યું ગણાશે. માટે કહો હવે શું કરવા માંગો છો ?”

આથી પ્રેમચંદ શેઠે એકદમ નિરાશ થઈ કહ્યું:—

“મહેરબાન સાહેબ. હવે તો મારે કશું પણ જોઈતું નથી. મને અહિંથી હીમખીમ જવા દો તો ઠીક.”

આ બધું બાદશાહ સાંભળતાં હતાં એમણે કહ્યું:—

“જુઓ તમે બન્ને દિલ્હીના જાણીતા એક ધંધાવાળા વેપારી ભાઈઓ છો. છતાં કેવાં કેવા પ્રપંચો રચી એકબીજાનો જન લેવા માંગો છો એ તમારા જેવા વેપારીઓને શોભતું નથી. માટે શેઠ હવે તમે મુંગા મુંગા ચાલ્યા જાવ અને કૃષ્ણચંદ શેઠની દરબાર સમક્ષ માફી માગો.”

બાદશાહના હુકમને માન આપી પ્રેમચંદ શેઠે કૃષ્ણચંદ શેઠની માફી માગી અને ચાલ્યા ગયા. ત્યાર બાદ કૃષ્ણચંદ શેઠે કહ્યું. “નામવર, ખીરબલની ન્યાય બુદ્ધિથી મારો જન બચી ગયો છે માટે પ્રેમચંદ શેઠ

પાસેથી લીધેલા રૂપીઆ હું ખીરખલને ધનામ તરીકે આપુ છું. “આમ કહી કૃષ્ણચંદ શેઠે રૂપીઆ મંગાવી ખીરખલને આપ્યા.

ખિરાદરો ! જોયું કે વેપારીઓ પોતાની આખરૂ જાળવવા કેવા કેવા જોખમો બહારી લે છે.

(૩૨)

અકબર બાદશાહના દરબારમાં તાનસેન કરીને એક મોટો ગવૈયો હતો. તાનસેનના દોસ્તો એને ખીરખલ કરતાં વધારે માન આપતા. તાનસેનને પોતાને જરાપણુ અભિમાન ન હતું. પરંતુ એના દોસ્તો તો તેને માટે મગરૂખ હતા. આથી એક દિવસે તેઓએ બાદશાહ આગળ તાનસેનના જોધએ તે કરતાં વધારે વખાણુ કરવા માંડ્યા.

બાદશાહ આ લોકોની મતલબ સમજી ગયા. આથી તેમણે વિચાર કર્યો કે આ લોકોને ખીરબલની ચતુરાઈ અને બુદ્ધિબળની પરીક્ષા થવી જોઈએ તો જ તેઓ ‘તાનસેન’ ‘તાનસેન’ કરતાં અટકે. આથી બાદશાહે રૂસ દેશના બાદશાહ પર એક પત્ર લખ્યો કે “આ પત્ર લાવનાર મારા બે દરબારીઓ ખીરબલ અને તાનસેનનો આ પત્ર મળતાં તુરત જ શીરચ્છેદ કરજો.”

બાદશાહે તો ઉપર મુજબ પત્ર લખી કવર સીલબંધ કરી ખીરબલ અને તાનસેનને બોલાવી કહ્યું, કે “એક જરૂરનું કામ છે માટે તમે બન્ને જણા આ પત્ર લઈ રૂસ દેશના બાદશાહ પાસે જાઓ. અને એ જો જવાબ આપે તે લઈ આવો. આ કામ ખીજ કોઈથી બની શકે તેમ નથી માટે જો તમે જશો તો જલ્દી નિવેડો આવી જશે.”

આ પ્રમાણે એ લોકોએ તૈયારી કરી. ખીજે દિવસે ખીરબલ અને તાનસેન રવાના થઈ ગયા. થોડા દિવસ પછી તેઓ રૂસ દેશ પહોંચ્યા. અકબર બાદશાહની આજ્ઞા મુજબ તે બન્ને જણા રૂસના બાદશાહના દરબારમાં ગયા અને તેને અકબરશાહનો પત્ર આપ્યો. પત્ર વાંચતાં જ બાદશાહે કહ્યું, “આ બન્ને જણાનો શીરચ્છેદ કરવાનો છે માટે તૈયારી કરો.”

આ નવાઈ પમાડે તેવો બાદશાહનો હુકમ સાંભળી ખીરબલ અને તાનસેન તો નવાઈ પામ્યા. તાનસેન તો ગભરાઈ ગયો. આથી એણે ખીરબલને કહ્યું. “ખિરાદર ખીરબલ, તું ગમે તે યુક્તિ શોધી કાઢ. નહિંતર અહિંયા તો જીવતા મરી જઈશું.”

ખીરબલ પણ આજ વિચારમાં હતો. કારણ એનો પણ જન જોખમમાં હતો. તેણે ધીમે રહીને તાનસેનને આશ્વાસન આપ્યું અને પોતાની યુક્તિ બતાવી.

જેમ તેમ કરીને આખી રાત તો નીકળી ગઈ. બીજે દિવસે સવારે સિપાઈઓ તેમને ગરદન મારવાની જગ્યાએ લઈ ગયા. તાનસેન ખીરબલના શીખવ્યા મુજબ બહારથી તો ખૂશ દેખાતો હતો પણ અંદરથી તો એની છાતી ધબધબ ધબકારા કરતી હતી.

જ્યારે ગરદન મારવાની જગ્યાએ તેમને લઈ જઈ ઉભા કરવામાં આવ્યા એટલે ખીરબલ “મને પહેલા મારો” “મને પહેલા મારો.” કહી આગળ વધ્યો અને તે મુજબ તાનસેન પણ ખીરબલને પાછળ હઠાવી પોતે આગળ આવ્યો અને બોલ્યો, “મને પહેલા મારો.” “મને પહેલા મારો.”

આ પ્રમાણે બન્ને જણાને એકબીજાની પહેલા મરવાની ઈચ્છા બતાવતા જોઈ સિપાઈઓ પણ નવાઈ

પામ્યા કે આ લોકો ગાંડા છે કે શું ?

આ પ્રમાણે આ બન્ને જણાની ચડ ઉતર થતી જોઈ સિપાઈઓ આ બન્ને જણાને બાદશાહ પાસે લઈ ગયા અને બાદશાહને બધી વાત કરી.

બાદશાહે પૂછ્યું, “તમે બન્ને એકબીજાની પહેલાં મરવાનું કેમ પસંદ કરો છો ?”

બીરબલે કહ્યું, “તમને એ વાતનો ખુલાસો કહેવાથી અમને ગેરલાલ થવાનો સંભવ છે, માટે આપ એ સવાલ જ ન કરો તો સારું !”

બીરબલનો આ પ્રમાણે જવાબ સાંભળી બાદશાહને કાંઈક શંકા આવી કે નક્કી આમાં કાંઈક છે. એટલે બાદશાહે કહ્યું. “જો તમે આ ભેદનો ખુલાસો નહીં કરો તો તમને જન્મભર બંદીખાનામાં રાખીશું. માટે જે કાંઈ વાત હોય તે સાચેસાચી કહી સંભળાવો.”

બીરબલ જાણે આ વાત કહેવાથી દિલગીર થતો હોય એવો ડાળ ખતાવી બોલ્યો, “જ્યારે આપ એ વાત કહેવા માટે અમને કહો છો એટલે મારે કલ્લા વગર છૂટકો નથી. પણ હું તમને સાચેસાચું કહું છું કે આ વાત કહેવાથી ખરેખર અમને ઘણું નુકશાન થશે.”

આ સાંભળી બાદશાહની શંકા વધુ મજબૂત બની
એટલે એણે કહ્યું, “જે હોય તે સાચી બીના કહી દો.”

આ સાંભળી ખીરબલે કહ્યું, “ખેર, જે બનવા
કાળ હશે તે બનશેજ. જુઓ, સાંભળો અમારા બાદ-
શાહ અકબરશાહ ધણો કાળ થયા આપનું રાજ્ય પડાવી
લેવાનો વિચાર કરે છે. પણ આપ તેમના કરતાં બળવાન
રહ્યા એટલે રણમેદાનમાં ઝઝુમવાની તેમની હિમત
નથી. માટે એક દિવસે તેમણે એક પંડીતને બોલાવી
પોતાની આ ઇચ્છા કહી સંભળાવી. એટલે પંડીતે
કહ્યું કે ‘જો આ દરબારમાંના બે માણસોનો જીવ તે
બાદશાહ લે તો તે નિરપરાધી માણસોને મારવાની હત્યા
તેને લાગશે અને આથી એનું રાજ્ય ખેદાનમેદાન થઈ
જશે.’ અને જે સૌના પહેલાં મરશે તે બીજા જન્મમાં
રાજા થશે અને તેને રાજ્ય મળશે. અમે બન્ને બાદશાહ-
ના જ માણસો હોવાથી આ રાજ્ય બાદશાહના હાથમાં
વગર મહેનતે આવી જાય. બસ આમાં આ ભેદ છે.”

ખીરબલનો આ ખુલાસો સાંભળી બાદશાહ
ચમક્યો અને તે બોલી ઉઠ્યો, “પ્રધાનજી, આ લોકોના
માંહોમાંહેના કળ્યા ઉપરથી આ વાત ખરી લાગે છે.
અને આથી આપણને નુકશાન થવાનો સંભવ છે માટે
જાઓ અને અકબરશાહને લખી નાખો કે તમે જે કામ

લખ્યું તે કરવા માટે અમે તૈયાર નથી.”

આ પ્રમાણે બાદશાહ પાસેથી જવાબનો પત્ર લઈ બન્ને જણા દિલ્લી પહોંચ્યા અને અકબર બાદશાહના દરબારમાં હાજર થયા. બાદશાહે બધા દરબારીઓને ભેગા કરી બધીએ હકીકત પૂછી. તાનસેને કહ્યું. “નામવર, જે ખીરબલ ન હોત અને કોઈ ખીજે સાથે હોત તો આજે અહિં પાછો આપની સેવામાં આવી શક્યો ન હોત.”

આ પ્રમાણે તાનસેનનો જવાબ સાંભળી બાદશાહે કહ્યું, “મેં તમને ખીરબલની ચતુરાઈ અને બુદ્ધિની પરીક્ષાની ખાતરી કરાવવા માટે વિચાર કર્યો હતો અને તે મુજબ આ બન્ને જણાને રૂસ દેશ મોકલાવ્યા હતા. જ્યાંથી ખીરબલ પોતાની બુદ્ધિબળથી પોતાનો અને તાનસેનનો જન કેવી રીતે બચાવ્યો તે આપ સૌએ તાનસેનના મોઢેથી જ સાંભળ્યું. આથી હવે પછી કોઈએ ખીરબલની અને તાનસેનની સરખામણી ન કરવી. એ બન્નેના કામો જુદા જ છે.”

આ પ્રમાણે બાદશાહનું બોલવું સાંભળી તાનસેનના દોસ્તોનું અભિમાન ઉતરી ગયું.

એક વખતે બાદશાહે ખીરબલને પૂછ્યું “શું તારા ભગવાન કૃષ્ણ પાસે કોઈ પણ સેવક ન હતો કે જ્યારે ત્યારે એ પોતે જ મદદ કરવા દોડી આવતા ?”

ખીરબલે કહ્યું, “નામવર એનો જવાબ કાલે આપીશ.”

ખીજે દિવસે ખીરબલે એક કારીગર પાસે બરાબર નાના શાહજહાના જેવું જ મીણનું પુતળું તૈયાર કરાવ્યું. પછી એક નોકરને બોલાવી કહ્યું, “આ પુતળાને શાહજહાના કપડા પહેરાવી, બાદશાહ જ્યારે બાગમાં ફરતા હોય ત્યારે, તે જવે એવી રીતે ગોદમાં લઈ, દોડતો દોડતો હોજમાંપડી જશે.”

નોકરે તે વાત કબૂલ કરી. એ જ દિવસે સાંજના બાદશાહ અને ખીરબલ બાગમાં ફરતા હતા. એવામાં ખીરબલે પેલા નોકર તરફ બેઠ કહ્યું. “નામવર, જુઓ આજે શાહનદો તમારી આગળ આવવા માટે કેટલી ઉતાવળ કરે છે !”

આ સાંભળી બાદશાહ શાહનદાને રમાડવા એકદમ ઉતાવળા બન્યા. એવામાં તો પેલો નોકર પેલા પુતળાની સાથે જ હોજમાં પડી ગયો. આ બેઠ બાદશાહ એકદમ દોડ્યા અને પહેરેલા કપડાં સાથે જ હોજમાં પડ્યા અને પેલા પુતળાને બહાર કાઢ્યું.

બાદશાહ પાણીની બહાર આવ્યા કે તરત જ ખીરબલે કહ્યું, નામવર, શું આપની પાસે કોઈ સેવક ન હતો કે તમે પોતે શાહનદાને બચાવવા દોડીને હોજમાં ફૂદ્યા ? નામવર, એ માત્ર મોહનું કારણ છે. જેવી રીતે આપને આપના પુત્ર પર પ્રેમ છે એવી જ રીતે ભગવાન શ્રી કૃષ્ણને પોતાના ભક્તો પર પ્રેમ છે.”

બાદશાહ પોતાના સવાલનો જવાબ મળી ગયેલો બેઠ ઘણા જ ખૂશ થયા.

એક દિવસં એવું બન્યું કે એક બાળુ બાદશાહની માતા મરણ પામી અને બીજી બાળુ એજ વખતે શાહબદાનો જન્મ થયો. આ સમાચાર શહેરમાં ફેલાતાં નગરવાસીઓ વિચારમાં પડ્યા કે આનંદ ઉજવવો કે શોક દેખાડવો ! શોક અને આનંદ એકી સાથે જાહેર ન જ થઈ શકે એમ હોવાથી છેવટે થાકીને તેઓ ખીરબલ પાસે ગયા અને તેની સલાહ માગી. ખીરબલે કહ્યું:— “ભાઈઓ ! આજે તમે બધા એકી સાથે દરબારમાં જવ અને જ્યારે બાદશાહ તમારી તરફ જુએ એટલે તમે બધા ઉઘાડા માથે ઉભા થજો. બાદશાહ જો તમારી સામુ ભેદ હસે તો તમે પણ હસજો અને રડે તો તમે પણ તેમ કરજો.”

(૧૧૬)

ખીરબલના કહેવા મુજબ બધા શહેરીઓએ કયું.
બાદશાહ શહેરીઓનો વિચિત્ર દેખાવ જોઈ હસવા લાગ્યો.
એટલે બધાએ રાજકુમારના જન્મનો આનંદ મનાવ્યો.

બાદશાહ સમજી ગયા કે ખીરબલ સિવાય આ
કેની ચાતુરી હોય ?

(૩૫)

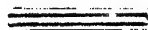
इसना बान्शाहू खीरबलनी बुद्धि अने चतुराईना
वभाणु सांलणी तेने पोताने त्यां भोक्लवा अकबरशाहने
पत्र लण्यो. आथी बान्शाहू खीरबलने इस देश
भोक्लाव्यो. खीरबले राजधानी पासे पहुँचतां अगाड्ठी
चोकीदार साथे अबर भोक्लावी.

બાદશાહે ખીરબલની પરિક્ષા કરવા ખાતર પોતાના બધા દરબારીઓને પોતાના જેવા જ વસ્ત્રો પહેરાવી એવી રીતે બેસાડયા કે ખરા બાદશાહને ઓળખવો મુશ્કેલ થઈ પડે. ખીરબલે દરબારમાં આવી આવો પ્રકાર બેથો એટલે તરત જ તેણે મનમાં ધારી લીધું કે ‘અહીં પણ બુદ્ધિની પરિક્ષા લેવાય છે.’ તેણે ચારે તરફ એકવાર બેઠ લીધું અને પછી ધીમે પગલે ચાલતો ચાલતો બધાને બેતો ખરા બાદશાહ પાસે પહોંચી ગયો અને તેને સલામ કરી.

આ બેઠ બાદશાહ ઘણા જ ખૂશ થયા અને તેને માન આપ્યું. પૂછ્યું “ખીરબલ ! તમે મને કેવી રીતે ઓળખી કાઢ્યો ?” ખીરબલે કહ્યું, “નામવર, બધાની નજર આપના પર હતી અને આપ બધા તરફ બેતા હતા. આ ઉપરથી મેં આપને ઓળખી લીધા.”

આ જવાબ સાંભળી બાદશાહ બહુ જ ખૂશ થયા અને ખીરબલને “દરીઆએ અકલ” એટલે “બુદ્ધિ સાગર”ની ઉપાધિ આપી.

આ પ્રમાણે ખીરબલની ખ્યાતિ દેશપરદેશમાં પણ ફેટલી બધી હતી તે આપણે બેઠ શકીએ છીએ.

પાસા-

એક દિવસ ખીરબલ દરબારમાં વખતસર હાજર ન થઈ શક્યો એટલે બાદશાહે તેને બોલાવી લાવવા સિપાઈ મોકલ્યો. સિપાઈએ ખીરબલ પાસે જઈ કહ્યું. “બાદશાહ સલામત આપને બોલાવે છે.”

ખીરબલે તેને જવાબ આપ્યો “જા, નામવરને જઈને કહે કે હું હમણાં જ હાજર થાઉં છું.”

સિપાઈએ તો જઈને ખીરબલે આપેલો જવાબ બાદશાહને કહી સંભળાવ્યો.

બાદશાહે વળી પાછી ઘણી વાર સુધી એની રાહ બેઠા, પણ ખીરબલનો પત્તો જ નહીં. આથી વળી પાછો સિપાઈને તેડવા મોકલ્યો. બીજી વખત પણ

ખીરખલે ઉપલો જ જવાખ આપી તેને પાછો કાઢ્યો. ફરી પાછો બાદશાહે ત્રીજી વાર સિપાઈ મોકલ્યો અને ખીરખલે પણ તેને અગાઉની જેમ જ જવાખ આપી પાછો કાઢ્યો.

ખીરખલે વિચાર કર્યો કે જો હવે વધારે વાર લાગશે તો બાદશાહ પોતે જ અહીં આવશે માટે હવે તો હું જાઉં. આથી તે ઝટપટ તૈયાર થઈ બાદશાહના દરબારમાં હાજર થયો. તેણે સલામ કરી પરંતુ આજે બાદશાહ ગુસ્સામાં હોવાને લીધે તેનો જવાખ ન આપ્યો. બાદશાહે ગુસ્સે થઈ પૂછ્યું. “કેમ ખીરખલ ! આજે તને બોલાવવા માટે ત્રણ ત્રણ વાર માણસો મોકલવા પડ્યા, છતાં તારું “હાથમાં આવું છું” એ પૂરું ન થયું ? આટલી બધી વાર તું શું કરતો હતો ?”

હાજર જવાખી ખીરખલે તરત જ હાથ જોડી અરજ કરતાં કહ્યું. “નામવર, બેટા રોતા થા એટલે તેને સમજવતાં આટલી બધી વાર લાગી.”

બાદશાહે વધુ ગુસ્સે થઈ કહ્યું. “ખીરખલ, તું દરેક વખતે આવા જ હાજર જવાખો આપી વાતને ઉડાવી દે છે. શું બાળકને તે સમજવતાં શી વાર લાગે ? તેને મનગમતી ચીજ આપીએ કે તરત છાનું થઈ જાય ?”

ખીરબલે કહ્યું. “જહાંપનાહ, બાળકને કેવી રીતે સમજાવવો એનો અનુભવ હજી આપને થયો નથી, એટલે બાળહઠ વિષે આપ શું જાણો?”

બાદશાહ બોલ્યા, “તારા જેવો ચતુર માણસ બાળકને ન સમજાવી શકે એ નવાઈની વાત છે! જે તારી જગ્યાએ હું હોત તો તરત સમજાવી દેત.”

ખીરબલે કહ્યું, “ત્યારે નામવર, આપ રાજા એટલે માબાપ તરીકે ગણાવ અને રૈયત આપના બાળક બરોબર છે. માટે હું બાળક બનું અને આપ મને સમજાવો અને પછી જુઓ કે બાળહઠ કેવા પ્રકારની હોય છે?”

બાદશાહે તે વાત કબુલ કરી એટલે ખીરબલે નાના બાળકની જેમ જમીન પર બેસી ધીમેધીમે રડવા માંડ્યું. બાદશાહ સિંહાસન પરથી ઉતરી તેને સમજાવવા લાગ્યા. બાદશાહે ખીરબલના શરીર પર હાથ ફેરવતાં ફેરવતાં કહ્યું, “બેટા, તું કેમ રડે છે?”

એટલે ખીરબલે વધુ બેરથી રડવા માંડ્યું. બાદશાહે તેને મમતાથી પૂછ્યું “બેટા, તું કેમ રડે છે? તને શું બેધએ? ચાલ જલદી કહે, હું હમણાં જ તને તે અપાવું.”

ખીરખલે થોડીવાર સુધી રહ્યા કર્યું પછી તે બોલ્યો, “મને શેરડી જોઈએ છે. તો મંગાવી આપો.”

બાદશાહે તરત જ શેરડીનો એક ભારો મંગાવ્યો અને તેમાંથી પસંદ પડે તે કાઢી લેવા કહ્યું. ખીરખલે તો રડતાં રડતાં કહ્યું, “તમે કાઢી આપો.”

બાદશાહે ભારામાંથી એક સારી શેરડીનો કકડો કાઢી આપ્યો. પરંતુ ખીરખલે તો તે હાથમાં લઈ પાછું રડવા માંડ્યું.

ત્યારે બાદશાહે પૂછ્યું, “બેટા, હવે શા માટે રડે છે? પાછું વળી શું જોઈએ છે?”

એટલે ખીરખલે રોતા રોતા જવાબ આપ્યો, “આને છોલી આપો.”

એટલે બાદશાહે શેરડી છોલીને તેના હાથમાં આપી. તે લઈને વળી પાછો તે રોવા લાગ્યો. બાદશાહે પૂછ્યું. “હવે શા માટે રડે છે?”

તેણે કહ્યું, “એના કકડા કરી આપો.”

બાદશાહે કકડા કરી આપ્યા અને ખીરખલની આગળ મૂક્યા. ખીરખલે તે કકડા ફેંકી દીધા અને રોવા લાગ્યો. બાદશાહ ઉઠીને તે વીણવા લાગ્યા અને ખીરખલ આગળ ભેગા કરી પૂછ્યું, “બેટા, છાનો રહે. જો તે કહ્યું તેમ મેં કર્યું ને?”

ખીરબલે તો રોવાનું બંધ કર્યું જ નહિ અને પગ પછાડવા લાગ્યો. આ બેઠ બાદશાહે પૂછ્યું, “બેટા, આમ શા માટે કરે છે?”

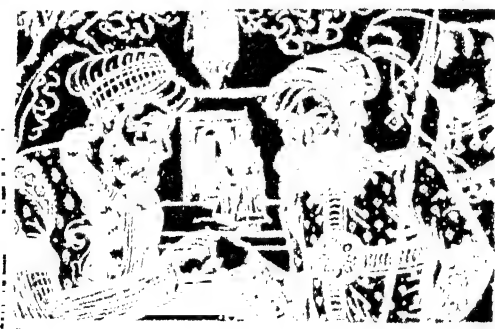
ખીરબલે કહ્યું, “આને કાપી કેમ નાખી? પાછી આને આખી કરી આપો.”

બાદશાહે કહ્યું, “બેટા! હવે આને આખો કેવી રીતે કરી શકાય?”

ખીરબલે હાથ બેડી અરજ કરી “તો પછી નામ-વર હું રડવાનું કેવી રીતે બંધ કરું?”

બાદશાહે કહ્યું. “ખીરબલ, ધન્ય છે તને! તું જે બોલ્યો તે ખરું છે. ખરેખર બાળહઠ તે બાળહઠ જ છે.”

આ પ્રમાણે બાદશાહનો ગુસ્સો ઉતરી ગયો. અને સૌ પોતપોતાના આસને જઈ બેઠા અને રાજકાજમાં પરોવાયા.

એક વખત બાદશાહ દરબાર ભરી બેઠા હતા. એવામાં એક પઠાણે આવીને ફરીઆદ કરી કે સરકાર ! આપનાં નગરમાં ઠઠામલ નામનો એક મુલતાની વેપારી રહે છે. તે વેપારીને મેં ગઈ કાલે મોતીના પચીસ દાણાનો એક હાર દસ હજાર રૂપીઆની કિંમતનો આપ્યો છે. ગઈ કાલે મારી પાસેથી હાર લેતી વખતે એ શાહુકારે કહ્યું હતું કે તમે આવતી કાલે સવારના બાર વાગે આવજો. જો તમારો હાર મને પસંદ પડશે તો તમને તેની કિંમતના દસ હજાર રૂપીઆ આપીશ, અને જો નહીં પસંદ પડે તો તમારો હાર તમને પાછો આપીશ. અમારી બંને વચ્ચે થએલી શરત મુજબ હું આવજો તે શેઠ પાસે ઉઘરાણી કરવા ગયો. મને ઉઘરાણી

કરવા આવેલો જોઈ તે શાહુકારે એકદમ મારા પર ગુસ્સે થઈ મને ધમકાવતાં કહ્યું. “જા, જા, કોને ગળે પડે છે ? કેવો માલ અને કેવી વાત ! કોણ જાણે છે ?” આમ ધમકાવીને શાહુકારે મને આંગણેથી હાંકી કાઢ્યો.

ખીરખલે પઠાણની બધી હકીકત સાંભળી લઈને પછી પઠાણને પૂછ્યું. “જે વખતે તમે તે શાહુકારને મોતીનો હાર દીધો તે વખતે તેના ધરમાં ખીજ કોઈ હતા ખરા ?”

પઠાણે કહ્યું, “રાજા સાહેબ, મોતીનો હાર આપતી વખતે તે શેઠની શેઠાણી સીવાય ખીજું કોઈ જ ન હતું.”

ખીરખલે પૂછ્યું, “તે મોતીનો હાર લઈને શેઠ કઈ જગ્યાએ મૂક્યો છે ?”

પઠાણે જવાબ આપ્યો, “શેઠે શેઠાણીના હાથમાં મોતીનો હાર એક સાચા મોતીની પેટીમાં મુકવાને આપ્યો હતો. શેઠાણીએ શેઠની પાસેથી કુંચીઓનો સુડો લઈ તે પેટી ઉઘાડી પેટીમાં મૂક્યો અને મને કહ્યું કે કાલે આવજો.”

આ સાંભળી ખીરખલે પેલા પઠાણને કહ્યું, “જે પેટીમાં તમારો હાર મૂક્યો છે તેના જ જેવી ખીજ એક પેટી મને ખજારમાંથી લાવી આપો.”

પઠાણ તુરત બજારમાં ગયો અને એના જ જેવી પેટી ખીરબલને લાવી આપી.

ખીરબલે તે પેટી લઈને પઠાણને એકબાજુએ સંતાઈ જવા કહ્યું. પછી ખીરબલે પેલા શાહુકાર મુલતાની ઠઠામલને બોલાવ્યો. પેલી પઠાણ પાસે મંગાવેલી પેટી પોતાના ટેબલ પર મૂકી અને કચેરીના પટાવાલાને કહ્યું “જે વખતે હું તને કહું કે જા આ પેટી તોડવા માટે લુહારને બોલાવી લાવ ત્યારે તું કહેજે કે એમ કરવાથી પેટી બગડી જશે માટે કાલે આવી પેટી જેની પાસે હશે તેની પાસેથી ચાવી લઈ આવીશ.”

એટલામાં ઠઠામલ શેઠ દરબારમાં દાખલ થયો. ખીરબલે તેને માન આપી આડી અવળી વાતો કર્યા પછી નોકરને કહ્યું. “આ પેટીની ચાવી મારી પાસેથી બોવાઈ ગઈ છે. તેમાં આ શેઠના કામના કેટલાક કાગળો છે તે મારે તેમને આપવા છે. માટે જા લુહારને તેડી લાવ.”

પટાવાલાએ કહ્યું. “એમ કરવાથી આ પેટી ઉલટાની બગડી જશે, માટે કાલે હું જેની પાસે આવી આવી પેટી હશે તેની પાસેથી ચાવી લઈ આવીશ.”

ખીરબલે પટાવાલાને કહ્યું. “અરે મુરખા! તને કાંઈ ખબર પડે છે. આજનો દિવસ ઢીલમાં નાખવાથી

શેઠને કેટલું બધું નુકશાન થાય એમ છે.” ખીરબલના આ શબ્દો સાંભળતાં જ શેઠે વિચાર કરીને કહ્યું “મને નુકશાન થાય એમ જરી પણ કરશો નહિ. આના જેવી જ મારી પાસે પેટી છે એટલે તેની ચાવી આ પેટીને લાગુ થશે.”

શેઠની આ વાત સાંભળી ખીરબલે કહ્યું, “ત્યારે તો ઘણું જ સાફ. ચાવી આપો તો હમણાં જ પેટી ઉઘાડી નાખીએ.”

શેઠે કહ્યું, “ચાવી તો ઘેર રહી ગઈ છે માટે હું હમણા જઈને લઈ આવું.”

ખીરબલે કહ્યું, “અરે શેઠ, તમારે શા માટે નકામી તકલીફમાં ઉતરવું જોઈએ. નોકરને નિશાની આપો તો તે તરત લઈ આવશે.” શેઠે પટાવાલાને કહ્યું “મારે ઘેર જઈ શેઠાણીને કહેજે કે મારા કબાટના ખાનામાં ચાવીઓનો ઝુડો છે તે આપો.” એટલે પટાવાલો તો ચાવીનો ઝુડો લેવા ચાલ્યો. તરત ખીરબલે બહાર આવી પટાવાલાને કહ્યું “શેઠાણીને જઈને કહેજે કે જે પેટીમાં તમે પચીશ મોતીનો હાર મૂક્યો છે તે ઘરાકને દેખાડવા માટે શેઠે મંગાવ્યો છે માટે તે આપો. અને નિશાની તરીકે એ હારની પેટીની ચાવી શેઠના

કબાઠના ખાનામાં છે. તે હાર તું લઈ ગુપચુપ મને આપજે.”

ખીરબલની વાત ધ્યાનમાં રાખી પટાવાલો દોડતો દોડતો શેઠાણી પાસે ગયો અને ચાવીના ઝુમખાની નિશાની આપી મોતીનો હાર માંગ્યો.

શેઠાણીએ તરત હાર કાઢી પટાવાલાને આપ્યો. તે લઈને પટાવાલાએ ગુપચુપ ચાવીને ખીરબલને આપ્યો.

ખીરબલે તરત એક ઝવેરીને બોલાવી તેની પાસે તે મોતી જેવડાં જ બીજ સો મોતી મંગાવ્યા. ઝવેરી મોતી લાવ્યા તે ભેગાં પઠાણના હારના પચીશ મોતી ભેગા કરી ફરી પાછા બધા મોતી એક જ હારમાં ગુંથાવ્યા.

પછી પઠાણને બોલાવી કહ્યું “આ હારમાં તમારા જે મોતી હોય તે આજખી કાઢો.”

પઠાણે તે હાર પોતાના હાથમાં લઈ બહુ બારીકીથી તપાસીને પોતાના જે પચીશ મોતીના દાણા હતા તે દેખાડીને કહ્યું “આ મોતી મારા છે.”

આ સાંભળી ખીરબલે વિચાર કર્યો કે મોતી તો પઠાણના છે ખરા. પણ હવે શાહુકાર શું કહે છે તે જોવાનું બાકી છે. બાદ ખીરબલે મોતીના પચીશ દાણા લઈને પોતાની પાસે રાખીને પઠાણને કહ્યું “જે શેઠ

દરબારમાં બેઠા છે ત્યાં હું જઈ છું. ત્યાં આવી તમારે ફરીયાદ કરવાની છે.” આ પ્રમાણે પઠાણને કહીને ખીરબલ દરબારમાં ગયો.

ઉપલી હકીકતથી ઠઠામલ શેઠ આશ્ચર્યગ્રસ્ત હતા. તે તો એમ જ સમજતા હતા કે પટાવાલો હજી સુધી ચાવી લઈને આવ્યો નથી.

એટલે ખીરબલ આવી ન્યાયાસન પર બેઠો. એટલામાં પઠાણે આવી ફરીયાદ કરી. તે સાંભળી ખીરબલે મોતીના હારને માટે ઠઠામલ શેઠને પૂછ્યું. પણ શેઠે તો ચોકખી ના જ પાડી. આખરે ખીરબલે— સાક્ષી લેવા માટે શેઠાણીને અદાલતમાં બોલાવ્યા અને પૂછ્યું “ગઈ કાલે શેઠે તમને મોતીના ત્રીશ દાણા આપ્યા હતા અને આજે મંગાવ્યા તો પચીશ કેમ મોકલ્યા ?”

શેઠાણીએ કહ્યું, “શેઠ આપની પાસે હાજર છે તેમ જ પઠાણ પણ હાજર છે માટે તેમને પૂછો કે મને પચીશ કે ત્રીશ મોતી આપ્યા હતા ?”

એટલામાં શેઠ બોલવા જતા હતા પણ ખીરબલે વચમાં અટકાવીને શેઠાણીને પૂછ્યું.

“શેઠ ગઈ કાલે મોતીના દાણા તમને આપેલા તે આ જ કે બીજા ?”

શેઠાણીએ કહ્યું, “હાજી. તે આ જ છે.” આ સાંભળી ખીરખલે શેઠાણીને જવાની રજા આપી. તેમ જ શેઠના પર પારકેા માલ હજમ કરી જવાનો ગુન્હો મૂકી દંડ કર્યો. અને પઠાણને એના મોતીના દાણા પાછા સોંપી દીધા.

ખીરખલનો આ ન્યાય જોઈ બાદશાહ અને દર-બારીઓ છક થઈ ગયા.

(૩૮)

ન્યાયી ખીરખલ

બાદશાહના દરબારમાં ચાર ચોરોને ઊભા કરવામાં આવ્યા. બાદશાહે ખીરખલને કહ્યું.

“ખીરખલ આ લોકોનો તું ચોખ્ખો ન્યાય કર.”

એટલે ખીરખલે આ ચારે ચોરોની પુરતી તપાસ કર્યા પછી એકને પોતાની પાસે બોલાવી કહ્યું “તને આ કામ શોભતું નથી” બીજાને કહ્યું, “બદમાશ, ચોર ચાલ ભાગી જા. ફરી પાછો તારું મોઢું દેખાડતો નહિ.” ત્રીજાને કહ્યું, “તને તો ફટકાની સજા કરવી જોઈએ” આમ કહી એને ચારપાંચ ઘોલ લગાવીને કાઢી મૂક્યો. અને ચોથાને એના નાકકાન કાપી અવળે ગધેડે બેસાડી કાઢી મૂક્યો.

ખીરખલે ઉપર મુજબ આ ચારે ચોરોનો ન્યાય કરેલો જોઈ બધા દરબારીઓ એકબીજાના સામું જોવા લાગ્યા.

બાદશાહે ખીરખલને પૂછ્યું, “ખીરખલ, આ ચારે ચોરોનો એકસરખો ન્યાય કરવો જોઈએ. એને બદલે તેં તો દરેકને જુદો જુદો ન્યાય આપ્યો છે.”

આ સાંભળી ખીરખલે કહ્યું, “નામવર, આ ચારે ચોરોની પછવાડે એક એક માણસ મોકલો અને તે દરેકની ખખર લાવવા કહો.”

ખીરખલના કહેવા મુજબ બાદશાહે પેલા ચારે ચોરોની પછવાડે એક એક માણસ મોકલ્યા. બીજે દિવસે ચોરોની પાછળ મોકલાવેલા માણસો સમાચાર લાવ્યા. ખીરખલે તેમને પૂછ્યું “કહો શું ખખર છે?”

એક જણે કહ્યું, “નામવર, જેને આપે કહ્યું હતું કે તને આ શોભતું નથી એ માણસ તો ઝેર ખાઈને મરી ગયો.”

બીજાએ કહ્યું, “રાજ સાહેબ, જેને આપે ચોર, બદમાશ કહ્યો હતો તે માણસ તો આ શહેર છોડીને ચાલ્યો ગયો છે.”

ત્રીજા જણાએ કહ્યું. “મહારાજ, જેને આપે ધક્કા [મારી] કાઢી મૂક્યો હતો તે માણસ તો પોતાના ઘરની બહાર નીકળતો નથી.” અને ચોથાએ કહ્યું કે “મહારાજ, જેના આપે નાક કાન કાપી કાઢી મૂક્યો તે તો ઘણા જ આનંદથી જણે કે શહેરમાં ફરવા નીકળ્યો હોય તેમ રૂવાબની ગધેડા પર બેઠો હતો.”

આ સાંભળી બાદશાહે કહ્યું. “બીરબલ, ચોખ્ખા ન્યાય તો તું જ કરી શકે છે. બીજાની તાકાત નથી કે અદલ ધનસાફ આપી શકે.”

બીરબલની હાજરજવાબી

ક્યું પાન સૌથી મોટું ?

શાહે પૂછ્યું, “સૌથી મોટું પાન કયા ઝાડનું?”
બધાએ આ સવાલના બુદ્ધાબુદ્ધા જવાબો આપ્યા.
છેવટે બીરબલને પૂછ્યું. એણે કહ્યું “સૌથી મોટું પાન
તો નાગરવેલનું. કારણ કે એ પાન એના ગુણને લઈને
આપ નામવરના મુખ સુધી પહોંચે છે. પછી ભલેને
બીજા પાનો લંબાઈમાં મોટા હોય!”

જમના કેમ રડે છે ?

એક દિવસ જમનાને કિનારે બાદશાહ અને બીર-
બલ હવા ખાતા હતા. જમનાના બેસબંધ વહેતા
પાણીનો ખળખળ થતો અવાજ સાંભળી બાદશાહે
પૂછ્યું “બીરબલ, જમના કેમ રડે છે?”

આ સવાલનો તુરત જ બીરબલે જવાબ આપ્યો.

“કારણ કે એને એનું પિયર છોડી સાસરે જવું
પડે છે, એ માટે એ રડે છે. સંસારના નિયમ મુજબ
સાસરે જતાં થતાં માખાપના વિયોગને લીધે તે રડે છે.”

આકાશમાં તારા કેટલા ?

એક દિવસે બાદશાહે પૂછ્યું “ખીરબલ ! આકાશમાં તારા કેટલા હશે ?”

આ સાંભળી ખીરબલે જવાબ આપ્યો.

“જનાબ ! પેલા આમલીના ઝાડને જેટલા પાન છે તેનાથી બમણા આકાશમાં તારા છે.”

આ પ્રમાણે ખીરબલનો હાજર જવાબ સાંભળી બાદશાહ આનંદમાં આવી ગયા પણ એ આનંદ ખીરબલને ન બતાવતાં એમણે ક્રોધમાં આવી કહ્યું “ખીરબલ ! તુમ બડે ગધે હો. કબી એસા હો સકતા હૈ કે ક્રોધ ઝાડ કે પાન ગીન સકે.”

ખીરબલે શાંતિથી કહ્યું “મહારાજ ! હું ધણો જ ચતુર તો હતો પણ ગધેડાઓની ભેગો રહેવાથી હવે હું ગધેડો બન્યો છું.” આ સાંભળીને બાદશાહને પોતાના બોલવામાં કેટલી ભૂલ થઈ તે સમજાણું આથી એ ચૂપ થઈ ગયા.

દરિયો ખારો કુમ ?

એક દિવસ બાદશાહ ઘોડાપર બેસી ફરવા જતા હતા. રસ્તામાં બાદશાહે એક ગાયને ગંદી વસ્તુ ખાતી

જેઠ. એટલામાં જ તે પાછી મુતરવા લાગી. આ વખતે એક બ્રાહ્મણ ત્યાંથી પસાર થતો હતો, તેણે ગાયને મુત્રત્યાગ કરતી જોઈને ગોમુત્રનું આચમન લીધું. આ બધુંયે બાદશાહે ઘોડાપર બેઠાબેઠા ધ્યાનપૂર્વક જોયું. બીજે દિવસે ખીરબલને જોતાં વેંત જ બાદશાહે કહ્યું, “તમારી હિંદુની જાત જ કેવી ગંદી છે?”

“કેવી રીતે?” ખીરબલે પૂછ્યું.

“ગઈ કાલે મેં એક જણને ગંદુ ખાનારી ગાયનું મુત્ર આચમન કરતાં—અને પીતાં જોયો. તમે હિંદુ લોકો ગોમુત્ર શા માટે પીવો છો?”

આ સાંભળી ખીરબલ બોલ્યો,

“નામવર ! તમે કહો છો તે વાત ખરી છે. પરંતુ મહારાજ, તમને ખબર નહિ હોય કે એક બ્રાહ્મણનું મુત્ર તમારી સાથે આખું જગત પીવે છે.”

બાદશાહ બોલ્યા “તે કેવી રીતે ?”

ખીરબલે તુરત જ જવાબ આપ્યો,

“સૌથી પહેલાં તો આ સમુદ્રાનું પાણી નદીના પાણીની જેવું જ મીઠું હતું. પરંતુ આ સમુદ્રાનું બધુંયે પાણી અમારા અગસ્ત્ય નામના બ્રાહ્મણ ઋષી પી ગયા. ત્યારપછી તો બધા માણસો અને પ્રાણીઓ

પાણી વગર મરવા પડ્યા. આખરે બધા જણાએ વિનંતી કરી એટલે એણે એ બધું પાણી મુત્ત્યાગ કરી પાછું કાઢ્યું. ત્યારપછી સમુદ્રોનું પાણી ખાઈ થયું એવી કથા છે. આ દરીઆના પાણીનું આપણે મીઠું પકાવીએ છીએ ને ખાઈએ છીએ, અને તેના વગર આપણને કોઈને પણ ચાલતું નથી.”

આ હાજરજવાબ સાંભળી બાદશાહ તો ચુપ જ થઈ ગયા.

બાદશાહ જખ મારે છે.

એક દિવસ બાદશાહ અને ખીરબલ સહેલ કરવા દરિયા કિનારે જતા હતા ત્યાં માછીમારોને માછલાં પકડતાં જોઈ બાદશાહને પણ માછલા પકડવાનું મન થયું. આથી પોતે માછીમારો પાસેથી એક લાકડી લઈ તેને ગળ લગાડી પોતે માછલાં પકડવા બેઠા. ખીરબલને તે વખતે કોઈ કામ યાદ આવવાથી બાદશાહની રજા લઈ પાછો ફર્યો.

તેને આ વખતે એકલો પાછો ફરેલો જોઈને બેગમ સાહેબાએ પૂછ્યું. ‘ખીરબલ, બાદશાહ ક્યાં છે ?’

જેનો જવાબ ખીરબલે તુરતજ આપ્યો.

‘જખ મારવા બેઠા છે.’

આ સાંભળી યેગમને ખોટું લાગ્યું. કારણ આ શબ્દ જ અપમાન કરનારો છે એમ યેગમને લાગ્યું.

સાંજના બાદશાહ પાછા ફર્યા. યેગમે આ વાત બાદશાહને કરી. આ વાત સાંભળીને બાદશાહને પણ ગુસ્સો ચડ્યો. તુરત જ ખીરબલને બોલાવી પૂછ્યું.

‘ખીરબલ, તું દિવસે દિવસે ઉદ્ધત થતો જ છે. શું હું ‘જખ મારવા’ ગયો હતો?’ આ સાંભળી ખીરબલે કહ્યું.

‘નામવર, માફ કરજો. પરંતુ જખનો અર્થ ફારસી ભાષામાં માછલી એવો થાય છે. આપ નામવર તે વખતે માછલા પડકતા હતા એટલે મેં યેગમ સાહેબાને કહ્યું કે ‘આપ નામવર જખ મારવા બેઠા છો.’

આ સાંભળી બાદશાહ ઘણા ખુશી થયા અને ખીરબલની બુદ્ધિની યેગમને પણ વાત કરતાં કરતાં વખાણ કરવા લાગ્યા.

હાજર તે હથિયાર:-

એક દિવસે બાદશાહે પૂછ્યું. “લડાઈ વખતે કઈ વસ્તુ કામ લાગે છે?” આ સાંભળી કોઈએ કહ્યું. તલવાર, કોઈએ કહ્યું ભાલા, કોઈએ કહ્યું ખંડુક. બાદશાહે ખીરબલને આ સવાલ પૂછતાં ખીરબલે કહ્યું.

“નામવર એ વખતે તો જે હાથ લાગ્યું તે હથિયાર. બાકી તલવાર કે ભાલા કે ખંદુક કાંઈ કામમાં આવતા નથી.”

બાદશાહે કહ્યું. “વારૂ. ત્યારે મને એની ખાત્રી કરાવી આપજો.”

ખીજેજ દિવસે બાદશાહના હાથીખાનામાંથી એક હાથીને ખીરબલે છોડી મુક્યો. હાથી તો ગાંડોતૂર થઈ બનરમાં ભાગ્યો. લોકો તો એટલા બધા ગભરાઈ ગયા કે જેમ ફાવે તેમ ભાગવા માંડ્યા. ખીરબલ તુરત જ બાદશાહ પાસે આવ્યો બન્ને જણા અગાશીમાં જઈ આ તોફાની હાથીને જોવા લાગ્યા.

એવામાં સામેથી એક પહેલવાન આવતો જણાયો. માત્ર એક લંગોટ સિવાય ખીનું એક પણ લુગડું એના શરીર પર નહતું. ખીરબલે કહ્યું. “જુઓ, નામવર, હવે આ પહેલવાન કેમ બચાવ કરે છે તે? એની પાસે એક પણ હથિયાર નથી.”

પેલા પહેલવાને તો મસ્તહાથીને પોતાની નજીક આવતો જોયો. એણે આસપાસ નજર ફેરવી તો પાસે એક માંદો ફૂતરો બેઠેલો જણાયો. હાથી હજુ થોડેક છેટે હતો એવામાં તો પેલા પહેલવાને સમયસુચકતા

વાપરી પેલા કૂતરાના પાછલા પગ પકડી અદ્ધર ઉઠાવ્યો અને હાથી તરફ ફેંક્યો. કૂતરો હાથીની સૂંઢ પર પડતાં જ હાથી ગભરાયો અને ફરી જે રસ્તે આવ્યો હતો તે રસ્તે જ પાછો ભાગવા માંડ્યો. અને જઈને ભરાયો પાછો હાથીખાનામાં.

બાદશાહ આ બનાવ જોઈ ધણા જ નવાઈ પામ્યા અને બોલ્યા, “ખરેખર, ખીરબલ ! હાજર તે હથિયાર. બાકી ખીજ બધા હથિયાર નકામા !”

સત્ય અને અસત્ય વચ્ચે ચાર આંગળીનું અંતર

એક વખત બાદશાહે ખીરબલને પૂછ્યું, “ખીરબલ, સત્ય અને અસત્ય વચ્ચે કેટલું છેટું છે ?”

ખીરબલે જવાબ આપ્યો, “ચાર આંગળીનું” આ સાંભળી બાદશાહે પૂછ્યું, કેવી રીતે ?” ખીરબલે કહ્યું. “હુંજૂર સત્યને ઝોળખનારી આંખ છે. આંખથી જે જોવામાં આવે તે સત્ય છે. અને આંખથી ચાર આંગળ છેટે કાન છે. જે કાનથી સંભળાય છે અને માનવામાં આવે છે તે બધુંજે અસત્ય છે. આવી રીતે સાચું અને ખાટું એ બન્ને વચ્ચે ચાર આંગળનું છેટું છે.”

આ સાંભળી બાદશાહ ધણા જ ખુશ થયા.

અર્ધો તમારો

એક દિવસ બાદશાહ અને ખીરબલ ફરવા જતા હતા. રસ્તામાં ચાલતાં ચાલતાં બાદશાહે ખીરબલને પૂછ્યું “ખીરબલ, તું જમીનપર જોઈ જોઈને કેમ ચાલે છે?”

ખીરબલે જવાબ આપ્યો, “આ જમીનમાં મારો બાપ ગુમ થઈ ગયો છે.”

બાદશાહે કહ્યું, “જો હું એને શોધી આપું તો શું આપીશ?”

ખીરબલે તુરત જ હાજરજવાબ આપ્યો “તો પછી અર્ધો તમારો.”

આ સાંભળી બાદશાહ હસી પડ્યા.

૭, હાં

એક દિવસ બાદશાહે કહ્યું, “ખીરબલ ! જે નામને છેડે “વાન” આવે એ લોકો ધણા જ લુચ્ચા હોય છે. જેવી રીતે કે ગાડીવાન, બાગવાન.....વિ.”

આ સાંભળી ખીરબલે જવાબ આપ્યો, “૭, હાં મહેરવાન ખરી વાત છે.”

આ સાંભળી બાદશાહ એકદમ હસી પડ્યા.

ચતુર અને મુર્ખ કોને કહેવો ?

એક દિવસે બાદશાહે પૂછ્યું. “ખીરબલ, આ સંસારમાં ચતુર કોણ અને મુર્ખ કોણ ?”

ખીરબલે તરત જવાબ આપ્યો, “નામવર, જે માણસ પોતાની ધારણામાં ક્તોહ પામે તે ચતુર કહેવાય અને જે માણસ પોતાની ધારેલી ધારણા પાર પાડવા જતાં અધવચ કસાઈ પડે તે મુર્ખ ગણાય.”

આ જવાબ સાંભળી બાદશાહ અને ખીજ દર-બારીઓ નવાઈ પામ્યા અને ખીરબલના હાજરજવાબના વખાણ કરવા લાગ્યા.

દરેકનો વિચાર શું છે ?

એક દિવસ બાદશાહ દરબારમાં બેઠા હતા. બાદશાહે કહ્યું, “કોઈ બતાવી શકશે કે દરબારમાં બેઠેલા આ બધા માણસોનો અત્યારે શું વિચાર છે ?”

આ સાંભળી દરેક જણ વિચાર કરવા લાગ્યા કે બાદશાહને શું જવાબ આપવો. અને જે કદાચ જવાબ બરાબર ન હોય તો અપમાન થાય માટે હવે શું કરવું ? આપ દરેક જણ વિચારમાં મગ્ન હતા.

આખરે બાદશાહ ખીરબલને પૂછ્યું “કેમ

ખીરબલ, તું કહી શકીશ કે આ લોકોના મનમાં શું વિચાર છે ?”

તુરત ખીરબલે કહ્યું “જી. હાં. પરંતુ નામવર, દરેકનો જુદો જુદો વિચાર બતાવું કે બધાનો એક જ વિચાર બતાવું ?”

આ સાંભળી બાદશાહે કહ્યું, “દરેકનો વિચાર એક જ જવાબમાં કહે.”

ખીરબલે કહ્યું, “નામવર અહિં બેઠેલા બધાએ અમીર, ઉમરાવ અને સભાસદોના મનમાં એ વિચાર છે કે જ્યાં સુધી સૂર્યચંદ્ર તપે ત્યાં સુધી પૃથ્વીપર આપનું રાજ્ય સલામત રહે.” મારા જવાબમાં આપને બે કાંઈ પણ શંકા હોય તો કોઈને પણ પૂછી જૂઓ.”

આ પ્રમાણે ખીરબલનો હાજરજવાબ અને ચતુરાઈ બેઠ બાદશાહ અને સભાસદો ધણાજ ખુશ થયા અને ખીરબલની વાહવાહ કરવા લાગ્યા.

બાળરાજની મસ્તી

એક વખત બાદશાહ જનાનખાનામાં બેઠા હતા. બેગમે આવી બાળ શાહજહાને તેડીને બાદશાહના ખોળામાં બેસાડ્યો. એ ખોળામાંથી ઉભો થઈ બાદશાહની દાઢી ખેંચવા લાગ્યો. બાદશાહ થોડી વાર પછી

દરબારમાં ગયા અને પૂછ્યું.

“જે કોઈ મારી દાઢી ખેંચે તો મારે એને શું સજા કરવી?”

આ સાંભળી કોઈએ કહ્યું. કે ફાંસી દેવી. કોઈએ કહ્યું કે માથું ઉડાવી દેવું. બાદશાહે ખીરબલને પૂછ્યું “બાલ. ખીરબલ. દાઢી ખેંચનારને શું સજા કરવી.”

ખીરબલે કહ્યું. “મીઠાઈ ખવડાવો.” બાદશાહે કહ્યું “કેમ?”

ખીરબલ બોલ્યો, “નામવર શાહજહાં સિવાય કોઈના પણ હાથ આપની દાઢી સુધી પહોંચી શકતો નથી. માટે એને તો મીઠાઈ ખવડાવવી જોઈએ.”

આ સાંભળી બાદશાહ ઘણા જ ખુશ થયા.

ખીરબલની મશ્કરી

એક વખત બાદશાહે ખીરબલ સિવાયના બીજા દરબારીઓ સાથે એવી ગોઠવણ કરી કે આજે આપણે ખીરબલની મશ્કરી કરવી છે. માટે આપણે સૌ હોજમાં નહાવા ઉતરીએ તે વખતે દરેક જણ એક એક મરઘીનું ઈંદુ હાથમાં છુપાવી રાખી ડુબકી મારવી પછી ઈંદુ બતાવતા કહેવું કે “કેમ ખીરબલ! અમને બધાને તો ઈંદુ મળ્યું પણ તને કેમ ન મળ્યું?” આ પ્રમાણે

બધાએ વિચાર કરી બાદશાહ દરબારીઓ અને પાછળથી બીરબલ આવ્યો તે બધા મળી પાણીના હોજમાં નહાવા ગયા.

બાદશાહે કહ્યું, “બીરબલ! જે એક બાપનો હશે તે દરેકને આ હોજમાં ડુબકી મારતાં ઈંદુ હાથ લાગશે એ સિવાય બીજાને નહિ.”

બાદશાહે આમ કહ્યું એટલે દરેક જણે પાણીમાં ડુબકી મારી પોતપોતાની પાસેના ઈંડા બીરબલને બતાવ્યા. બીરબલ બાદશાહની યુક્તિ સમજી ગયો હતો એટલે એણે પાણીની બહાર પોતાનું ડોકું કાઢી, કુકડાની ગરદન જેવો વાંકો હાથ કરી કુકડેકુક, કુકડેકુક એમ બોલવા લાગ્યો.

બાદશાહે પૂછ્યું, “અરે બીરબલ, આ વળી નવું ધર્તીંગ શાનું?”

બીરબલે કહ્યું, “નામવર, જ્યાં આટલા બધા ઈંડા આપનારી મરધીઓ છે ત્યાં એક મરધો તો જોઈએને?”

આ સાંભળી બાદશાહ મશ્કરી કરવા જતાં પોતે જ ચાટ પડી ગયા. કારણ બીરબલે દરેકને પોતાની વહુઓ બનાવી દીધી હતી.

બીરબલે તો મશ્કરી કરનારાઓને પોતાના બુદ્ધિશાળી જવાબથી શરમીંદા બનાવી મુક્યા હતા.

કોણ મોટું ? કીસ્મત કે મહેનત ?

એક વખત બાદશાહે બીરબલને પૂછ્યું, “બીરબલ, તકદીર બડી કે તદબીર બડી ?”

બીરબલે કહ્યું, “નામવર, તદબીર કરતાં તકદીર બડું છે. કારણ મહેનત કરવા છતાં પણ માણસને કાઠકાઠ વાર જૂએ મરવું પડે છે માટે માણસનું કીસ્મત જ મોટું છે.”

બાદશાહે કહ્યું, “બીરબલ, તારો જવાબ સાવ ખોટો છે.”

બીરબલે કહ્યું, “આ જવાબની સાબીતી તમને હું કાલે કરાવી આપીશ.”

બીજે દિવસે બાદશાહ અને બીરબલ બન્ને જણા જંગલમાં ફરવા ગયા. ફરતા ફરતા બન્ને જણા રસ્તો ભૂલી ગયા. આથી જેમતેમ આડે અવળે રસ્તે ચાલતા બપોર થઈ ગઈ. બાદશાહને તો એકદમ કંકડીને ભૂખ લાગી હતી એટલે બાદશાહે મનમાં વિચાર કર્યો કે જો ક્યાંક ખોરાક શોધવા હું મહેનત કરું તો કદાચ મળે. પણ બીરબલ તો પોતાના કીસ્મત પર ભરોસો રાખીને બેઠો છે, માટે હું ભાગ્યનો ભરોસો ન કરતાં ખોરાકની શોધ કરું. આવો વિચાર

કરી બાદશાહે આમથી તેમ ફરવા માંડ્યું એટલામાં બાદશાહની નજર એક ઝુંપડી પર પડી. બાદશાહ અને ખીરબલ બન્ને જણા ત્યાં પહોંચી ગયા. બાદશાહે તો તરત જ ઝુંપડીમાં દાખલ થઈ ખોરાકની શોધ કરવા માંડી. એટલામાં ભાગ્યયોગે મીઠાઈથી ભરેલી એક થાળી મળી આવી. બાદશાહે એ ઉપાડી લીધી અને વિચાર કર્યો કે જે હું ભાગ્યના પર ભરોસો રાખી બેઠા હોત તો ભૂખે મરવું પડત. આથી બાદશાહ તો તે થાળી ઉપાડી હસતાં હસતાં ખીરબલની પાસે ગયા. ખીરબલ તો ઝુંપડીની છાયામાં ઠંડી હવા ખાતો જમીન પર આરામથી સુતો હતો.

ત્યારપછી બાદશાહે અને ખીરબલે બન્ને જણાએ પેલી થાળીમાંની મીઠાઈ ખાલી કરી. મીઠાઈ ખલાસ થતાં બાદશાહ બોલ્યા, “કેમ ખીરબલ, કોણ મોટું? કિસ્મત કે મહેનત? જે ભાગ્ય ઉપર ભરોસો રાખી બેસી રહ્યા હોત તો ક્યાંથી મીઠાઈ ખાવાની મળત?”

ખીરબલે જવાબ આપ્યો, “નામવર, આપે તો ઉદ્યમ કર્યો પણ મેં ક્યાં જરી પણ પ્રયત્ન કર્યો હતો? છતાં પણ મને મીઠાઈ ખાવાની તો મળી? માટે કહું છું કે પુરુષાર્થ કરતાં પ્રારબ્ધ મોટું છે.”

આ પ્રમાણે ખીરબલનું બોલવું સાંભળી બાદશાહ ખૂશ થયા.

(૫૩) મૂરખરાજ.

એક વખત બાદશાહ ખુશમીનજમાં બેઠા હતા. તે વખતે બાદશાહે ખીરબલને કહ્યું, “ખીરબલ, આપણા ગામમાં જે જે મુરખાઓ રહેતા હોય તેના નામો મને લખી આપ.”

ખીરબલે જવાબ આપ્યો “નામવર, વખત આવ્યે હું એ નામો યાદ કરી આપને લખી આપીશ.”

ત્યારબાદ એક દિવસ કોઈ પરદેશી સોદાગર ઘોડા લઈ દિલ્હી શહેરમાં આવ્યો. તેની પાસેથી બાદશાહને કેટલાક ઘોડાઓ પસંદ પડવાથી ખરીદી લીધા. બાદશાહને એવા સુંદર ઘોડાઓની વધારે જરૂર હોવાથી તે સોદાગરને બે લાખ રૂપીઆ અગાઉથી જ આપ્યા. સોદાગર તો રૂપીઆ લઈને વિદાય થઈ ગયો, પણ કોઈએ એને એમ ન પૂછ્યું કે તારું નામ શું ? કે તારું ગામ કયું ? કે તમે હવે કયાં જવાના છો ?

એક દિવસ અચાનક બાદશાહને યાદ આવ્યું કે આ ગામમાં મૂરખાઓ કેણુ કેણુ છે એના નામો મેં ખીરબલને લખવા કહ્યા છે. આથી બાદશાહે ખીરબલને

બાલાવી એ નામોનું સુચિપત્ર માંગ્યું. ખીરબલે નામોનો લખેલો કાગળ બાદશાહને આપ્યો. બાદશાહે બધા નામોની મોખરે પોતાનું નામ સુકાયેલું જોઈ ખીરબલને પૂછ્યું “કેમ ખીરબલ હું પણ મૂરખરાજ ખરો કે?”

ખીરબલે જવાબ આપ્યો, “નામવર, ઠામકેકાણું લીધા વગર જે સોદાગરને બે લાખ રૂપીઆ જેટલી રકમ અગાઉથી જ આપી દીધી છે તે આપનાર માણસ મૂરખ નહિ પણ મહામૂરખ કેમ ન ગણાય? માટે આપ નામવરનું નામ સૌની મોખરે સુકવામાં આવ્યું છે.”

ખીરબલનો આ જવાબ સાંભળી બાદશાહે પેલા નામોનો કાગળ ફાડી નાખ્યો અને પોતે ખીરબલ પર ઘણાજ ખુશ થયા.

(૫૪) ગધેડો

ઉનાળાની એક સવારે બાદશાહ અને ખીરબલ ફરીને આવતા હતા. બાદશાહને એકદમ પરસેવો થવાથી ખીરબલને કહ્યું, “ખીરબલ, અત્યારે તાપ વધારે હોવાથી તું મારો આ ઝખ્ખો ઉપાડી લે.” એટલે ખીરબલે તો ઝખ્ખો પોતાના ખભા પર નાંખી ચાલવા માંડ્યું.

થોડીવાર પછી બાદશાહે પૂછ્યું “ખીરબલ! અત્યારે તમરી પાસે કેટલો ભાર હશે?”

(૧૪૮)

ખીરખલે કહ્યું, “હુજુર ! એકાદ ગધેડાનો તો ખરોજને.”

બાદશાહ ખીરખલનો આવો જવાબ સાંભળી ચુપ જ થઈ ગયા.

થોડુંક ચાલ્યા પછી બાદશાહે ખીરખલને કહ્યું.
“ખીરખલ ! તુમ ખડે ગધે હો.”

આ સાંભળી ખીરખલે કહ્યું, “નામવર, ગધેડા-
જોની જમાત ભેગો રહેવાથી હવે હું પણ ગધેડો બની
ગયો હોઈશ.”

ખીરખલનો ફરી પાછો આ હાજર જવાબ સાંભળી
બાદશાહ તો હસી પડ્યા.

(૫૫) ટાઢ કેટલી ?

શિયાળાની ટાઢના દિવસોમાં એક દિવસે બાદ-
શાહે પૂછ્યું, “ખીરખલ ! આજે ટાઢ કેટલી છે ?”

“જહાંપનાહ ! બે મુઠ્ઠી ખરાખર”

“એટલે કેવી રીતે ?”

“જુઓ, નામવર ! પેલો ખેડૂત સખત ટાઢ
હોવાથી બન્ને હાથની મુઠ્ઠીઓ વાળી દોડે છે.” આ બેઠ
બાદશાહે કહ્યું.

“ખરાખર છે. બે મુઠ્ઠી ખરાખર છે.”

(૫૬) સત્તાવીશ ઓછા નવ બાકી રહ્યું મીંડુ.

એક દિવસ બાદશાહે પૂછ્યું, “સત્તાવીશમાંથી નવ જતાં બાકી શું વધે?”

બધાએ ઝટઝટ જવાબ દેવા માંડ્યો “અઢાર”
“અઢાર.”

પરંતુ બાદશાહ તો કહે “જવાબ ખોટો છે.”

“ફરી વિચાર કરો.”

આખરે બાદશાહે ખીરબલને આ સવાલ પૂછ્યો.

ખીરબલે તો તરત જ જવાબ આપ્યો,

“બાકી રહ્યું મીંડુ.”

બાદશાહ બોલ્યા. “ખરાખર છે.”

આ સાંભળી બધા દરબારીઓ નવાઈ પામ્યા અને જાણે ખીરબલ ખોટો પડ્યો હોય એમ ધારી હસવા માંડ્યા. એટલે ખીરબલે કહ્યું. “દોસ્તો ! કુલ નક્ષત્ર સત્તાવીશ છે. જેમાંથી વર્ષાઋતુના નવ નક્ષત્રો કાઢી નાખીએ તો બાકીના અઢાર શા કામના ? વર્ષાદ ન પડે તો અનાજ ક્યાંથી પાકે ?”

આ જવાબ સાંભળી બધા ખીરબલની બુદ્ધિની તારીફ કરવા લાગ્યા.

(૫૭) મધ્યખિંદુ.

એક દિવસ યેગમે બાદશાહને કહ્યું, “તમે ખીર-ખલને ચતુર કહો છો તો હું એને એક સવાલ પૂછું. બે એ મને જવાબ આપી શકે તો હું એને ચતુર ગણું.”

“ભલે. ત્યારે હું હમણાં જ ખીરખલને બોલાવું છું.” આમ કહી બાદશાહે ખીરખલને બોલાવવા દરવા-નને કહ્યું. ખીરખલ આવતાં જ બાદશાહે યેગમને કહ્યું “ફરમાવો, આપનો કયો સવાલ છે? ખીરખલ ! તારે યેગમના સવાલનો જવાબ આપવાનો છે માટે તું એનો સવાલ સાંભળી લે.”

યેગમે કહ્યું, “આ દુનિયાનું મધ્યખિંદુ કયાં છે?”

ખીરખલે તરત જ જવાબ આપ્યો.

“નામવર, દુનિયાનું મધ્યખિંદુ તો આપના દરબારમાં આપ જે સિંહાસન પર બેસો છો ત્યાં છે.”

યેગમે પૂછ્યું, “એની શી ખાત્રી?”

ખીરખલ બોલ્યો, “યેગમ સાહેબા, શહેનશાહ અકબરના આ પાટનગરમાં દરેક દેશ દેશના વેપારીઓ દૂર દૂરથી આવે છે. એટલે પછી બાદશાહનું સિંહાસન આ દુનિયાનું મધ્યખિંદુ નહીં તો ખીનું કયું હોય? ખાત્રી કરવી હોય તો માપી લેજો.”

આ સાંભળી બેગમને પણ ખીરબલની જવાબ આપવાની ચતુરાઈ ભેધ ઘણો જ આનંદ થયો.

(૫૮) હું નોકર કોનો ?

એક દિવસે બાદશાહે ખીરબલને કહ્યું “ખીરબલ, રીંગણાનું શાક ઘણું સારું કેમ નહિ ?”

ખીરબલ:—“એટલે તો બધા લોકો એ ઘણા જ આનંદથી ખાય છે.”

બે ત્રણ દિવસ પછી વળી પાછું બાદશાહે કહ્યું. “ખીરબલ, રીંગણાનું શાક સાવ નકામું કેમ નહિ !”

ખીરબલ:—“જી સરકાર ! સાવ નકામું. કારણ એ ખાવાથી ગરમ પડે છે ?”

આ જવાબ સાંભળી બાદશાહે કહ્યું, “ખીરબલ તું હાં એ હાંજ કર્યા કરે છે. પરમ દિવસે તેં મને કહ્યું કે રીંગણાનું શાક સારું અને આજે કહે છે કે ખરાબ. એનું કારણ શું ?”

ખીરબલ:—“સરકાર, હું નોકર કોનો ? તમારો કે રીંગણાનો ?”

આ સાંભળતાં જ બાદશાહ ચૂપ થઈ ગયા.

(૫૯) મહાસતી રજપૂતાણી

એક દિવસ બાદશાહનો દરબાર દબદબાથી ભરપૂર ભરાયો હતો. કેટલાયે રજપૂત સરદારો અને રાજાઓ ત્યાં બેઠેલા હતા. બાદશાહને વિચાર થયો કે આટલા બધામાંથી કોની સ્ત્રી પતિવ્રતા છે એ જોઈએ તો ખરા. કે પછી આ લોકો ખોટું અભિમાન રાખી બેઠા છે.”

તુરત જ બાદશાહે ખીરબલને બોલાવી પોતાનો આ વિચાર જણાવ્યો. એટલે ખીરબલે સભામાં જણાવ્યું કે “આટલા બધામાંથી કોણ અભિમાન રાખે છે કે પોતાની પત્નિ પતિવ્રતા છે, મહાસતી છે ? અને જે પરીક્ષા કરતાં સાબીત થશે કે એ વાત ખોટી છે તો એ ખોટું અભિમાન રાખનારને ફાંસીને માંચડે ચડાવવામાં આવશે.”

ઘણીયે વાર સુધી કોઈ કાંઈ બોલ્યું નહિ. કારણ કોઈને પણ પોતાની સ્ત્રીના પતિવ્રતા ધર્મ પર વિશ્વાસ નહોતો. આ જોઈ બાદશાહ બોલ્યા. કેમ, ખીરબલ ! જેયુંને આ અકબરી દરબારના સરદારો, રાજાઓ અને અમીરોનું અભિમાન ક્યાં ગયું ? શું કોઈની જ સ્ત્રી પતિવ્રતા નથી ? કેમ કોઈને પણ પોતાની સ્ત્રી પર વિશ્વાસ નથી ?

બાદશાહનું આ બોલવું સાંભળી ત્યાં બેઠેલો અમરસિંહ રાઠોડ નામનો એક રજપુત સરદાર ઉભો થઈ ગયો અને બોલ્યો. “નામવર, આપ આ શું બોલો છો ? શું દુનિયામાં પતિવ્રતા સ્ત્રીઓ જ રહી નથી ? હજૂર ! આપ આટલા બધા દિલગીર ન બનો, મારી પોતાની પત્નિ મહાસતી છે, પતિવ્રતા છે.”

બધા બેઠેલાઓના મોઢાં ઉતરી ગયા અને માંહે-માંહે કહેવા લાગ્યા કે “આણે તો આપણી આખર ધૂળમાં મેળવી દીધી. માટે હવે આપણે એની પત્નિનું પતિવ્રત તોડાવવા યુક્તિ કરવી જોઈએ.”

એક કાણા સરદારને તો અમરસિંહ ઉપર ધણો જ ગુસ્સો ચઢ્યો એટલે એણે ઉભા થઈ બાદશાહને કહ્યું, “નામવર, અમરસિંહ આટલું બધું અભિમાન રાખે છે પણ હું જો એની પત્નિ પાસેથી એ કહે તે વસ્તુઓ લઈ આવું કે જેથી એને ખાત્રી થાય કે એની પત્નિ પતિવ્રતા નથી !”

અમરસિંહે કહ્યું, “જો તું મારી પત્નિ પાસેથી મારો રૂમાલ અને કટાર લઈ આવે તો હું માનું કે મારી પત્નિ મહાસતી નથી. તું ત્યાં જ અને જ્યાં સુધી તું અહીંયા પાછો નહિ આવે ત્યાં સુધી હું અહીંયા જ રહું છું.”

આ સાંભળી બાદશાહે કહ્યું, “જે તું રૂમાલ અને કટાર લાવ્યા વગર પાછો ફરીશ તો તારો શિરચ્છેદ કરવામાં આવશે માટે હજી એકવાર વિચાર કરી પછી જ.”

કાણે સરદાર તો જીસ્સામાં ને જીસ્સામાં બોલ્યો, “હુર ! એ મેં પૂરો વિચાર કર્યો છે, માટે હું હમણાં જ અમરસિંહના ગામે જઈને પૂરતી સાબીતી લઉં આવું છું.”

આ તરફ ગામમાં કોઈએ પણ અમરસિંહની સ્ત્રીનું મોઢું પણ જોયું ન હતું. બલ્કે એ મહેલમાં શું છે તે પણ કોઈ જાણતું ન હતું. પેલા કાણા સરદારને તો હવે પસ્તાવો થવા માંડ્યો કે અહિંયા કોઈની પણ મદદ વગર વસ્તુઓ મળે એમ નથી માટે એણે પોતાને કોઈ મદદ કરે એવું શોધવા માંડ્યું.

આખરે એણે અમરસિંહના મહેલ ભણીથી આવતી માલણને જોઈ. એ એની પછવાડે પછવાડે માલણના ઘરે ગયો અને બધીએ વાત કરી. પહેલાં તો માલણે આ કામ કરવાની ના પાડી પરંતુ કાણા સરદારે તો મોટા ઈનામની લાલચ દેખાડી એટલે માલણે એ કામ કરવા હા પાડી.

હવે માલણે પેલી વસ્તુઓ લાવવા શું કર્યું ? માલણે તો સારો એવો રજપુતાણીને શોભે તેવો પોશાક

પહેર્યો અને એક રથમાં બેસી અમરસિંહના મહેલ પાસે આવી. પોતે ઝાળખાઈ નંબય તે માટે તેણે બોલવામાં અને રૂપમાં થોડો ઘણો ફેરફાર કર્યો. બહાર રથમાં બેઠાં બેઠાં રાણીને ખબર મોકલાવી કે તેના કુધળ-અમરસિંહના કુધળા મળવા આવ્યા છે.

રાણી આ સાંભળતાં જ વિચારમાં પડી ગઈ. કારણ એના પતિદેવે એને પોતાના કુધળા હોવાની વાત કહી ન હતી. એટલે રાણીએ મનમાંને મનમાં વિચાર કર્યો “એમણે મને કદિ કુધળા છે એવું તો કહ્યું નથી. કોણ જાણે કદાચ એ કહેતાં ભૂલી ગયા હોય ?” આમ વિચાર કરી રાણીએ પોતાની દાસીને કહ્યું, “જા, બહાર જઈને કુધળાને મહેલમાં બોલાવી લાવ.” એટલે દાસીએ તો જઈને કુધળાને આવકાર આપ્યો. કુધળા ભારે ઠાવકાપણા અને ગંભીરતાથી મહેલમાં દાખલ થયા.

કુધળા બનેલ માલણ બે ત્રણ દિવસ રાણી સાથે રહી મહેલની એકે એક વસ્તુ જાણી લઈ પાછા પોતાને ઘેરે જવા તૈયાર થયા. જતાં જતાં કુધળાએ કહ્યું, “વહુ, બેટા મને તું એક વચન આપ કે હું જે માગું તે તું આપીશ ?”

રાણીએ વિચાર કર્યો કે જે કુધળાને ના પાડીશ

તો રીસાઈને ચાલ્યા જશે માટે એણે કહ્યું. “ફૂંખા, તમે જે માંગશો તે હું આપીશ.”

એટલે ફૂંખા બોલ્યા. “માત્ર તારી પાસે જે રૂમાલ અને કટાર છે તે તું મને આપ એટલે બસ. મારે મારી વહુની યાદગીરી આવી ગઈ.”

આ રૂમાલ અને કટાર અમરસિંહે પોતાની રાણીને ગમે તે થાય પણ એનાથી જુદા ન થાય એ વચન તરીકે આપેલા હતા. રાણી આ રૂમાલ અને કટારની હરહંમેશ પુજા કરતી. એટલે એણે ફૂંખાને કહ્યું. “ફૂંખા, આ બે વસ્તુ સિવાય તમે બીજી ગમે તે વસ્તુ માગી લો. કારણ એ વસ્તુની હું પૂજા કરું છું.”

પરંતુ ફૂંખા તો એકના બે ન થયા અને એમને એમ ચાલી જવા લાગ્યા, એટલે રાણીએ આખરે ધણોયે વિચાર કરી, મુંઝાતા મને ફૂંખાને કટાર અને રૂમાલ આપી દીધા.

ફૂંખા બનેલ માલણે ઘરે આવીને પેલા કાણી-આને આ રૂમાલ અને કટાર દેખાડ્યા. કાણા સરદારે તુરત જ રૂપીઆ ગણી આપ્યા તેમજ માલણને અમરસિંહના મહેલની રચના તથા નિશાનીઓની વાત પૂછી લીધી. તેમજ રાણીના અંગપરના તલની નિશાની પૂછી લીધી.

માલણની પાસેથી બધીએ વાત સાંભળી, કાણો સરદાર તો આનંદ પામતો અને હરખાતો અમરસિંહના ગામથી બાદશાહના દરબારમાં આવી બાદશાહને સલામ કરતાં કહ્યું.

“હુઝૂર સલામત ! સેવક હાજર છે.” આમ કહી પોતાની મછો પર હાથ ફેરવતો, છાતી કાઢીને અમરસિંહની બાજુમાં જ બેઠો. બાદશાહે પૂછ્યું. “કેમ સરદાર, તમે અમરસિંહની મંગાવેલી વસ્તુઓ લઈ આવ્યા છો કે ?”

આ સાંભળતાં જ તુરત જ કાણા સરદારે રૂમાલ અને કટાર હાજર કરી કહ્યું, “જહાંપનાહ ! આપની મહેરબાનીથી બધુંયે પાર પડ્યું છે. અમરસિંહની રાણીએ ઘણા દિવસો સુધી મારી સાથે રહી યાદગારી તરીકે એણે મને અમરસિંહની આ બન્ને વસ્તુઓ ભેટ આપી છે.”

બાદશાહે પૂછ્યું “બીજી સાબીતી શી છે ?” કાણા સરદારે કહ્યું. “નામવર અમરસિંહના શયનખંડમાં દાખલ થવાના સાત દરવાજા છે. રંગમહેલના દરેક બારણા પાસે એકએક આરસી જડેલી છે. આ સિવાય.....”

આ સાંભળી બાદશાહે અમરસિંહ રાઠોડને પૂછ્યું.

“કુમ રાઠોડ ! હવે તમારી ખાત્રી થઈ કે તમારી સ્ત્રી પતિવ્રતા નથી ?” અમરસિંહે કહ્યું, “નામવર, આ બધીએ વાત ખરી છે. છતાં પણ હજી મને લાગે છે કે કોઈ દાવપેચથી આ વસ્તુઓ અહિં લાવવામાં આવી છે.”

આ સાંભળી કાણા સરદારે કહ્યું, “નામવર, અમરસિંહને લાગતું હોય કે દાવપેચથી આ વસ્તુઓ મેળવી છે તો હું લાચારીથી છેલ્લી નિશાની આપું છું. અને તે રાણીની છાતીએ ત્રણ કાળા તલ છે.” આ માહિતી કાણા સરદારે માલણ પાસેથી મેળવી હતી. એટલે કાણા સરદારની આ વાત સાંભળતાં જ અમરસિંહને નક્કી લાગ્યું કે પોતાની રાણી પતિવ્રતા નથી. એણે જરૂર પોતાનું સ્ત્રીચરિત્ર અજમાવ્યું છે. મારે હવે કદી પણ સ્ત્રીઓનો વિશ્વાસ કરવો જ નહિ.

અમરસિંહે કહ્યું. “નામવર, આપના વચન મુજબ હું ફાંસીએ ચડવા તૈયાર છું. પરંતુ એ પહેલાં આપ જો મને એક વખત મારે ગામ જઈ આવવા રજા આપો તો હું ત્યાં જઈ આવી તુરત જ પાછો ફરીશ.”

બાદશાહે કહ્યું, “જો તમે કોઈને જામીન તરીકે મુકી જાઓ તો અમને વાંધો નથી. હું તમને એક

માસની મુદત આપું છું.”

આ સાંભળી ત્યાં બેઠેલ અમરસિંહના ગામનો નગરશેઠ ઉભો થઈ બોલ્યો. “જહાંપનાહ, અમરસિંહને જવાની આપ રજા આપો. હું એમનો જમીન થાઉં છું.”

અમરસિંહ પરવાનગી મળતાં તુરત જ પોતાના ગામ તરફ રવાના થયો. મહેલની અગાશીમાં રાણી ઉભી હતી એણે અમરસિંહને ઘોડા પર આવતાં જોયો. અમરસિંહે રાણીને જોતાં ઘોડા પર બેઠાં બેઠાં જ પોતાનો જમણો હાથ કપાળ તરફ લાવીને તીરસ્કાર્યો. જાણે આ સંકેતમાં એણે કહ્યું. “ધિક્કાર છે. આખરે તેં સ્ત્રી ચરિત્ર અજમાવ્યું ખરું કે જેથી મારે ફાંસીએ ચડવું પડે છે.” આ પ્રમાણે સંકેત કરી અમરસિંહે પોતાનો ઘોડો પાછો ફેરવ્યો ને દિલ્હીને રસ્તે પડ્યો.

અમરસિંહના આ પ્રમાણેના સંકેતથી રાણીને શંકા થઈ કે નક્કી પેલી ક્ષધબાનું આમાં કાવત્રું છે. એટલે એ બધો ગોટાળો થઈ ગયો છે. કદાચ રૂમાલ અને કટારે જ આ તોફાન ઉભું કર્યું છે માટે લાવ હું દિલ્હી જઈ અને બધીએ વાત ખુલ્લી કરું. આમ વિચાર કરી રાણીએ પાલખી તૈયાર કરાવી અને પોતાની દાસીઓ તથા થોડાક સરદારો લઈ દિલ્હી જવા

નીકળી. દિલ્હીમાં આવ્યા પછી રાણીએ તુરત જ ખીરબલના ઘર ભણી પોતાની પાલખી લેવડાવી. ખીરબલને મળી રાણીએ બધીયે હકીકત કહી સંભળાવી.

• ખીરબલે કહ્યું, “રાણી માતા, સાડું થયું હજુ અમરસિંહ આવ્યા નથી એ પહેલાં તમે આવી પહોંચ્યાં. આજે હું બાદશાહને બધીએ વાત કરું છું.”

બપોરના બાદશાહનો દરબાર ભરાયો હતો. અમરસિંહ ઘોડો દોડાવતો દોડાવતો ત્યાં આવી પહોંચ્યો. ખીરબલે બધીએ વાત બાદશાહને કહી સંભળાવી. ખીરબલે તરત જ એક સરદારને મોકલી રાણીને દરબારમાં તેડાવી. થોડી જ વારમાં રાણી દરબારમાં આવી પહોંચી. તેને જોતાં જ કાણા સરદારના હોંસકોશ જ ઉડી ગયા. અમરસિંહ રાણીને જોતાં પોતાનું મોઢું ફેરવી ગયો. ખીરબલે ઉભા થઈ બાદશાહને વિનંતિ કરી “નામવર, મેં આપને બધીએ વાત કહી સંભળાવી છે. આ એમની રાણી છે. અને તે ખરેખર મહાસતી પતિવ્રતા જ છે.”

આ સાંભળી બાદશાહે કાણીઆને કહ્યું, “બોલ્ક ખરી વાત શું છે? નહિંતર હવે તારે ફાંસીએ ચડવું પડશે.”

આ સાંભળી કાણા સરદારે બધીએ ખરી વાત કહી સંભળાવી. આ સાંભળી અમરસિંહ રાઠોડનો પોતાની રાણી પરનો ગુસ્સો ઉતર્યો અને એને ખાત્રી થઈ કે આ કાવત્રુ હતું. પોતાની રાણી તો પતિ-પ્રતા જ છે.

ત્યારપછી બાદશાહે રાણીને અને ખીરબલને ધન્યવાદ આપ્યા. અમરસિંહને પચાસ ગામ ઇનામમાં આપ્યા. અમરસિંહે કહ્યું. “ખીરબલ, જે તમારી સલાહ મારી રાણીએ ન લીધી હોત તો કોણ જણે કોણ એની વાત સાચી માનત !”

ઘોડા દિવસ પછી અમરસિંહ રાઠોડ અને રાણી પોતાના ગામ તરફ ગયા. આ પ્રમાણે બાદશાહને ખાત્રી થઈ કે રજપૂતણી મહાસતી છે ખરી.

(૬૦) એક જવાબ

એક દિવસ બાદશાહે પૂછ્યું, “ખીરબલ, પાન કેમ સડી ગયું? ઘોડો કેમ અડીયલ ટટ્ટું બની ગયો? વિદ્યા કેમ બૂલાઈ ગઈ અને રોટલી કેમ દાઝી ગઈ?”

ખીરબલે કહ્યું “નામવર, આ બધી વસ્તુઓ ફેરવી નહતી.” એટલે નહિ ફેરવવાથી પાન સડી જાય, ઘોડો

અડીયલ ટકુ ખની જાય, વિધા બૂલાઈ જવાય અને રોટલી દાઝી જાય.

બાદશાહે પૂછ્યું “ખીરબલ, બ્રાહ્મણ તરસ્યો કેમ અને ગધેડો ઉદાસ કેમ ?”

ખીરબલે કહ્યું “નામવર, લોટો ન હતો.” એટલે બ્રાહ્મણ પાસે લોટો-પાણીનો કળશ્યો ન હતો અને ગધેડો આજોટ્યો ન હતો એટલે એને ચેન પડતું ન હતું.

(૬૧) સમયસૂચકતા.

એક દિવસે બાદશાહ દરબારમાં બેઠા હતા. ખીરબલની ગેરહાજરીનો લાભ લઈ એક ઉમરાવે બાદશાહને કહ્યું “નામવર, આપના દરબારમાં ખીરબલ કરતાં એક એકથી ચડીયાતા ઘણાંયે દરબારીઓ છે છતાં આપ ખીરબલ પર જ વધારે મહેરબાની રાખો છો.” આ સાંભળી બાદશાહે કહ્યું “આ બધા દરબારીઓ બેકે વિદ્વાન અને પંડીતો છે પરંતુ ખીરબલમાં હાજર-જવાબી અને સમયસૂચકતા વધારે પ્રમાણમાં છે.” પછી બાદશાહના મનમાં વિચાર થયો કે ખીરબલની ચતુરાઈનો આ લોકોને એવો અનુભવ કરાવું કે બધા ચૂપ જ થઈ જાય.

થોડી વાર પછી ખીરબલ આવી પહોંચ્યો. વાત

પરથી વાત નીકળતાં બાદશાહે પોતાના હાથમાંની લાકડી વડે જમીન પર એક લીટી દોરી કહ્યું આ લીટી છે. એને હાથ લગાડ્યા વિના જ એની મેજે નાની થઈ જાય એવો તમારામાંથી કોઈ પણ ઉપાય બતાવે.”

આ સાંભળી બધા વિચારમાં પડી ગયા. થોડીવાર પછી બાદશાહે પૂછ્યું.

“કેમ, કોઈ ઉપાય સૂજે છે કે નહિ !”

આખરે બધાએ ના પાડી એટલે બાદશાહે ખીર-બલને કહ્યું. ખીરબલે તરત જ તે લીટીની ઉપર જ તેનાથી મોટી લીટી દોરીને કહ્યું.

“નામવર, આપની લીટી આ મારી લીટી કરતાં નાની થઈ ગઈ છે.”

આ જોઈ બાદશાહ બોલ્યા, “જુઓ ! આનું નામ સમયસૂચકતા ! આટલા બધામાંથી ખીરબલ સિવાય કોઈથી પણ લીટી નાની કરી શકાયું નહિ !”

આ સાંભળી બધાએ દરબારીઓ શરમથી પોતાનું માથું નીચું કરી ગયા.

(૧૨) હથેલીમાં વાળ.

એક વખત બાદશાહે પૂછ્યું “ખીરબલ ! આ હથેલીમાં વાળ કેમ નથી ઉગતા ? એનું કારણ શું ?”

ખીરબલે કહ્યું. “નામવર, આપ દિનરાત ગરીબ, વિદ્વાન વિગેરેને મદદ આપ્યા કરો છો એટલે વાળ ઉગવા પામતા નથી.”

“ત્યારે તારી હથેલીમાં વાળ કેમ નથી ઉગતા ?” બાદશાહે પૂછ્યું.

“નામવર, આપ મને મદદ કરો છો તે હું આ હાથો વડે લઉં છું એટલે પછી વાળ શાના ઉગે ?”

બાદશાહે પૂછ્યું. “ખીરબલ, માન્યું કે આ તારી વાત ખરી છે. કે મારા હાથમાં ધનામો આપવાથી અને તારા હાથમાં ધનામો લેવાથી વાળ ઉગતા નથી તો પછી આ ખીજ દરબારીઓની હથેલીમાં કેમ વાળ નથી ઉગતા ?”

ખીરબલે કહ્યું. “નામવર, એનું કારણ એ છે કે આપ મને અથવા ખીજ કોઈને ધનામો આપો છો ત્યારે આ દરબારીઓ ધર્માની જવાલાથી બળી જાય છે એટલે એ કારણે એમની હથેલીમાં વાળ ઉગતા નથી.”

આ સાંભળી બાદશાહ અત્યંત ખુશ થયા.

(૬૩) ઝોર કયા ?

એક દિવસ ખીરબલ પોતાના કોઈ સગાને ત્યાં જમવા ગયો હતો એટલે બાદશાહના દરબારમાં મોડો આવ્યો. બાદશાહે ખીરબલને કહ્યું “નામવર, મારા એક સ્નેહીને ત્યાં આજે જમવા ગયો હતો એટલે મોડું થયું.”

બાદશાહે પૂછ્યું “ખીરબલ, શું જમી આવ્યો?”

ખીરબલે કહ્યું, “નામવર, દૂધપાક.”

બાદશાહે પૂછ્યું, “ઝોર કયા?”

“પૂરી.”

“ઝોર કયા?”

“રીંગણા બટાટાનું શાક.”

“ઝોર કયા?”

“મગ.”

આ પ્રમાણે બાદશાહ “ઝોર કયા” કરતા પૂછતાં હતાં એટલામાં કોઈ બીજું ખાસ કામ આવી પડવાથી બાદશાહનું “ઝોર કયા” પૂછવું બાકી રહ્યું.

ત્યારબાદ આ “ઝોર કયા?” બાદશાહ ભૂલી ગયા અને એ વાતને પણ છ મહિના વીતી ગયા. એક

દિવસે અચાનક બાદશાહને પાછું “ઝોર કયા ?” યાદ આવ્યું. એટલે એણે ખીરબલને પૂછ્યું.

“ખીરબલ, ઝોર કયા ?”

ખીરબલને તો આ વાત યાદ હતી એટલે હવે એણે શું જવાબ આપવાનો બાકી હતો તે પણ યાદ હતું. એટલે એણે કહ્યું, “નામવર, બાકી રહ્યા કઠી અને ભાત.”

બાદશાહ ખીરબલની આટલી બધી યાદશક્તિ નવાઈ પામ્યા અને તેને એક મોતીની માળા ઇનામ આપી. આ જોઈ કેટલાક દરબારીઓએ મનમાં વિચાર કર્યો કે બાદશાહને કઠી ભાત બહુ જ ભાવતા લાગે છે માટે કાલે આપણે પણ બાદશાહને કઠી ભાત ખવડાવી ઇનામ મેળવીએ.

બીજે દિવસે આ બધા દરબારીઓએ સારા એવા કઠી ભાત બનાવી પોતપોતાની સાથે બનાવેલા કઠી ભાતના વાસણો ઉપડાવી આ બધા જણા બાદશાહની રૂબરૂ હાજર થયા. આ બધા પોતાની સાથે બે બે ટોપી લાવેલા જોઈ બાદશાહે પૂછ્યું. “આમાં શું લાવ્યા છો ?” પેલાઓએ ઝટ દઈને, ઉત્તર આપ્યો “નામવર, આપને માટે કઠી ભાત બનાવીને લાવ્યા છીએ.”

આ સાંભળી બાદશાહ સમજી ગયા કે ગદ્ ગદ્ બીરબલે મને કઢી ભાતનું નામ આપ્યું હતું અને મેં એને મોતીની માળા ધનામમાં આપી હતી એ જોઈ આ લોકોએ માન્યું લાગે છે કે મને કઢી ભાત બહુ જ ભાવતા લાગે છે. એટલે જ આ લોકો મારા માટે ધરેથી કઢીભાત રંધાવીને લાવ્યા લાગે છે. પરંતુ બાદશાહે એ લોકોને સમજાવીને કહ્યું કે ‘બીરબલે મને ગદ્ ગદ્ બે “કઢી ભાત” જવાબ આપ્યો હતો તેની મતલબ જ જુદી હતી.’

બાદશાહનો આ પ્રમાણે જવાબ સાંભળી બધાએ કઢીભાત લઈને આવેલા દરબારીઓ શરમાયા અને ગુપચુપ સરકવા માંડ્યા.

(૬૪) વચન

એક વખત બાદશાહે બીરબલને વચન આપ્યું હશે, પરંતુ જ્યારે બીરબલે એ વચનની માંગણી કરી ત્યારે બાદશાહે જાણે પોતાને એ વાત યાદ જ ન હોય તેમ પોતાની ગરદન વાંકી ફેરવી લીધી.

બીરબલ સમજી ગયો કે બાદશાહનો વિચાર જ નથી. કોઈ વખત જોઈ લઈશું એમ ધારી બીરબલ તે વખતે પણ બોલ્યો નહિ.

એક દિવસ બાદશાહ અને ખીરબલ ફરવા જતા હતા. એવામાં ત્યાંથી એક ઊંટ નીકળ્યું. બાદશાહે પૂછ્યું “ખીરબલ ! ઊંટની ગરદન વાંકી કેમ હશે ?”

ખીરબલે તરત જ જવાબ આપ્યો.

“હુઝૂર ! એણે કોઈને કાંઈ વચન આપ્યું હશે !”

આ જવાબ સાંભળી બાદશાહ સમજી ગયા કે ખીરબલે મુઠ્ઠાસર મને કહ્યું ખરું. ત્યારબાદ બાદશાહે તુરત જ ખીરબલનું વચન પાળ્યું.

(૬૫) રામનામથી પથરા પાણુ તરે છે.

એક વખત બાદશાહે કહ્યું. “ખીરબલ, હિંદુ લોકો કાગળ લખતી વખતે ‘રામ’ લખે છે તો હવેથી તે કાઠી માફ નામ લખે એવો હુકમ બહાર પાડો.”

ખીરબલે કહ્યું, “નામવર, એમાં કોઈ જાતનો વાંધો નથી પરંતુ સવાલ એ છે કે રામનામથી પથરા પાણુ તરે છે તો આપના નામથી તરતા હોય તો એમ કરીએ.” ખીરબલનો આ જવાબ સાંભળી બાદશાહ શું જવાબ આપવો એના વિચારમાં પડી ગયા. અને પોતાની વાત પડતી ચૂકી.

ક્રમિકાં પુસ્તકો

આત્રપાત્રી બા. ૧-૨	૬-૦-૦
સંસ્કારકદમી	૬-૧૨-૦
ધરનીરાણી	૬-૧૨-૦
જીવન સખી	૪-૪-૦
પીસમી સદીનું પાઠશાળા	૨-૮-૦
હિંદુ ધર્મ	૪-૪-૦
પ્રજ્ઞાપ્રલોક ગાંધીજી	૪-૪-૦
ભાતભાતનું ભરતકામ	૧-૦-૦
વનિતા વિનોદ	૩-૮-૦
પ્રતોત્સવ	૩-૧૨-૦
મારું જીવન ને કાર્યક્ષેત્ર	૧-૧૨-૦
નાનાકડનપીસ	૧-૦-૦
મોક્ષદા	૩-૦-૦
એને ચરણે	૧-૪-૦
રતની ને બીજી વાતો	૧-૪-૦
પ્રભાનો ભાર્મ	૩-૦-૦
માનવ હૈયા	૧-૮-૦
મારું અવિષ્ય બા. ૧-૨-૩-૪	૮-૪-૦
અવિષ્યવાણી	૬-૧૨-૦
બાગ્યોદય યાને વ્યાપારી અવિષ્ય	૫-૦-૦
એક કદમ આગે	૩-૦-૦
આધુનિક વ્યાપારી મીત્ર	૬-૦-૦
પેસા તમારા છે યાને વેચાણ કળા	૫-૧૨-૦
કમાણીની કળા	૩-૦-૦
સખીનો આનંદ	૩-૧૨-૦
વાત્રયાયન કામસૂત્ર	૬-૧૨-૦
બી પુરૂષનો ગ્રેમ વિજ્ઞાસ	૪-૪-૦

સંસ્કારી કુટુંબો માટેનાં ગૃહ ઉપયોગી અન્યરત્નો

સંસ્કારી કુટુંબો માટેનાં ગૃહ ઉપયોગી અન્યરત્નો

પરની રાત્રી

ગૃહિણી માત્ર

જીવન સંખ્યા

માંથીનાં જીવનપ્રસંગો

જાણકાર - કમળા

જુદાં વિદ્યા સાથે

જાતનાં જુદાં

વિકાસની સાતો

જુદાં જીવન બીજાં

જાતનાં જીવનપ્રસંગો

માંથીનાં જીવનપ્રસંગો

